

PIERWSZE WYDANIE 1832 ROK

EUNOMIA

Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development

Nr 2(97)/2019

**INTERDYSCYPLINARNE KORELACJE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
W NAUKACH TECHNICZNYCH, HUMANISTYCZNYCH I SPOŁECZNYCH**

Redakcja naukowa: Henryk A. Kretek

ISSN 2657-5760

Racibórz 2019

Rada Wydawnicza Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu:

prof. zw. dr hab. inż. arch. Jacek Włodarczyk, prof. zw. dr hab. Władysław Łosiak,
dr hab. Jarosław Cholewa, dr hab. Leszek Karczewski, dr hab. inż. Bogdan Wysogład,
dr hab. Franciszek Nieć, dr Jacek Molęda

Rada Naukowa czasopisma naukowego

„Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development”:

dr hab. inż. arch. Ewa Stachura, prof. PWSZ w Raciborzu – przewodnicząca,

prof. zw. dr hab. inż. arch. Jacek Włodarczyk,

dr hab. Jarosław Cholewa,

dr hab. Piotr Olender,

dr hab. inż. Bogdan Wysogład,

dr John A. Dee,

doc. dr Jolanta Gabzdyl,

dr Katarzyna Rybińska.

Redakcja czasopisma naukowego

„Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development”:

mgr Piotr Mucha – redaktor naczelny,

dr Henryk Kretek – sekretarz,

dr John A. Dee – konsultant języka angielskiego,

dr Andrzej Widota – konsultant języka angielskiego,

Kamil Szypuła – redaktor techniczny,

Janusz Krajewski – asystent techniczny.

Kontakt:

PWSZ w Raciborzu, ul. Słowackiego 55, 47-400 Racibórz

e-mail: eunomia@pwsz.raciborz.edu.pl

Czasopismo ukazuje się w wersji drukowanej oraz

w wersji elektronicznej na stronie: www.eunomia.pwsz.raciborz.edu.pl/

Druk i oprawa: ATB Studio, 43-410 Zebrzydowice, ul. Ks. Janusza 17

ISSN 2657-5760

Nakład 50 egz.

Copyright © by

Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, Racibórz 2019

SPIS TREŚCI – EUNOMIA 2(97)/2019

Wprowadzenie	5
---------------------------	----------

Wiesław Sztumski – Zrównoważony rozwój – zrównoważony człowiek. (Zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju)	7
---	----------

Rozdział I – Prawo i polityka instrumentami procesów zmian

Magdalena Czogała, Aleksandra Regent – Rejon operacyjny jednostek należących do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego w gminie Bierawa w aspekcie zrównoważonego rozwoju	19
---	-----------

Henryk Kretek – Dyplomatyczne relacje Polski i USA w pryzmacie „strategicznej ostrożności”	29
---	-----------

Grzegorz Markowski – Ochrona pracy kobiet w związku z macierzyństwem – stan aktualny oraz propozycje zmian	45
---	-----------

Dariusz Michta – Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zakres podmiotowy oraz przedmiotowy	55
---	-----------

Dariusz Rajchel – Budżet obywatelski Opola narzędziem rozwoju miasta ..	63
--	-----------

Rozdział II – Socjologia, edukacja i globalizacja wobec zrównoważonego rozwoju

Anna Andrychowska – Kapitał społeczny w ujęciu globalnym	87
---	-----------

Janusz Dworak – Post-marketing	97
---	-----------

Maria Łukawska, Katarzyna Prażmowska-Bartoszek – Hierarchia wartości według dzieci w młodszym wieku szkolnym	113
---	------------

Wiesław Sztumski – Psucie mechanizmów homeostazy w systemach przyrody i społeczeństwa	125
--	------------

Rozdział III – Aspekty środowiskowe i przestrzenne rozwoju zrównoważonego

Milena Niewielska – *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jako narzędzie w zrównoważonym rozwoju terenów zurbanizowanych z terenami rolnymi na poziomie lokalnym gminy Siewierz* 137

Rozdział IV – Aspekt B+R w kontekście zrównoważonego rozwoju

Magda Anna Wilk-Jakubowska – *Wybrane aspekty projektowania sieci dostępowych do Internetu w zarządzaniu kryzysowym* 151

WPROWADZENIE

Dzięki naukowcom i rozwojowi nauki, w definicji „zrównoważonego rozwoju”, zaproponowanej w 1987 roku przez zespół kierowany przez byłą Premier Norwegii Gro Harlem Brundtland, pozwalamy sobie na coraz szersze spojrzenie na zawartą tam problematykę. Nauka nie pozwala na brak rzetelności, na odstępstwa wykraczające poza określone normy, które dzięki badaniom właśnie rozszerzają się niczym wszechświat wg teorii Stephena Hawkinga. Nauka opiera się o bariery i uwarunkowania aksjologiczne, a te podkreślają jej walory.

I w tak określonym otoczeniu wprowadzamy czytelnika do dyskursu nad zrównoważonym rozwojem artykułem autorstwa znakomitego autorytetu, jakim jest niewątpliwie profesor **Wiesław Sztumski**. Jego pogłębiona analiza tematu, która znajduje się nawet w podtytule „EUNOMII”, ukazuje się pod hasłem: *Zrównoważony rozwój - zrównoważony człowiek. (Zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju)*. Autor podaje czytelnikom swoje przemyślenia, nadając im charakter polemiczny stwierdzeniem, że „idea rozwoju zrównoważonego może być w pełni realizowana tylko za pomocą zrównoważonych ludzi”. Redakcja czasopisma z przyjemnością otworzy swoje łamy dla artykułu polemizującego bądź krytycznego, aby dyskursowi pozwolić się rozwijać.

W rozdziale I – Prawo i polityka instrumentami procesów zmian, zgrupowano prace z dziedziny nauk społecznych, wpisujące się w kilka dyscyplin. Jako że w rozdziałach przyjęto zasadę, iż kolejność wynika z układu alfabetycznego, zatem tę grupę artykułów otwiera opracowanie studentek kierunku „Bezpieczeństwo państwa” w PWSZ w Raciborzu, **Magdaleny Czogały i Aleksandry Regent**, p.t. *„Rejon operacyjny jednostek należących do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego w gminie Bierawa, w aspekcie zrównoważonego rozwoju*, w którym opisano badanie ankietowe przeprowadzone zarówno wśród strażaków zawodowych, jak i zaangażowanych w struktury Ochotniczych Straży Pożarnych. Z kolei **Henryk Kretek** poddaje analizie ponadstuletnie *Dyplomatyczne relacje Polski i USA w pryzmacie „strategicznej ostrożności”*, opierając informacje o pogłębione przypisy, w których charakteryzuje m.in. sylwetki między ambasadorów, reprezentujących swoje państwa po obu stronach Atlantyku oraz „żelaznej kurtyny”. W kolejnym artykule **Grzegorz Markowski** opisuje problematykę *Ochrony pracy kobiet w związku z macierzyństwem*, analizując *stan aktualny oraz wskazując propozycje zmian*. Kolejna praca zawiera się w dyscyplinie nauk prawnych i na tej płaszczyźnie mecenas **Dariusz Michta** rozważa problematykę dziedziczenia i spadku w artykule pt. *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – zakres podmiotowy oraz przedmiotowy*. Z kolei w dyscyplinie nauk o administracji **Dariusz Rajchel** w opracowaniu pt. *Budżet obywatelski Opola narzędziem rozwoju miasta*, przedstawia rozwój narzędzia, jakim jest niewątpliwie budżet obywatelski,

w dążeniu do celu, jakim dla państwa demokratycznego powinno być społeczeństwo obywatelskie.

Rozdział II – Socjologia, edukacja i globalizacja wobec zrównoważonego rozwoju - otwiera praca **Anny Andrychowskiej** - *Kapitał społeczny w ujęciu globalnym*, z której wyłania się potrzeba kształtowania nie tylko świadomości zrównoważonego rozwoju, ale także kapitału społecznego sprzyjającego skoordynowanej współpracy. Z kolei **Janusz Dworak** wprowadza do słownika pojęcie *Post-marketing*. Natomiast w jego artykule oprócz opisu zakresu pojęcia „post-marketing” zostały scharakteryzowane: badania emergentne; sposoby tworzenia modeli zachowań marketingowych oraz nowe formy prowadzenia fokusów, celem pozyskania informacji niezbędnych do kreowania innowacyjnych form marketingu w firmie. Następnie **Maria Łukawska i Katarzyna Prażmowska-Bartoszek** opisały *Hierarchię wartości według dzieci w młodszym wieku szkolnym*. W swoim kolejnym artykule, pt. *Psucie mechanizmów homeostazy w systemach przyrody i społeczeństwa*, **Wiesław Sztumski** zwraca uwagę na mało nagłaśniane zjawisko demontażu mechanizmów równowagowych. Autor ukazuje dylemat, przed którym stanęła dziś ludzkość: czy iść drogą wytyczoną przez wyrachowany rozum opanowany ideologią konsumpcjonizmu i nieposkromionego wzrostu gospodarczego, i dalej osłabiać homeostazę, co grozi zagładą, czy starać się pohamować go dla dobra przyszłych pokoleń i w celu wydłużenia czasu istnienia ludzkości.

Rozdział III - Aspekty środowiskowe i przestrzenne rozwoju zrównoważonego zawiera artykuł **Mileny Niewielskiej**, w którym autorka analizuje *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jako narzędzie w zrównoważonym rozwoju terenów zurbanizowanych z terenami rolnymi na poziomie lokalnym gminy Siewierz*.

Z kolei w **rozdziale IV – Aspekt B+R w kontekście zrównoważonego rozwoju** **Magda Anna Wilk-Jakubowska** w artykule pt. *Wybrane aspekty projektowania sieci dostępowych do Internetu w zarządzaniu kryzysowym* przedstawiła wybrane aspekty projektowania sieci dostępowych do Internetu (z okablowaniem i bez okablowania), które należy wziąć pod uwagę w przypadku budowy sieci teletransmisyjnych na potrzeby wystąpienia zjawisk kryzysowych.

Wydaje się, że artykuły zawarte w tym numerze czasopisma wpisują się w znaczący sposób w dyskurs nad ideą i istotą zrównoważonego rozwoju, czym spełniamy cel wyznaczony przez komisję Brundtland, realizując strategię osiągania godnego życia w ramach tego, co jest fizycznie i biologicznie możliwe, co z kolei gwarantuje zaspokajanie podstawowych potrzeb - obecnego jak i przyszłych pokoleń, zachowując jednocześnie trwałość funkcjonowania środowiska¹.

Henryk.Kretek@pwsz.raciborz.edu.pl

Henryk.Kretek@polsl.pl

¹ Zob. H. Kretek, *Zrównoważony rozwój – sustainable development – Debiut naukowy 2018 – t. 10*, Henryk A. Kretek (red.), Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, Racibórz 2018, http://www.debiut.buzek.pl/wp-content/uploads/2019/05/TEKST_Debiut2018_17x24cm_wer1.pdf, (data dostępu: 6.12.2019).

Wiesław Sztumski

Em. Prof. UŚ

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ – ZRÓWNOWAŻONY CZŁOWIEK (ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU)¹

Streszczenie (abstrakt): Od kilkunastu lat idea rozwoju zrównoważonego stała się modna i jest wdrażana. Wyrażenie „rozwój zrównoważony” odmieniane jest na wiele możliwych sposobów. Tworzy się warunki potrzebne do wdrażania tego rozwoju, w którym upatruje się panaceum na kryzysy ekonomiczne, degradację środowiska oraz przedwczesną całkowitą eksploatację zasobów surowcowych naszej planety. Przede wszystkim zwraca się uwagę na warunki zewnętrzne – społeczne i kulturowe. Natomiast ignoruje się uwarunkowania wewnętrzne – rolę jednostek, ich stan umysłowy i duchowy, system wartości i świadomość ekologiczną. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na fakt, że powodzenie rozwoju zrównoważonego zależy głównie od czynników wewnętrznych i podmiotowych, w szczególności od ludzi, którzy mają go wdrażać. Autor twierdzi, że idea rozwoju zrównoważonego może być w pełni realizowana tylko za pomocą zrównoważonych ludzi.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, zrównoważony człowiek, współczesne środowisko życia, Złota Reguła, środowisko zewnętrzne, środowisko wewnętrzne

SUSTAINABLE DEVELOPMENT – SUSTAINABLE MAN (EXTERNAL AND INTERNAL CONDITIONS FOR SUSTAINABILITY)

Abstract: For several years, the idea of sustainable development has become fashionable and is being implemented. The term "sustainable development" is inflected at all possible ways. One creates the necessary conditions for the implementation of such a development, which is believed to be a panacea for economic crises, environmental degradation and premature full exploitation of material resources of our planet. First of all, attention is drawn to the external conditions – social and cultural ones. However, internal conditioning – the role of individuals – their mental and spiritual states, value system and environmental awareness – are ignored. The objective of this article is to draw attention to the fact that the success of sustainable development depends mainly on the internal and subjective conditions, especially from the people who implement it. The author claims that the idea of sustainable development can be fully realized only with the help of sustainable people.

¹ Ten artykuł ukazał się w języku angielskim pod tytułem *Sustainable Development – Sustainable Man (External and Internal Conditions for Sustainability)* w książce *Technology, Society, Sustainability (Selected Issues)*, Lech W. Zacher (Ed.), Springer Vrl. 2015, s. 208-215.

Keywords: sustainable development, sustainable man, contemporary life milieu, Golden Rule, invironment, environment

1. Bardzo krótkie wprowadzenie

Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju jest dobrze znana. Jest to idea, która narodziła się pod koniec XX wieku w umysłach elit intelektualnych, świadomych zagrożeń wynikających z niekontrolowanej produkcji i konsumpcji, a także z faktu, że skończona Ziemia nie jest w stanie skutecznie sprostać nieskończonym potrzebom ludzi. U podstaw zrównoważonego rozwoju leży konsensus społeczny w najważniejszych sprawach życia ludzkiego w skali globalnej. Osiągnięcie go wymaga konsekwentnego przestrzegania podstawowych zasad egzystencji ludzkiej, głoszonych przez environmentalizm filozoficzny – zasady tolerancji i zasady synergii. Respektowanie pierwszej zasady odzwierciedla pragnienie ludzi, by żyć w pokoju w warunkach szybko rosnącej kondensacji środowiska w wyniku szybkiego wzrostu populacji i nasycania go różnymi artefaktami. A drugiej – dążenie do realizacji podstawowego interesu ludzkości, jakim jest ochrona życia i przetrwanie gatunku ludzkiego w warunkach postępującej degradacji środowiska naturalnego i społecznego. W ostatnim czasie pojawiło się wiele publikacji na temat zrównoważonego rozwoju. Istnieje również wiele jego definicji. Tutaj odwołuję się do najbardziej znanych i często powtarzanych definicji, szczególnie do tych, które podkreślają równowagę w przyrodzie i społeczeństwie, a także harmonię między tymi dwoma elementami świata. Autorzy publikacji zastanawiają się przede wszystkim nad tym, w jaki sposób można wdrożyć ideę zrównoważonego rozwoju oraz za pomocą jakich środków i działań można osiągnąć cele określone przez strategię zrównoważonego rozwoju w różnych obszarach życia społecznego. Niestety, nie badają kwestii zrównoważonego człowieka, bez którego pełne wdrożenie idei zrównoważonego rozwoju wydaje się niemożliwe. Zrównoważony rozwój człowieka jest dla mnie najważniejszą rzeczą dla życia we współczesnym świecie, w coraz bardziej zmieniającym się, niestabilnym, niepewnym i niezrównoważonym środowisku życia. Ponadto uważam, że istnieją trzy warunki konieczne do realizacji idei zrównoważonego rozwoju: zrównoważeni ludzie, rozsądny styl życia i oświecone społeczeństwo. To prawda, że niektórzy autorzy zwracają uwagę na znaczenie czynników przedmiotowych i rolę człowieka we wdrażaniu idei zrównoważonego rozwoju. Niemniej jednak odnosi się to przede wszystkim do działań antyekologicznych i odpowiedzialności za nieuzasadnioną politykę i przyspieszoną gospodarkę oraz za stosowanie innowacji technicznych, które mogą przyczyniać się do degradacji środowiska życia człowieka, niszczenia przyrody i pogorszenia się jakości życia ludzkiego. Nie dostrzegają tego, co jest oczywiste, a mianowicie, że ideę rozwoju zrównoważonego można najskuteczniej wdrożyć tylko za pomocą zrównoważonych ludzi.

2. Czym jest zrównoważony rozwój?

Istnieje wiele ujęć, wymiarów i interpretacji zrównoważonego rozwoju: polityczne, filozoficzne, antropocentryczne, biocentryczne, gospodarcze, ekologiczne itp. Zrównoważony rozwój można traktować również jako ideę polityczną. *„Ta idea funkcjonuje w polityce, prawie i strategii a także w programach politycznych, gospodarczych i społecznych. Znajduje się w centrum uwagi takich organizacji międzynarodowych, jak ONZ Unia Europejska, państwa narodowe, samorządy i organizacje pozarządowe.”*² W interpretacji antropocentrycznej *„Rozwój zrównoważony funkcjonuje jako hasło, które porywa masy do walki z zagrożeniami dla środowiska, zwłaszcza do walki z rosnącą dysproporcją społeczną w odniesieniu do dochodów i bogactwa, która niszczy solidarność i jest sprzeczna z obecnym poczuciem sprawiedliwości i humanitaryzmu. Wydaje się, że wyrównanie tej dysproporcji powinno sprawić, że ludzie będą szczęśliwi, a świat – doskonalszy.”*³ Według biocentryków zrównoważony rozwój to *„wizja nowej wspólnoty ludzkiej obejmującej całą ludzkość. A differentia specifica tkwi w świadomości ekologicznej, która ukazuje człowiekowi jego miejsce w świecie i to, że nie jest on ani wyróżniony, ani antropocentryczny. Tradycyjne podejście antropocentryczne do środowiska zostaje zastąpione podejściem ekocentrycznym (biocentrycznym), które domaga się traktowania człowieka jako tylko jednego z elementów kosmicznego ekosystemu, jako istoty posiadającej takie same prawa i odgrywającego taką samą rolę, jak inne elementy.”*⁴ Koncepcja rozwoju zrównoważonego wymaga wielostronnej, wieloaspektowej i wielowymiarowej interpretacji ze względu na różne dziedziny życia i nauki. Nie można zatem sprowadzać go do jednej interpretacji lub do jednego systemu, w którym chce się ją wdrożyć. Dlatego niektórzy autorzy słusznie postulują, żeby *„konceptję i praktykę zrównoważonego rozwoju postrzegać w systemie i obszarach, w których one działają”*.⁵ Z tego względu najlepiej byłoby rozważać rozwój zrównoważony w sposób całościowy i systemowy. Jednak jak dotychczas – o ile mi wiadomo – nie ma takiego systemowego podejścia do rozwoju zrównoważonego.

Koncepcja rozwoju zrównoważonego wzięła się z ideologii konsumpcjonizmu i przyczynia się do sukcesu tej ideologii. Ma ona na celu pogodzenie dwóch sprzecznych interesów. Z jednej strony, ma zapewniać życie w zrównoważonym i rosnącym dobrobycie i luksusie; a z drugiej – ma zmniejszyć zużycie zasobów materialnych i energetycznych. Wydaje się, że od tego zależy rozwiązywanie następujących teraźniejszych i przyszłych dylematów:

- Jak wytwarzać coraz więcej produktów z tego, czego jest coraz mniej?

² A. Papużiński, *The Implementation of Sustainable Development*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2011, Vol. 6, No 1, 107.

³ W. Sztumski, *Reflection about sustainable development (Is sustainable development fiction, utopia, illusion or swindle?)*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2008, vol. 3, No 2.

⁴ L. Gawor, *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2006, Vol. 1, No 2, 65.

⁵ L. Zacher, *Trwały rozwój – utopia czy realna możliwość?*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2008. Vol. 3, No 2, 66.

- Jak bogacić się, aby nie stać się przesadnie bogatym?
- W jaki sposób takie ograniczone wzbogacanie się ma motywować ludzi do wzrostu wydajności?
- Czy ograniczone bogacenie się mogłoby być siłą napędową gospodarki i cywilizacji w przyszłości?

W „Agendzie 21” zrównoważony rozwój jest definiowany jako proces rozwijania się (krajów, miast, przedsiębiorstw, społeczności itp.), który bezwarunkowo łączy potrzeby obecnego pokolenia ze zdolnością zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń, a także potrzeby jednej grupy ludzi z potrzebami innych grup. Rozwój zrównoważony jest zdefiniowany w polskim ustawodawstwie jako *„ciąg zmian, w którym wykorzystanie zasobów, struktura inwestycji, ukierunkowanie postępu technologicznego oraz struktur instytucjonalnych ma być realizowane w taki sposób, aby nie powodowały sprzeczności między przyszłymi a obecnymi potrzebami”*⁶. W tych definicjach mówi się o „międzypokoleniowej sprawiedliwości ekologicznej”, która była podstawą wszystkich umów międzynarodowych zawieranych w celu ochrony środowiska. Wszystkie definicje rozwoju zrównoważonego zawierają „niesprzeczność interesów”. To odnosi się przede wszystkim do wymiaru czasowego (dotyczy kolejnych pokoleń, poczynając od dziś), czyli wymiarze historycznego, ale także do ludzi żyjących w czasach jednego pokolenia, czyli w wymiarze aktualności. Tak więc rozwój zrównoważony odnosi się do diachronicznych i synchronicznych interesów ludzi. Odnosi się także do wymiaru przestrzennego, ponieważ dotyczy zgodności interesów okalanych, regionalnych, a przede wszystkim globalnych. A wspólne interesy większości ludzkości są takie:

- Aby być bogatszym.
- Aby żyć w pokoju.
- Aby przewyższać globalne zagrożenia środowiskowe.

Przeważnie przywołuje się powszechnie znaną definicję zrównoważonego rozwoju: *„Zrównoważony rozwój to taki, który zaspokaja dzisiejsze potrzeby w taki sposób, aby dać szansę przeżycia przyszłym pokoleniom.”* To brzmi pięknie, nawet jeśli zrównoważony rozwój jest bardziej obiecującym pomysłem dla przyszłych pokoleń niż dla obecnego. Celem zrównoważonego rozwoju jest przeciwdziałanie tendencji do daleko idącej dewastacji środowiska przyrodniczego, aby jeszcze w przyszłości pozostało coś z niego. Nikt nie udowodnił, że przyroda, a tym bardziej społeczeństwo, jest wciąż jeszcze systemem samoregulującym się. Stałe i postępujące niszczenie mechanizmów homeostazy w wyniku nieuzasadnionych i nieodpowiedzialnych działań ludzi doprowadziło do tego, że przyroda nie jest już systemem, który mógłby sam, bez udziału ludzi, osiągnąć stan równowagi. Z trudem jest w stanie bronić się przed procesami dewastacji. Dlatego pilnie potrzebuje ludzkiej pomocy. Tak więc, zamiast wierzyć w homeostazę przyrody, lepiej założyć, że jest ona systemem samoregulującym się w wyniku rosnącego chaosu i turbulencji spowodowanych głównie przez bezmyślną działalność ludzi.

⁶ Prawo Ochrony Środowiska 2001, Dz. U. 2001.62.627, art. 3 ust. 50.

Pojęcie rozwoju zrównoważonego może być rozumiane na różne sposoby i ma wiele interpretacji. Jednak tym, co dla nich wspólne, jest troska o równowagę między elementami dynamicznego systemu społecznego, w którym trzeba go implementować. To zdaje się być główną i najważniejszą myślą zakorzenioną w świadomości ekologicznej mas społecznych. Ludzie mieszkający w zamożnych krajach widzą w idei zrównoważonego rozwoju to, co jest dla nich dobre, co pozwala im nadal żyć w obfitości. Natomiast mieszkańcy biednych krajów upatrują w rozwoju zrównoważonym możliwość dośnięcia krajów bogatszych. Jedni i drudzy nie zdają sobie sprawy z tego, że równowaga między elementami systemów społecznych, jaka jest charakterystyczna dla rozwoju zrównoważonego, wymaga wielu wyrzeczeń oraz ograniczeń ekonomicznych, politycznych i ekologicznych. Funkcjonowanie w ramach różnych zakazów ekologicznych jest podstawową zasadą zrównoważonego rozwoju. Zakazy te nie ograniczają się do środowiska przyrodniczego. Obowiązują także w środowisku społecznym i kulturowym, ponieważ dotyczą zaspokajania potrzeb wszystkich ludzi w istniejących i przyszłych społecznościach, promowania rozwoju osobistego, dobrobytu, spójności społecznej i inkluzji społecznej oraz tworzenia równych szans dla wszystkich ludzi. Idea zrównoważonego rozwoju jest zorientowana na przyszłość, gdyż koncentruje się na dobru ludzi, którzy będą żyć w odległej przyszłości. Dlatego, nie ma wątpliwości, że jej realizacja wymaga pewnych poświęceń ze strony osób żyjących teraz. Jakość życia dzisiejszego pokolenia trzeba obniżyć do pewnego stopnia, i to tym bardziej, im lepszą kondycję życia chce się stworzyć dla przyszłych pokoleń. W zrównoważonym świecie i życiu, jak w całej przyrodzie, nic nie jest za darmo – za wszystko trzeba płacić – zawsze jest „coś za coś”. Warto zauważyć, że wdrożenie koncepcji zrównoważonego rozwoju nie przekształca współczesnego „*homo oeconomicus*” w przyszłego „*homo ecologicus*”, ale w najlepszym razie równoważy te dwa modele człowieka.

3. Zrównoważony człowiek – kto zacz?

W starożytnej greckiej koncepcji zrównoważonym był taki człowiek, w którym zdrowe ciało znajdowało się w równowadze ze zdrowym duchem. „Człowiek zrównoważony” był uosobieniem doskonałości pozostającej w harmonii emocjonalnej, fizycznej, intelektualnej i duchowej z samym sobą oraz z środowiskiem przyrodniczym, społecznym i kulturowym. Teraz też postrzega się go podobnie – człowiek zrównoważony żyje w wewnętrznej harmonii, bez zbytnich odchyśleń od wszelkich standardów oraz norm kulturowych i społecznych, dba o jedność swojego ciała i ducha, jest emocjonalnie stabilny i charakteryzuje się dużą dozą samokontroli i spokoju wewnętrznego. Dlatego jest mu obcy nadmierny i niepotrzebny stres. Zawsze stara się znaleźć równowagę między parami przeciwieństw, które wpływają na ludzkie życie: dobro i zło, bieda i bogactwo, sprawiedliwość i niesprawiedliwość, mądrze i głupio. Ale to nie znaczy, że człowiek zrównoważony musi być człowiekiem przeciętnym, standardowym lub niewyrazistym. Przecież zrównoważony człowiek to człowiek jednopojawieniowy, który może i powinien eksponować swoje indywidualne przymioty, odróżniające go od wszystkich innych ludzi.

Pytanie o znalezienie równowagi między wszystkimi opozycjami wewnątrz i na zewnątrz nas jest podobne do dobrze znanego pytania w etyce Arystotelesa o znalezienie Złotej Reguły: *traktuj innych tak, jak chcesz być traktowanym przez nich*. Jak się okazuje, istnieje zadziwiająca analogia między etyką opartą na Złotej Regule a koncepcją rozwoju zrównoważonego. „Złota reguła stanowi solidną podstawę odpowiedzialnego stosowania etyki zarówno w teorii, jak i praktyce”⁷. Do tego stwierdzenia należałoby dopisać: „w praktyce wdrażania idei zrównoważonego rozwoju we wszystkich sferach życia społecznego”. Złota Reguła jest w rzeczywistości zasadą spójności, która mówi, że nasze działania powinny być zgodne z naszymi życzeniami, pragnieniami i oczekiwaniami. Korzystanie z niej jest warunkiem wstępnym do bycia osobą zrównoważoną. Aby jednak osiągnąć równowagę w swoim wnętrzu, trzeba mieć trochę czasu na wytchnienie i relaks, a także wiedzę o tym, co tkwi w nas – w naszym ciele i duszy – i co jest najwyższą wartością w naszym życiu. A to wymaga kontemplacji i spokojnej wytrwałej pracy nad sobą. Potrzebne są do tego również odpowiednie warunki zewnętrzne, takie jak na przykład stały harmonogram zajęć w ciągu dnia. Potrzebna jest cisza, aby można było usłyszeć swój głos wewnętrzny – głos serca i intuicji. Normalny, tj. naturalny sposób funkcjonowania organizmu jest zawsze optymalny, harmonijny, zrównoważony i, co istotne, sprzyja zdrowiu. Naprawdę zdrowy człowiek to człowiek zrównoważony psychicznie i fizycznie, który dzięki Złotej Regule odnalazł swój wewnętrzny spokój i przyjaźnię (harmonijnie) współistnieje ze swoim otoczeniem. Bez udziału zrównoważonych ludzi nie ma mowy o zrównoważonym rozwoju gospodarki i innych dziedzin życia społecznego. Podsumowując, człowiek zrównoważony charakteryzuje się harmonią między tym, co fizyczne, psychiczne, emocjonalne intelektualne i duchowe. Harmonia i porządek w świecie otaczającym człowieka zależą w dość dużej mierze od porządku i równowagi panującej w jego świecie wewnętrznym. Normalny i zrównoważony człowiek chce żyć w środowisku, które jest tak samo normalne i zrównoważone jak on sam. Toteż kształtuje świat zewnętrzny wedle swojego wzoru. Tak więc, rozwój zrównoważony można traktować jako projekcję zrównoważonego człowieka na świat zewnętrzny. To jeden spośród innych przejawów współzależności między tymi dwoma światami człowieka – „świata w nim” i „świata dla niego”. Dlatego zrównoważenie środowiska zewnętrznego należałoby rozpocząć od przywracania ludziom – każdemu z osobna – równowagi w ich środowisku wewnętrznym. Ważną cechą charakterystyczną człowieka zrównoważonego jest wewnętrzna harmonia oraz przyjazna postawa wobec innych ludzi i przyrody.

Ale to nie wszystko. Człowiek dba nie tylko o swój osobisty rozwój zrównoważony, ale także o zrównoważony rozwój wewnętrzny osób należących do kolejnych pokoleń. One także powinni mieć możliwość funkcjonowania jako osoby wewnętrznie koherentne, jako ludzie zrównoważeni. Dlatego, mając to na względzie, człowiek zrównoważony powinien pomyśleć o tym, że trzeba pozostawić dalszym pokoleniom wystarczająco duże rezerwy środowiskowe – surowcowe, energetyczne i klimatyczne, oraz rezerwy własne i społeczne. Oznacza to, że jako konsument musi być w stanie kierować się podstawową

⁷ G. Zecha, *The Golden Rule and Sustainable Development*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development” 2011, vol. 6, No 1, 48.

zasadą gospodarności w odniesieniu do kapitału przyrodniczego i społecznego; a w ogóle powinien to być człowiek oszczędny. Z tego powodu w czasie rozwoju własnego musi jak najdłużej zachować swoje siły życiowe dla innych ludzi – swojej rodziny i grupy i swojego społeczeństwa – na teraz i później. Ponadto powinien być przynajmniej w takim stopniu zorientowany na przyszłość, jak na teraźniejszość. Niestety, wbrew pozorom, ludzie nie troszczą się za bardzo o przyszłość. Chcą mieć wszystko od razu „tu i teraz”. Przeważnie dbają o dzisiaj i między innymi dlatego stają się coraz mniej oszczędni. Współczesny człowiek – szczególnie w krajach rozwiniętych – jest coraz bardziej rozrzutny i marnotrawny. Świadczy o tym chociażby marnotrawstwo artykułów spożywczych, które stale rośnie.

Życie we współczesnym świecie zdominowanym przez paradygmat gospodarki rozwijającej się dzięki zwiększaniu wydajności pracy i zysków, zmusza ludzi do najbardziej ekonomicznego zarządzania zasobami naturalnymi, kapitałem społecznym i siłami własnych organizmów. Racjonalność zawsze wiązała się z gospodarnością. Dlatego *homo rationalis* (człowiek racjonalny) stawał się równocześnie coraz bardziej *homo frugi* (człowiekiem oszczędnym). Od niedawna dodatkowo racjonalność ekologiczna nakazuje ludziom być oszczędnymi. A tymczasem, ludzie postępują dokładnie przeciwnie, jakby kierowali się zasadą przekory. Z jednej strony, dzięki ekologii wiedzą, że wszystkie zasoby świata są ograniczone i że wraz z postępem cywilizacyjnym wyczerpują się coraz szybciej. Z tego powodu wymyślili ideę zrównoważonego rozwoju i promują ją. A z drugiej strony, zachowują się bez troski, tak jakby zasoby te można było w pełni odbudować zgodnie z iluzoryczną zasadą: to, co teraźniejsze pokolenie zniszczy, to przyszłe generacje są w stanie zreperować. Tymczasem proces zmniejszenia się zasobów, tak jak wszystkie procesy przyrodnicze, jest nieodwracalny, pomimo możliwości częściowej ich odnowy i wzrastającego recyklingu. Zaś wzrost gospodarczy, dokonujący się dzięki nadkonsumpcji i nadprodukcji, wymaga coraz większego niszczenia zasobów przyrodniczych i ludzkich. Na dodatek, ludzie żyją kosztem eksploatacji swego środowiska. W związku z tym, jeśli chcą żyć coraz lepiej, dostatniej i bardziej komfortowo, to – chcąc nie chcąc – muszą w coraz większym stopniu niszczyć swoje środowisko i jego rezerwy. Stąd kolejna sprzeczność współczesnego świata – między presją na coraz dostatniejsze życie a chęcią ochrony zasobów środowiska. Tej sprzeczności rozwój zrównoważony nie jest w stanie zlikwidować mimo wszystko.

Ludzie chcieliby żyć lepiej, dlatego zużywają nadmiernie i w przyspieszonym tempie wszystko, co ich otacza i siebie samych. Czynią to z wielu powodów. Dlatego, mimo pewnych ograniczeń, będą coraz więcej konsumować, a w konsekwencji coraz bardziej niszczyć swoje środowisko. Nie ma takiej siły, która byłaby zdolna zmniejszyć konsumpcję i cofnąć postęp cywilizacyjny. Mimo najlepszych intencji i wysiłków różnych światłych ludzi, nie da się w pełni odrestaurować środowiska. W wyniku intencjonalnego sterowania rynkiem światowym przez światowe elity finansowe gospodarka staje się wciąż bardziej dynamiczna i mniej stabilna, a jednocześnie mniej zrównoważona. Dowodem na to są często powtarzające się kryzysy w różnych krajach, nawet w najbardziej rozwiniętych. Wprawdzie preferencja nadkonsumpcji i nadprodukcji gwarantuje wzrost gospodarczy, ale

w o wiele większym stopniu przyczynia się do wzrostu marnotrawstwa. Zwiększanie ilości odpadów, wkomponowane w jakiś sposób w model nowoczesnej gospodarki, stało się faktem wzbudzającym niepokój. Trzeba też wiedzieć, że rozwój zrównoważony nie ma na celu efektywnego zarządzania energią i zasobami materiałowymi, ale zastępowanie surowców naturalnych sztucznymi, a tradycyjne źródła energii (węgiel, drewno i ropa naftowa) alternatywnymi (wiatr, woda, słońce). Nie chodzi więc o rezygnację z nadmiernego zużycia zasobów energetycznych (takich jak niepotrzebne iluminacje, reklamy itp.) lub z przesadnego zużycia materiałów do produkcji coraz większej ilości zbędnych towarów.

Dlatego jest mało prawdopodobne, aby idea zrównoważonego rozwoju mogła powstrzymać pęd do marnotrawstwa. Rozrzutność i marnotrawstwo idą w parze z postępowaniem cywilizacji i wzrostem poziomu życia. Przejawia się to w różnych formach i dotyczy różnych towarów. Najbardziej widoczne i oburzające jest marnotrawstwo sprzętu, obuwia, odzieży, żywności i papieru⁸. Postęp cywilizacji zachodniej i permanentna głupota sprawiły, że współczesny człowiek nie jest w stanie obronić się przed konsumpcjonizmem i gospodarką żywiącą się nadprodukcją i nadmierną konsumpcją. Zatem w głupi sposób i bez poczucia odpowiedzialności w życiu codziennym ludzie marnują wszystko, co mogą, aby coraz bardziej spełnić swoje wygórowane pragnienia i potrzeby, i poczuć się w pełni do wartościowanych zgodnie z etyką konsumpcjonizmu.

O ile dawniejsza racjonalność była związana z oszczędzaniem, to dzisiejsza jest związana z marnotrawieniem. Oszczędny człowiek – odwieczny produkt racjonalnej gospodarki – przekształcił się już w człowieka marnotrawiącego. Ta transformacja ludzi jest kontynuowana, ponieważ nic nie wskazuje na to, żeby świat potoczył się inaczej, przynajmniej w przyszłości dającej się przewidzieć.

4. Wniosek

Na obecnym etapie postępu cywilizacyjnego zagrożone jest nie tylko nasze środowisko, ale również my sami, jak nigdy przedtem za sprawą niekontrolowanej i przyspieszonej nadprodukcji i nadkonsumpcji. Stało się tak dlatego, że ludzie konsumują za dużo i żyją w świecie wypełnionym coraz większą liczbą dóbr konsumpcyjnych, w świecie rządzonym przez ogromny wzrost potrzeb, głupoty i pazerności. Pozostało nam jeszcze około dwudziestu pięciu lat, aby udowodnić, że jako gatunek ludzki jesteśmy zdolni do przetrwania, że mamy wolę przetrwania i że warto przetrwać. Jak twierdzi Ernst Ulrich v. Weizsäcker (niemiecki przyrodznawca i polityk), współczesne i może jeszcze następne pokolenie jest

⁸ Według badań przeprowadzonych w 2011 r. przez Szwedzki Instytut Żywności i Biotechnologii w ramach międzynarodowego programu „Globalne straty żywności” pod patronatem FAO, co roku traci się około 1,3 miliarda ton żywności, co stanowi jedną trzecią całej globalnej produkcji rocznej. W krajach uprzemysłowionych detaliści i konsumenci wyrzucają z różnych powodów 40% żywności nadającej się do spożycia. Można by tym wyżywić 12 miliardów ludzi. Badania, które odbyły się w marcu 2012 r. na Uniwersytecie w Stuttgarcie, wykazały, że w ciągu jednego roku w Niemczech zmarnowano 11 milionów ton żywności, z czego 60% w gospodarstwach domowych, tj. około 82 kg żywności na mieszkańca. W ciągu ostatnich 40 lat zużycie papieru wzrosło czterokrotnie pomimo – lub prawdopodobnie z powodu – komputeryzacji.

już ostatnim, które może uchronić ludzkość przed zagładą, o ile zdoła sprzeciwić się tendencji do dalszego niekontrolowanego wzrostu gospodarczego, ideologii konsumpcjonizmu oraz głupim i nieodpowiedzialnym działaniom⁹. Wiele osób zdaje sobie sprawę z tego i poważnie traktuje pesymistyczne prognozy na nie tak odległą przyszłość. W chwili obecnej ludzkość stanęła przed dramatycznym wyborem: albo żyć w sposób zrównoważony, albo w krótkim czasie zginąć¹⁰. Dlatego traktują oni rozwój zrównoważony bardziej jako warunek konieczny do przetrwania niż pobożne życzenie. Ale warunek ten mogą spełnić przede wszystkim ludzie zrównoważeni. Tylko oni są w stanie przekształcić współczesny model gospodarki napędzanej przez spiralę nadprodukcji i nadkonsumpcji – a w konsekwencji wszystkie inne dziedziny działalności społecznej – zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, kierując się nie tylko nauką i oświeceniową racjonalnością, ale też intuicją, emocjami i instynktem samozachowawczym, a przede wszystkim zdrowym rozsądkiem. Człowiek zrównoważony jest dostatecznie odporny na nakazy i stereotypy odnoszące się do kultury, mody oraz zachowania się, ustanawiane przez rozmaitych dyktatorów mody. Nie może dopuścić do tego, by kultura i sztuczność przeważały nad przyrodą i naturalnością. Dlatego robi wszystko, by przeciwdziałać celowemu ogłupianiu mas społecznych przez elity władzy i finansjerę światową. Stara się zapobiec szalonemu i nieodpowiedzialnemu wzrostowi gospodarczemu, który przyspiesza degradację środowiska i nieuchronnie wiedzie do przedwczesnej eksterminacji gatunku ludzkiego. Człowiek zrównoważony potrafi skutecznie opierać się różnym pokusom konsumpcjonizmu oraz dominacji tego, co głupie i efemeryczne dzięki wysoce rozwiniętej świadomości ekologicznej oraz dlatego, że zna swoją wartość. Jedno jest pewne: bez istnienia zrównoważonych ludzi i ich zaangażowanej aktywności nie da się skutecznie wdrażać koncepcji, zasad i zaleceń rozwoju zrównoważonego w skali globalnej. Inaczej mówiąc, nie da się wdrażać rozwoju zrównoważonego za pomocą niezrównoważonych ludzi.

W szczególności zrównoważeni ludzie są potrzebni do zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Ich zaletą jest większa wydajność pracy umysłowej i prawdopodobnie także pracy fizycznej w porównaniu z ludźmi niezrównoważonymi. Badania potwierdzają hipotezę, że niezrównoważony człowiek, który – zgodnie z zasadą akceleracji we współczesnym świecie – dodatkowo jest zestresowany przez coraz szybsze tempo pracy i życia, faktycznie nie wykorzystuje w pełni swoich zdolności produkcyjnych ani kreatywnych. A cielesna, intelektualna i duchowa równowaga wewnętrzna przyczynia się do wzrostu kapitału ludzkiego nie mniej niż wykształcenie, zdrowie, walory kulturowe, poziom życia i inne czynniki¹¹. Mając na uwadze powiększanie kapitału ludzkiego, który podobnie, jak kapitał finansowy przyczynia się do wzrostu gospodarczego, należy tworzyć takie warunki życiowe, aby ludzie mogli stawać się coraz bardziej zrównoważonymi istotami.

⁹ E. U. von Weizsacker, A. Wijkman, *Wir sind dran. Club of Rome: Der große Bericht*, Gütersloher Verlagshaus, 2017.

¹⁰ *Umweltbrief – Hintergrund-Informationen aus Umwelt, Wirtschaft und Finanzen* (http://www.umweltbrief.de/neu/html/Nachhaltig_Leben.html; 10.03.2013).

¹¹ I. Šlaus, G. Jacobs., *Human Capital and Sustainability*, "Sustainability – Open Access Journal", 2011, 3(1).

Bibliografia

1. Gawor L., *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2006, Vol. 1, No 2, 65.
2. Papuziński A., *The Implementation of Sustainable Development*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2011, Vol. 6, No 1, 107.
3. *Prawo Ochrony Środowiska* 2001, Dz. U. 2001.62.627, art. 3 ust. 50
4. Šlaus I., Jacobs G., *Human Capital and Sustainability*, “Sustainability – Open Access Journal”, 2011, 3(1).
5. Sztumski W., *Reflection about sustainable development (Is sustainable development fiction, utopia, illusion or swindle?)*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2008, vol. 3, No 2, 133-134.
6. *Umweltbrief – Hintergrund-Informationen aus Umwelt, Wirtschaft und Finanzen* (http://www.umweltbrief.de/neu/html/Nachhaltig_Leben.html; 10.03.2013).
7. Weizsacker. E. U., Wijkman A., *Wir sind dran. Club of Rome: Der große Bericht*, Gütersloher Verlagshaus, 2017.
8. Zacher L., *Trwały rozwój – utopia czy realna możliwość?*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, 2008. Vol. 3, No 2, 66.
9. Zecha G., *The Golden Rule and Sustainable Development*, “Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development” 2011, vol. 6, No 1, 48).

ROZDZIAŁ I

PRAWO I POLITYKA INSTRUMENTAMI PROCESÓW ZMIAN

Aleksandra Regent

Magdalena Czogała

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu

Kierunek Bezpieczeństwo Państwa

REJON OPERACYJNY JEDNOSTEK NALEŻĄCYCH DO KRAJOWEGO SYSTEMU RATOWNICZO-GAŚNICZNEGO W GMINIE BIERAWA W ASPEKcie ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie (abstrakt): W artykule zrównoważony rozwój można postrzegać jako alternatywę globalizacji. Jest to szansa zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń na dobrobyt, ale także życie bezpieczne i zgodne z naturą. Rzeczpospolita Polska zapewnia bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy stanowi integralną część bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, obejmującą w celu ratowania życia, zdrowia, mienia lub środowiska, prognozowanie, rozpoznawanie i zwalczanie pożarów, klęsk żywiołowych lub innych miejscowych zagrożeń. Rozdział zgłębia konspekt, a także strukturę tego systemu w gminie. Dalszą część artykułu stanowi charakterystyka gminy Bierawa, która zwraca uwagę, na potencjalne zagrożenia znajdujące się na terenie gminy. Badanie, które zostało przeprowadzone na terenie gminy, pozwoli na postawienie obiektywnych wniosków odnoszących się do całości artykułu.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, bezpieczeństwo, krajowy system ratowniczo-gaśniczy, zagrożenia

THE OPERATIONAL REGION OF UNITS BELONGING TO THE NATIONAL RESCUE AND FIREFIGHTING SYSTEM IN THE MUNICIPALITY OF BIERAWA, IN THE ASPECT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: In the article, sustainable development can be seen as an alternative to globalization. It is a chance for both present and future generations for prosperity, but also for safe life and living in harmony with nature. The Republic of Poland ensures the security of citizens, environmental protection and protects national heritage, guided by the principle of sustainable development. The National Fire and Rescue System is an integral part of the internal security of the state, that in order to save life, health, property or the environment is forecasting and identifying fires, natural disasters or other local threats. The chapter explores the outline as well as the structure of this system in the commune. The next part of the article is a characteristic of the municipality of Bierawa, which draws attention to the potential threats located in the

commune. The survey, which was carried out in the commune, will allow to make objective conclusions referring to the whole article.

Keywords: sustainable development, security, national fire and rescue system, threats

Wstęp

Zrównoważony rozwój (ZR) to termin, który często pojawia się w wypowiedziach i dyskusjach. Nawet firmy starają się prowadzić działalność z uwzględnieniem ZR. W konsekwencji termin ten zyskuje na popularności, bowiem jest używany w literaturze naukowej, w aktach prawnych czy dokumentach strategicznych. Zrównoważony rozwój jest procesem integrującym wszelką działalność człowieka, swoistym kompromisem powszechnie prowadzonym do trzech wymiarów: gospodarczego, społecznego i środowiskowego. Stanowi o dobrobycie obecnych i przyszłych pokoleń. Aspekt ekonomiczny ZR oznacza nie tylko zaspokojenie dzisiejszych potrzeb, lecz także zabezpieczenie zasobów koniecznych do zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. W Konstytucji czytamy: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”¹. Kolejnym obowiązującym w Polsce aktem prawnym, regulującym omawianą problematykę, jest ustawa, w której zrównoważony rozwój rozumie się jako: „[...] rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”². Ten termin można postrzegać jako alternatywę globalizacji. Jest to szansa zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń na dobrobyt, ale także życie bezpieczne i zgodne z naturą. W niniejszym artykule chcemy zbadać problem dotyczący jednostek należących do KSRG, w aspekcie zrównoważonego rozwoju w gminie Bierawa. W celu wykonania badania podjęliśmy próbę przeprowadzenia ankiety na terenie Komendy Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Kędzierzynie-Koźlu, tzn. w Jednostce Ratowniczo-Gaśniczej nr 1 i nr 2 oraz w jednostkach Ochotniczej Straży Pożarnej, należących do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Do tych jednostek należą OSP KSRG Dziergowice oraz OSP KSRG Kotlarnia. W ankiecie pytamy respondentów między innymi o ich zdanie na temat bezpieczeństwa ludności w gminie Bierawa oraz o sugestie strażaków dotyczące poprawy bezpieczeństwa w ujęciu zrównoważonego rozwoju.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483

² Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, art. 3, pkt. 50, Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627.

Specyfika i zadania Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego

Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy (KSRG) stanowi integralną część bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, obejmującą w celu ratowania życia, zdrowia, mienia lub środowiska, prognozowanie, rozpoznawanie i zwalczanie pożarów, klęsk żywiołowych lub innych miejscowych zagrożeń, „w ramach posiadanych sił i środków współpracuje z właściwymi organami i podmiotami podczas zdarzeń nadzwyczajnych wywołanych zagrożeniem czynnikiem biologicznym, w tym podczas zdarzeń o charakterze terrorystycznym”³. W Polsce zaczął funkcjonować od 1995 roku, kiedy to został zorganizowany przez Państwową Straż Pożarną KSRG i od 1997 roku został rozszerzony również o ratownictwo ekologiczne i medyczne⁴. Ze względu na spektrum, jakie obejmuje ten system, odgrywa tu szczególną rolę. Poza jednostkami Państwowej Straży Pożarnej (tworzących podstawę systemu), w jego skład zaliczono inne jednostki ochrony przeciwpożarowej, tj. ochotnicze i zakładowe straże pożarne, terenowe i zakładowe służby ratownicze⁵. Odpowiedzialność za realizację polityki państwa w zakresie ochrony przeciwpożarowej oraz nadzór nad działaniem krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego spoczywa na Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji⁶. Natomiast centralnym organem administracji państwowej w kwestii ochrony przeciwpożarowej oraz organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego jest Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej⁷. W zakresie ustalonym przez wojewodę, koordynacja na płaszczyźnie gminnej należy do wójta, prezydenta miasta lub burmistrza z pomocą komendanta gminnego ochrony przeciwpożarowej, o ile taki został zatrudniony przez gminę. Plan ratowniczy ustala środki i siły konieczne do efektywnego eliminowania zagrożeń, zadania dla jednostek wchodzących w skład systemu ratowniczo-gaśniczego i podmiotów z nim współpracujących oraz zasady i mechanizm ich alarmowania. Komendant powiatowy ustala plan ratowniczy z jednostkami wchodzącymi w skład systemu oraz podmiotami z nim współpracującymi, w kwestii dotyczącej ich obowiązków⁸. Plan ten jest aktualizowany oraz sprawdzany poprzez ćwiczenia z udziałem podmiotów wchodzących w skład krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego co najmniej raz w roku. W praktyce jest aktualizowany na bieżąco np. z powodu zakupu nowego wyposażenia. Zawiadamianie oraz dysponowanie jednostek systemu i podmiotów współdziałających do akcji ratowniczych należy do zadań powiatowych stanowisk kierowania PSP. Zintegrowane są one z punktami alarmowymi komponentów systemu (selektywne zawiadamianie OSP, alarmowanie pogotowia ratunkowego, jednostek organizacji pozarządowych oraz Policji), a także współpracują ze stanowiskami dyżurnymi administracji samorządowej wójtów (prezydentów miast/ burmistrzów) i starostów.

³ Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, art. 14, Dz.U. 1991 Nr 81, poz. 351.

⁴ www.straz.gov.pl, [data dostępu: 19.05.19r].

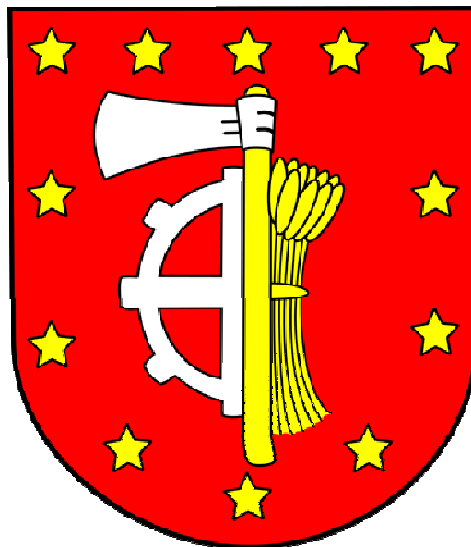
⁵ Ferenc A., *Zintegrowany system ratowniczy w Polsce*, „Promotor”, Warszawa 2006, s. 20.

⁶ Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, art. 12, Dz.U. 1991 Nr 81, poz. 351.

⁷ o art. 14 ust. 1 i 2 u. ppoż.

⁸ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 lipca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, Dz.U. 2017, poz. 1319.

Charakterystyka gminy Bierawa⁹

Gmina Bierawa znajduje się w południowo-wschodniej części województwa opolskiego w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim, granicząc przy tym z województwem śląskim. Na jej terenie znajduje się 12 sołectw: Bierawa, Brzeźce, Dziergowice, Goszyce, Grabówka, Korzonek, Kotlarnia, Lubieszów, Ortowice, Solarnia, Stara Kuźnia oraz Stare Koźle. Powierzchnia gminy Bierawa wynosi 119 km², przy czym powierzchnia lasów oraz obszarów zalesionych na jej terenie równa się 6964 ha, czyli ok. 63% powierzchni gminy.

A 37% to tereny zakładów pracy i gospodarstw indywidualnych. Lokalny krajobraz stanowią pojedyncze domy, zagrody gospodarcze, kościoły. W jego skład wchodzi również liczne pola uprawne, rzeki oraz jeziora. Liczba ludności na terenie gminy Bierawa wynosi ok. 7600. Sołectwo Bierawa jest siedzibą władz gminy, która stanowi ośrodek administracyjny¹⁰.

W niniejszym artykule skupiamy swoją uwagę na wpływ zrównoważonego rozwoju na rejon operacyjny jednostek należących do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego w gminie Bierawa.

Na terenie gminy Bierawa znajdują się liczne przedsiębiorstwa. Większymi z nich są Spot Light, ETP. W sołectwie Kotlarnia mają swoją siedzibę również trzy duże firmy: Polbruk, Betafence, kopalnia Kotlarnia¹¹. Każda z nich w różnym stopniu niesie ryzyko wybuchu pożaru czy wystąpienia innego zagrożenia. W ankiecie zadane zostało pytanie, czy jeżeli lokalne przedsiębiorstwa wspierałyby KRSG, to poprawiłoby to bezpieczeństwo w rejonie operacyjnym. Ma to na celu uzmysłowienie lokalnym przedsiębiorcom potencjalnych zagrożeń, z których nie zdają sobie oni sprawy. Natomiast gdy już dochodzi do

⁹ www.googlegrafika.pl, [data dostępu: 02.07.2019]

¹⁰ www.opole.stat.gov.pl, [data dostępu: 02.07.2019]

¹¹ www.bierawa.pl, [data dostępu: 02.07.2019]

zagrożenia mienia lub życia, to strażacy walczą z okiełznaniem niebezpieczeństwa. Dlatego ważne jest, aby lokalni przedsiębiorcy zdali sobie sprawę z powagi sytuacji i inwestowali więcej w uposażenie miejscowych strażaków.

Do tej pory gmina Bierawa w ramach realizacji budżetu w 2015 roku przeprowadziła termomodernizację budynku remizy OSP w Dziergowicach. Ocieplone zostały zewnętrzne ściany budynku, co powoduje ograniczenie strat ciepła, czyli zmniejszy się zapotrzebowanie na energię potrzebną do ogrzania remizy. Wydali na to łącznie 88 560 zł.

W 2015 gmina również w ramach realizacji budżetu przeznaczyła 40 000 na dotacje do instalacji kolektorów słonecznych w budynkach mieszkalnych. Taka zmiana ogranicza zużycie energii do uzyskania ciepłej wody. Zlikwidowanie pieców opalanych węglem jest jak najbardziej przyjazne środowisku. Za tym idzie dbałość o zrównoważony rozwój.

Tak samo jak remizę gmina przeprowadziła również termomodernizację budynku Ośrodka Zdrowia w Dziergowicach, czyli kolejne zmniejszenie zapotrzebowania na energię potrzebną do ogrzania budynku¹².

Struktura Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego w gminie Bierawa

Podstawą, na której opiera się Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy, jest Państwowa Straż Pożarna z całym zapleczem sprzętowym, kadrowym i logistycznym. W zakres działania systemu wchodzi ratownictwo chemiczne i ekologiczne, które jest bardzo ważne we współczesnej Polsce, ponieważ wzrasta liczba zdarzeń wymagających interwencji jednostek ratowniczych w tym obszarze. Kolejnym obszarem działania jednostek ratowniczych jest ratownictwo medyczne, które zostało ujęte w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 29 grudnia 1999 roku w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego i obejmuje ono:

- zagwarantowanie stałości procesu ratowania poszkodowanych i zagrożonych osób na miejscu zdarzenia oraz prawidłowych procedur ich przekazywania w celu udzielenia specjalistycznej pomocy medycznej, które wynikają z powiatowych i wojewódzkich planów ratowniczych,
- aktualne monitorowanie rodzaju i ilości zagrożeń prowadzących do gwałtownego pogarszania się stanu zdrowia lub ryzyka śmierci ludzi,
- dobranie sprzętu oraz technik koniecznych do ratowania zdrowia i życia osób w zależności od typu zaistniałej sytuacji oraz liczby poszkodowanych i zagrożonych,
- określenie ryzyka utraty życia osób lub pogorszenia się ich stanu zdrowia z powodu zdarzenia oraz przewidywanie wzrostu niebezpieczeństwa,
- zagwarantowanie prowadzenia działań z obszaru ratownictwa medycznego przez ludzi, którzy posiadają odpowiednie kwalifikacje sprecyzowane w odrębnych przepisach¹³.

¹² www.bip.bierawa.pl, [data dostępu: 02.07.2019]

Ratownictwo medyczne określane jest jako integralny element systemu bezpieczeństwa wewnętrznego kraju. Inną dziedziną czynności ratowniczych prowadzonych przez jednostki krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego i Państwowej Straży Pożarnej są działania z obszaru ratownictwa technicznego.

Gmina Bierawa położona jest w południowo-wschodniej części powiatu kędzierzyńsko-kozielskiego, w którym znajdują się dwie jednostki Państwowej Straży Pożarnej. Gmina oraz dziewięć dzielnic miasta to teren działania Jednostki Ratowniczo-Gaśniczej nr 1 w Kędzierzynie-Koźlu. Została powołana 01.08.1992 roku przez Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej. Aktualnie w jednostce w systemie trzymianowym pełni służbę łącznie 72 ratowników. W Jednostce funkcjonuje specjalistyczna grupa ratownictwa chemiczno-ekologicznego o zasięgu ponadlokalnym i może być dysponowana do wyjazdów na terenie całego województwa, a nawet Polski. Została ona powołana rozkazem Komendanta Wojewódzkiego PSP w Opolu. Dzięki profesjonalnemu uposażeniu gmina Bierawa może liczyć na specjalistyczne zareagowanie w razie zagrożenia. Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza nr 2 w swoim terenie działań nie ma gminy Bierawa. Jednak ze względu na posiadanie samochodu z drabiną mechaniczną oraz grupy ratownictwa wodno-nurkowego, często jednostka w razie potrzeby pomaga w działaniach na terenie gminy.

W celu prawidłowego wykonywania zadań ratowniczych istotna jest szeroka współpraca jednostek, dlatego do KSRG należą również jednostki Ochotniczych Straży Pożarnych. Zabezpieczają one wsie, małe miasta i osiedla. One pierwsze na tych terenach przeciwdziałają zagrożeniom oraz zajmują się likwidacją szkód. Na płaszczyźnie działań ratowniczych do głównych zadań OSP należy:

- ochrona zdrowia, życia i mienia przed klęskami żywiołowymi, pożarami, zagrożeniami ekologicznymi i miejscowymi,
- ochrona środowiska naturalnego,
- informowanie o rodzajach zagrożeń oraz sposobach zapobiegania im,
- przeprowadzanie szkoleń dla członków na temat organizowania i dowodzenia akcjami oraz z zakresu czynności ratowniczych¹⁴.

Coraz częściej jednostki OSP uczestniczą nie tylko w gaszeniu pożarów, ale także są wzywane do pozostałych zadań operacyjnych: awarii, wypadków, katastrof, klęsk żywiołowych. Stało się to możliwe dzięki wcieleniu do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego najlepiej wyszkolonych i wyposażonych jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej, które wraz z jednostkami ratowniczo-gaśniczymi Państwowej Straży Pożarnej przeprowadzają wszystkie działania systemowe. Z założeń wynika, że w każdej gminie do krajowego systemu powinna być włączona co najmniej jedna jednostka OSP. W tym celu powinna ona spełniać określone wymagania. Zalicza się do nich posiadanie: co najmniej dwóch średnich lub ciężkich samochodów pożarniczych, efektywnego systemu łączności

¹³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 grudnia 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, Dz.U. Nr 111, poz. 1311 ze zm.

¹⁴ Zarzycki J., *Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy i Państwowa Straż Pożarna*, Szkoła Główna Służby Pożarniczej, Warszawa 2008, s. 9.

alarmowania i powiadamiania, urządzeń łączności w sieci radiowej, systemu na potrzeby działań ratowniczych, przeszkolonych ratowników w liczbie, która gwarantuje kompletną obsadę co najmniej dwóch pożarniczych samochodów¹⁵. Ponadto jednostka musi być w stałej gotowości do podjęcia działań ratowniczych. Jednostka włączona do systemu jest co najmniej raz w roku kontrolowana przez przedstawicieli komendy powiatowej PSP. W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości, wyznaczony zostaje okres, w którym należy je naprawić. Niewywiązanie się z niego może skutkować wydaleniem z systemu. Ponadto, na bazie takich jednostek są budowane wojewódzkie odwody operacyjne, które mogą być zorganizowane do rozpoczęcia akcji w ciągu dwóch godzin od powiadomienia o zdarzeniu. Najistotniejszym składnikiem, który jest dodany przez wcielanie jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego, jest oddanie dobrowolnej i ochotniczej służbie społeczeństwu zastępów drużyn. Jednostki takie bez wątpienia stanowią ogromny potencjał sił i środków, przede wszystkim w obrębie gaszenia pożarów. W gminie znajdują się dwie jednostki OSP należące do systemu.

OSP KSRG Dziergowice została założona w 1905 roku. Do systemu wstąpiła 4 maja 2015 roku. W jednostce łącznie jest przeszkolonych ok. 40 drużyn i drużyn, którzy mogą brać czynny udział w akcjach ratowniczo-gaśniczych. Ta działalność to nie tylko branie udziału w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zagrożeń ekologicznych związanych z ochroną środowiska oraz innych klęsk i zdarzeń, ale także informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi. Dlatego drużynie organizują wszelakiego rodzaju akcje informacyjne na temat tlenku węgla, wypalaniu traw oraz innych potencjalnych zagrożeń, z których ludzie często nie zdają sobie sprawy. Dzięki specjalistycznemu sprzętowi szkoleniowemu do ratownictwa medycznego, przeprowadzono cykl szkoleń dla dzieci, młodzieży i seniorów na temat pierwszej pomocy. Takie akcje pozwalają na rozwijanie wśród członków OSP kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej i rozrywkowej. OSP to stowarzyszenie, które wymaga reprezentowania odpowiedniej postawy w organach samorządowych. Taką osobą jest prezes zarządu, który reprezentuje OSP na zewnątrz i kieruje całokształtem prac zarządu. Do członków należy wykonywanie działań wynikających z przepisów o ochronie przeciwpożarowej oraz statutu.

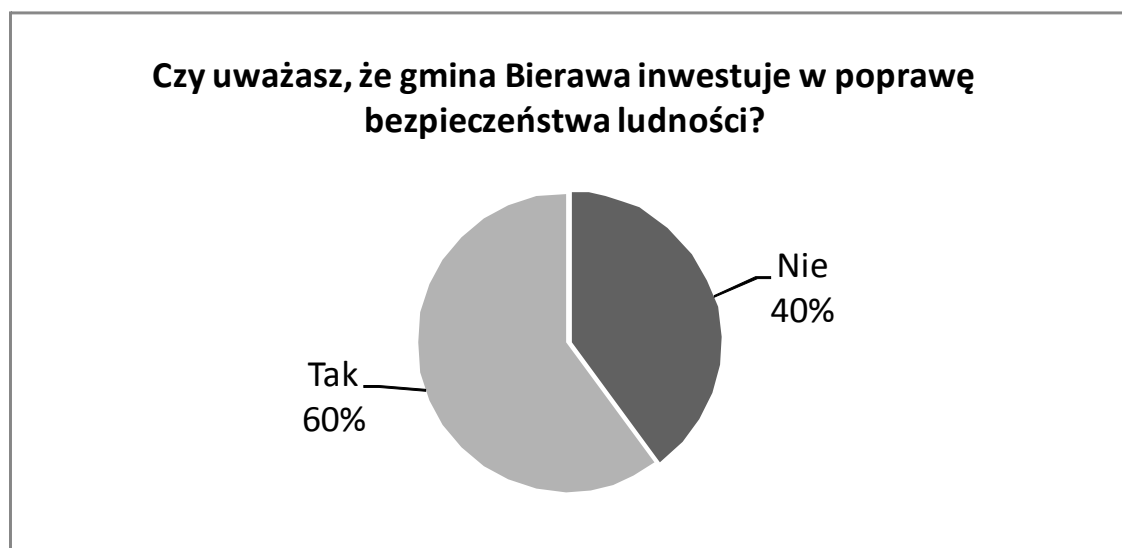
Analiza badania ankietowego

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone w jednostkach Państwowej Straży Pożarnej i Ochotniczej Straży Pożarnej Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego w gminie Bierawa. Celem badania była analiza problemu dotyczącego inwestowania i finansowania jednostek w poprawę bezpieczeństwa oraz w ich wyposażenie w aspekcie zrównoważonego rozwoju, a także zidentyfikowanie skali wsparcia lokalnych mieszkańców w wymianach pieców C.O na ekologiczne przez gminę. W badanej populacji 80%

¹⁵ Rozporządzenie MSWiA z 14 września 1998 roku w sprawie zakresu, szczegółowych warunków i trybu włączania jednostek ochrony przeciwpożarowej do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, Dz.U. Nr 121, poz. 798, § 2.

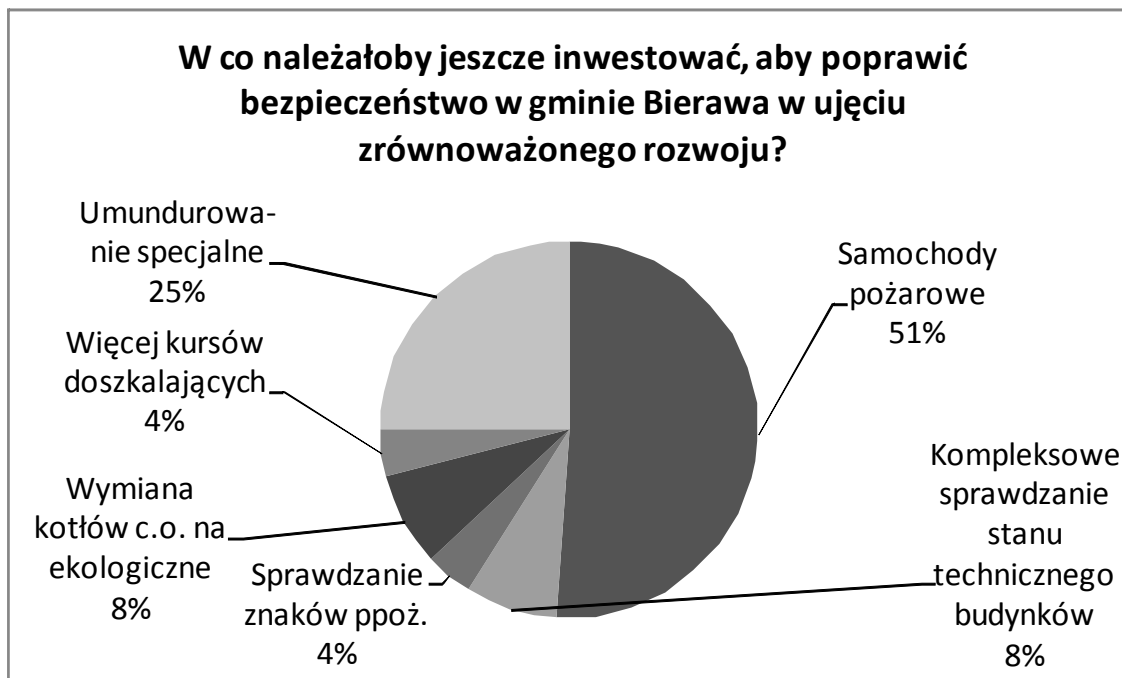
respondentów należy do PSP, a 20% do OSP, w tym 10% stanowią kobiety, natomiast 90% to mężczyźni. Połowa badanych mieściła się w granicach wieku 27-35 lat. Zdaniem 60% respondentów, gmina Bierawa inwestuje w poprawę bezpieczeństwa ludności, mając na uwadze zrównoważony rozwój. Świadczy to o tym, że gmina dba o mieszkańców jak i przyszłe pokolenia. Na pytanie o potrzebę zmodernizowania systemu ochrony przeciwpożarowej aż 75% ankietowanych odpowiada, że należałoby to zrobić, ponieważ brakuje nowoczesnych samochodów pożarniczych, które są niezbędne w działaniach ratowniczo-gaśniczych. Ponadto samochody, które są na wyposażeniu jednostek, są przestarzałe, co wiąże się z częstym remontowaniem ich, a to z kolei pociąga wysokie koszty, które ponosi gmina. Ankietowani zwrócili również uwagę na konieczne doposażenie jednostek w ubrania specjalne (bojowe). Często umundurowanie strażaków nie spełnia wymogów związanych z bezpieczeństwem. Jednak gmina w miarę możliwości inwestuje w ich ubrania ochrony osobistej. 70% strażaków uważa, że warunki podczas działań ratowniczo-gaśniczych są dobre, co świadczy o wysokich kwalifikacjach strażaków, natomiast 30% jest odmiennego zdania. Ankietowani twierdzą, że wynika to z niezadowalającej współpracy między jednostkami OSP i PSP. Kolejnym aspektem poruszonym w ankiecie jest problem dotyczący starych pieców CO. Na pytanie, czy wymiana pieców na ekologiczne poprawiłaby bezpieczeństwo w rejonie, połowa z ankietowanych odpowiedziała twierdząco, natomiast 40% uważa, że nie miałoby to wpływu na bezpieczeństwo. Nawiązując do bezpieczeństwa związanego z piecami CO, większość respondentów twierdzi, że ich wymiana na ekologiczne zmniejszy ryzyko pożarów w przewodach kominowych. Takie działania wiążą się z dużymi kosztami, jakie ponosi gmina. Dlatego ważne jest, aby lokalne spółki angażowały się w wspieranie jednostek należących do KSRRG. 80% ankietowanych uważa, że potrzebna jest pomoc lokalnych przedsiębiorców w poprawę bezpieczeństwa w gminie.

Wykres 1. Rozkład odpowiedzi na pytanie o inwestowanie w bezpieczeństwo przez gminę Bierawa.

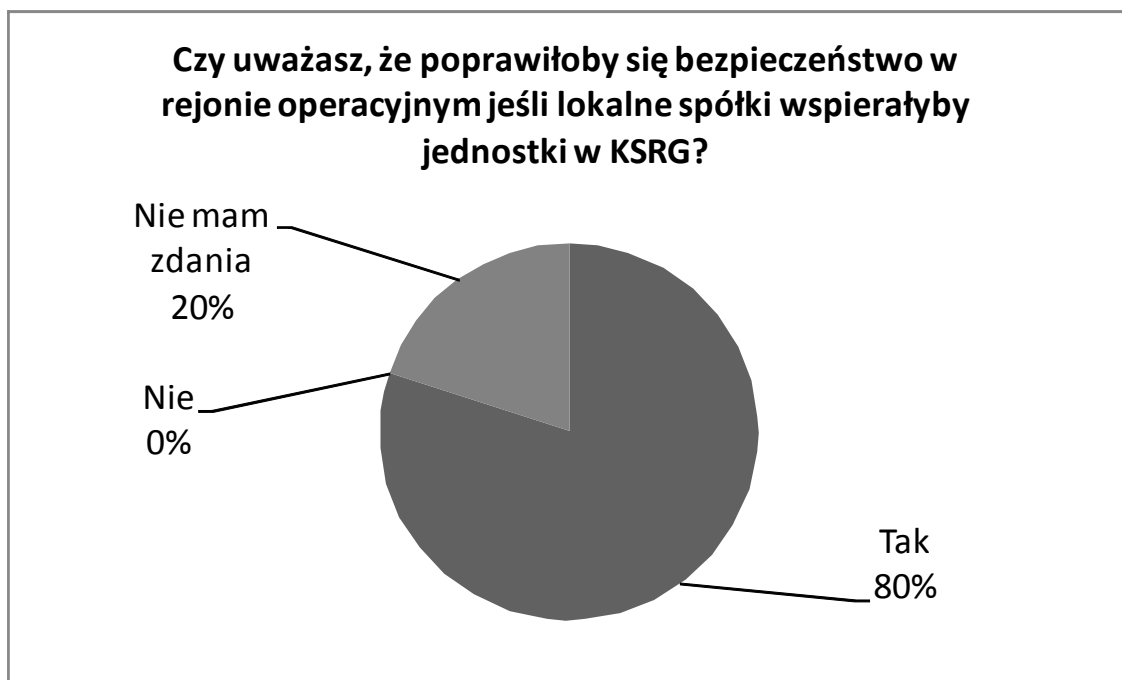
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wykres 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie związane z poprawą bezpieczeństwa w gminie Bierawa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Wykres 3. Rozkład odpowiedzi na pytanie związane o poprawę bezpieczeństwa w aspekcie wsparcia w KSRG.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Podsumowanie

Reasumując, zrównoważony rozwój stanowi ważny element w naszym życiu. Jesteśmy świadome tego, że nasze czyny mają wpływ na życie przyszłych pokoleń. Niestety młode osoby często nie zdają sobie sprawy z powagi sytuacji i z odpowiedzialności, jaka spoczywa na ich barkach. Dlatego podjęliśmy się wyzwania, jakim było napisanie tego artykułu. Naszym zdaniem gmina Bierawa dopiero zaczyna wdrażać pojęcie zrównoważonego rozwoju w codzienne życie. Jest to nowy termin nie tylko dla mieszkańców gminy, ale też dla naukowców, którzy od lat spierają się między sobą co do definicji owego pojęcia. Ankietowani utwierdzili nas w przekonaniu, że jest potrzeba poprawy bezpieczeństwa w gminie Bierawa. Wiąże się to z większymi nakładami pieniężnymi przeznaczonymi na bezpieczeństwo mieszkańców i strażaków. W opinii respondentów oraz naszej lokalnej spółki powinny wesprzeć władze gminy w modernizowaniu jednostek OSP w KSRRG. Zależy nam na tym, aby zwrócić uwagę na fakt, że w dzisiejszych czasach mamy do czynienia z nowymi zagrożeniami, które wcześniej nie występowały w tym rejonie. Należą do nich zagrożenia skażeniem radiacyjnym i chemicznym. Natomiast wcześniejsze, takie jak silne wiatry, czy powodzie, które się utrzymują, przybierają na sile, co spowodowane jest zmianami klimatycznymi, dlatego tak ważny jest termin zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

1. Ferenc A., *Zintegrowany system ratowniczy w Polsce*, „Promotor”, Warszawa 2006, s. 20.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483.
3. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 września 1998 roku w sprawie zakresu, szczegółowych warunków i trybu włączania jednostek ochrony przeciwpożarowej do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, Dz.U. Nr 121, poz. 798, § 2.
4. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 grudnia 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, Dz.U. Nr 111, poz. 1311 ze zm.
5. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 lipca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, Dz.U. 2017 poz. 1319.
6. Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, Dz.U. 1991 Nr 81, poz. 351.
7. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627.
8. www.bierawa.pl, [data dostępu: 02.07.2019]
9. www.bip.bierawa.pl, [data dostępu: 02.07.2019]
10. www.googlegrafika.pl, [data dostępu: 02.07.2019]
11. www.opole.stat.gov.pl, [data dostępu: 02.07.2019]
12. www.straz.gov.pl, [data dostępu: 19.05.2019].
13. Zarzycki J., *Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy i Państwowa Straż Pożarna*, Szkoła Główna Służby Pożarniczej, Warszawa 2008, s. 9.

Henryk Kretek

PWSZ w Raciborzu, Politechnika Śląska

DYPLOMATYCZNE RELACJE POLSKI I USA W PRYZMACIE „STRATEGICZNEJ OSTROŻNOŚCI”

Streszczenie (abstrakt): Relacje dyplomatyczne Polski i USA tworzą bogatą kartę. Celem artykułu jest przedstawienie kilku istotnych aspektów relacji pomiędzy państwami w kontekście stosunków międzynarodowych. Szczególna uwaga zostanie poświęcona okresom odzyskiwania przez Polskę niepodległości, gdzie 100-lecie wydaje się być zjawiskiem politycznym a nie historycznym. Całość zostanie przeanalizowana przez pryzmat „strategicznej ostrożności” – jednej z cech polityki międzynarodowej.

Słowa kluczowe: ambasador, dyplomacja, stosunki międzynarodowe, niepodległość, strategiczna ostrożność

DIPLOMATIC RELATIONSHIP OF POLAND AND THE US THROUGH THE PRISM "STRATEGIC CAUTION"

Abstract: Polish and US diplomatic relations have a rich card. The purpose of the article is to present several important aspects of relations between countries in the aspect of international relations. Polish and US diplomatic relations have a rich card. The purpose of the article is to present several important aspects of relations between states in the aspect of international relations. Particular attention will be paid to periods of recovery by Poland unsubstituted-ległości, where 100 years seems to be a political phenomenon and not historical. The whole will be analyzed through the prism of "strategic caution" – one of the features of international politics.

Keywords: ambassador, diplomacy, international relations, independence, strategic caution

Wstęp

Relacje dyplomatyczne Polski i USA mają bogatą historię. Mimo iż dzieli oba kraje więcej niżli tylko Ocean Atlantycki, i ponad 10 godzin lotu samolotem, to Polaków i Amerykanów łączy wiele zdarzeń historycznych czy postaci, które wywarły wielki wpływ na losy obu państw i narodów.

Celem artykułu nie jest przepisywanie książek, czy kolejna interpretacja historycznych zdarzeń, a przedstawienie tych aspektów z historii obu krajów, o których się nie pisze zbyt wiele, bowiem są często zawoalowane, a przekaz, który wychodzi na zewnątrz do tak zwanej opinii publicznej, czyli poza gabinety VIP-ów, jest komunikatem dopracowanym przez służby odpowiedzialne za *public relations* najważniejszych osób. A tenże – w posta-

ci skondensowanej informacji o wydarzeniu, a zatem bez opinii autora – można znaleźć na stronach internetowych ważniejszych agencji prasowych czy koncernów medialnych.

Co najmniej dwa oblicza prawdy w dyplomacji

Wydaje się, że dla obserwatora stosunków międzynarodowych ważniejsza jest „dyplomatyczna kuchnia” niż „strawa” podawana na stół w ogólnodostępnej stołówce. Stąd próba przywołania ciekawszych epizodów z *relationship*, które miały mieć miejsce pomiędzy ważnymi osobami, one z kolei wpływały na stosunki międzynarodowe, a informacjami jako ciekawostkami, dzielą się przy okazji różnego rodzaju konferencji czy sympozjów, jednakże pod warunkiem, że nie są już czynnymi dyplomatami. Bowiem dyplomatom jak urzędnikom państwowym czy politykom – wolno mówić nie to co myślą, a to co wypada powiedzieć publicznie osobom piastującym ważne stanowiska w państwie, bądź reprezentującym dane państwo poza jego granicami.

Do wymiany poglądów, wspomnień, do interpretacji wydarzeń i ich oceny *post factum* doszło podczas sympozjum pt. „Stulecie relacji dyplomatycznych Polski i Stanów Zjednoczonych”, które zorganizowały: Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, Ambasada Stanów Zjednoczonych w Warszawie oraz The German Marshall Fund¹. Oficjalnie o konferencji napisano niewiele, pojawiły się oficjalne komunikaty, takie jak wpis na stronie polskiego MSZ, mówiący opinii publicznej, że „Prelegenci w swoich wystąpieniach przypomnieli historię wzajemnych relacji pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi oraz omówili stan dzisiejszych stosunków transatlantyckich. – Nasze stosunki ewoluowały w kierunku prawdziwej przyjaźni między zaangażowanymi sojusznikami – ocenił minister Czaputowicz”². Z kolei Twitter odnotował wydarzenie stosownie do swoich ograniczonych – zasadą 140 znaków – możliwości: „Wspólna inicjatywa #MSZ i @USEmbassyWarsaw ma przybliżyć stuletnią historię stosunków PL-US i uczcić 30. rocznicę demokratycznych przemian w Polsce”³.

Jednakże na sympozjum działo się dużo więcej i zostało przytoczonych wiele prawd historycznych, które być może nawet zmieniły losy świata, a podejmowane decyzje przed wielu laty, po dziś dzień wpływają na decyzje najważniejszych osób w państwie, ale takie informacje na zewnątrz nie wychodzą z gabinetów, tym bardziej takich jak „owalny” – dyplomatyczną drogą.

¹ Doradca Prezydenta RP – Bogusław Winid wziął udział w konferencji „Stulecie relacji dyplomatycznych Polski i Stanów Zjednoczonych” <https://www.prezydent.pl/kancelaria/aktywnosc-doradcow/art,262,doradca-boguslaw-winid-stulecie-relacji-dyplomatycznych-polski-i-stanow-zjednoczonych.html>, [data dostępu: 30.08.2019].

² Informacja o konferencji na stronie polskiego MSZ, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/konferencja-okazji-100-lecia-stosunkow-dyplomatycznych-polski-i-usa>, [data dostępu: 30.08.2019].

³ Notatka: „Stulecie relacji dyplomatycznych Polski i Stanów Zjednoczonych”. #PLUS100Together – na Twitterze, https://twitter.com/MSZ_RP/status/1134006869721321472, [data dostępu: 30.08.2019].

Fot. 1. Ambasador USA Georgette Mosbacher i Szef polskiego MSZ Jacek Czaputowicz.

Źródło: Fot. – archiwum własne autora.

W przypadku cytowania ważniejszych postaci każdego wydarzenia, należy zacząć od najważniejszych, a tymi bez wątpienia byli występujący w rolach gospodarzy i odczytujący najczęściej przygotowane przez służby PR wystąpienia – Jacek Czaputowicz, Minister Spraw Zagranicznych oraz Ambasador Georgette Mosbacher, Ambasador USA w Polsce. Jak to bywa na tego typu sympozjach czy konferencjach, najważniejsi goście czy gospodarze opuszczają wydarzenie, wskazując zgodnie z protokołem dyplomatycznym na ważne wydarzenia, które im nie pozwalają zostać i na koniec swoich wystąpień życzą owocnych obrad. Potem wychodzą z sali lub czekają na specjalnie na ten cel zorganizowaną przerwę kawową i opuszczają miejsce obrad. Wówczas dopiero rozpoczyna się najważniejsza część, czyli można liczyć, że padną z mównicy słowa, które oficjalnie, czyli w obecności najważniejszych osób, paść nie powinny. Na takie zachowania panuje przyzwolenie, są one zgodne z zasadami prowadzenia politycznej gry i nikogo fakt opuszczenia spotkania przez gospodarza nie oburza i nie obraża.

Stulecie polsko-amerykańskich relacji dyplomatycznych

Sympozjum podzielono na dwie zasadnicze sesje i pierwszą zatytułowaną „stulecie polsko-amerykańskich relacji dyplomatycznych” moderowała prof. Uniwersytetu Gdańskiego Anna Mazurkiewicz⁴, a gośćmi byli: Ambasador Stephen Mull⁵, Ambasador Daniel Fried, Ambasador Bogusław Winid i prof. Jakub Tyszkiewicz.

⁴ Jej najnowsza książka poświęcona współpracy uchodźców politycznych z Europy Środkowo-Wschodniej z Amerykanami (Warszawa-Gdańsk 2016) w ostatnim konkursie o Willi Paul Adams Award, organizowanym przez Organizację Historyków Amerykańskich, została uznana za najlepszą, obcojęzyczną pracę dot. historii USA (2019).

Fot. 2. Moderatorka i uczestnicy panelu: prof. Anna Mazurkiewicz⁶, JE Stephen Mull, JE Daniel Fried, JE Bogusław Winid i prof. Jakub Tyszkiewicz.

Źródło: Fot. – archiwum własne autora.

Życiorys każdego z panelistów mógłby stanowić osobną historię do opowiedzenia podczas specjalnej sesji naukowej. Wielu ludzi zapisanych na kartach historii nigdy nie doświadczy satysfakcji z osiągniętego sukcesu jego przełożonych, tak jak np. *sherpa* nio-sący bagaż Himalaisty, czy „*sherpa*” pracujący w kuluarach Parlamentu Europejskiego, a negocjujący najważniejsze umowy międzynarodowe, porozumienia czy dyrektywy – raczej zostanie niedoceniony, a często i wyrzucony poza nawias, poza instytucję w przypadku zmiany władzy politycznej.

Ambasadorów obowiązuje tajemnica państwowa, zatem słowa muszą ważyć nawet po zakończeniu swojej misji. Trudno zatem wymagać od tych *sherpa* wylewnych opinii czy zwierzeń, chociaż czasami zdarza się, że powiedzą coś szeptem czy poza protokołem, licząc, że jednak ich przemyślenie zostanie docenione i nawet zacytowane. Może nie dosłownie zacytowane, ale przesłanie zostanie przekazane w jakiegokolwiek formie poza kulu-ary.

Stąd wypowiedzi wymienionych panelistów nabierają szczególnego znaczenia, bowiem nie zostały zaprotokołowane, nie znalazły się w żadnym oficjalnym komunikacie i zdaje się, że utknęły w archiwum poszczególnych instytucji, takich jak ambasady czy służby specjalne poszczególnych krajów, których obserwatorzy pojawiają się na tego typu sympozjach, uważając, aby został „dochowany porządek”, na przykład nagrywają wystąpienia i przeprowadzają dokumentację fotograficzną osób biorących udział w wydarzeniu.

⁵ Stephen D. Mull był ambasadorem Stanów Zjednoczonych w Polsce w latach 2012-2015. Łącznie spędził w Polsce dziewięć lat, reprezentując Stany Zjednoczone w latach 1984-1986 oraz 1993-1997. Od 2018 roku jest prorektorem ds. współpracy międzynarodowej Uniwersytetu Wirginii.

⁶ Jej najnowsza książka poświęcona współpracy uchodźców politycznych z Europy Środkowo-Wschodniej z Amerykanami (Warszawa-Gdańsk 2016) w ostatnim konkursie o Willi Paul Adams Award, organizowanym przez Organizację Historyków Amerykańskich, została uznana za najlepszą, obcojęzyczną pracę dot. historii USA (2019).

W takim otoczeniu niezwykle ważne wydaje się spojrzenie prof. J. Tyszkiewicza⁷ na sprawę polskiej niepodległości, czy jak to zwykle się określać „polskiego odrodzenia”. Rzeczywiście Polska nie odradzała się w 1918 czy w 1945 roku, a odzyskiwała niepodległość. Pierwsze odrodzenie Polski faktycznie miało miejsce w 1989 roku, ale w zasadzie też było częściowe, bowiem przeprowadzone w tamtym roku wybory było częściowo wolne. [Czy więc za datę odrodzenia się wolnej Polski, winno się przyjąć rok 1991? – przyp. autora].

Ta sugestia i taki punkt widzenia na sprawę polskiej niepodległości nakazuje spojrzeć na sprawę niepodległości rzetelnie z punktu widzenia nauki. W związku z powyższą sugestią profesora J. Tyszkiewicza, a idąc dalej tym tokiem myślenia, należy przyjąć jako datę pewną dla określenia dnia odzyskania niepodległości dzień 27 października 1991 roku, bowiem był to dzień pierwszych w Polsce po II wojnie światowej całkowicie wolnych wyborów parlamentarnych. Przecież po Jałcie (4-11 lutego 1945 roku) Polska zasadniczo utraciła niepodległość, zatem nie możemy świętować 100-lecia niepodległości, kiedy tej niepodległości – w okresie przyjmowanej powszechnie stuletniej niepodległości – w sumie mamy około 50 lat. A takie wyliczenie bierze się stąd, że możemy okresem wolnej i niepodległej Polski przyjąć lata 1918-1939 (tj. 21 lat) i okres po 1991 roku (do 2019 roku to 28 lat), a zatem w 2020 roku powinniśmy świętować zaledwie 50-lecie pełnej niepodległości i to tylko na przestrzeni około stu lat. Stąd wydaje się słusznym raczej celebrowanie 30-lecia nieprzerwanej niepodległości Polski dopiero 27 października 2021 roku! I jeżeli nic złego się nie wydarzy, a trzeba przyjąć, że pokój nie jest dany raz na zawsze, tylko o pokój trzeba walczyć, to stulecie niepodległości (oczywiście w sprzyjających okolicznościach) Polacy będą mogli celebrować w 2091 roku.

⁷ Prof. dr hab. Jakub Tyszkiewicz - pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, autor kilkunastu książek i artykułów, prezentujących stosunki polsko-amerykańskie po II wojnie światowej. Stypendysta m.in. Fundacji Fulbrighta, Amesbury Foundation, Fundacji Kościuszkowskiej i Fundacji NATO, *visiting profesor* na University of Illinois at Chicago (1997), University of Amherst (2007-2009), Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie (2011), University of Washington w Seattle (2014/2015). Opublikował m.in. podręcznik akademicki *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010 (współautor: Edward Czapiewski), czy *Prawa człowieka w polityce demokracji zachodnich wobec Polski w latach 1975-1981*, Warszawa 2018 (autor rozdziału o prawach człowieka w relacjach polsko-amerykańskich). Informacje, tj. biogramy panelistów pochodzą od: B.M. Milewska, *Zaproszenie z ambasady USA na symposium "Stulecie relacji dyplomatycznych Polski i Stanów Zjednoczonych"*, https://mail.info.pl/?_task=mail&_caps=pdf%3D1%2Cflash%3D0%2Ctiff%3D0%2Cwebp%3D1&_uid=40375&_mbox=INBOX&_search=dc534b5d82f8c46fc47ed11d51272633&_action=show, [data: 14.05.2019].

Fot. 3. Widownia podczas seminarium PLUS100 TOGETHER – 30.05.2019 roku w Warszawie. Fot.: Tymon Markowski MSZ.

Źródło: https://twitter.com/MSZ_RP/status/1134006869721321472/photo/4, [data dostępu: 30.08.2019].

Informacje przekazane przez Ambasadora Daniela Frieda⁸ rzuciły nowe światło na wiele spraw, a przede wszystkim odczarowały rolę wielu osób, odgrywających ważne role

⁸ Daniel Fried w amerykańskiej dyplomacji pracował czterdzieści siedem lat. Odgrywał kluczową rolę w kształtowaniu i realizacji amerykańskiej polityki w Europie po rozpadzie Związku Radzieckiego. Jako specjalny asystent i starszy dyrektor Rady Bezpieczeństwa Narodowego prezydentów Billa Clintona i Georga H.W. Busha, Ambasador Stanów Zjednoczonych w Polsce i asystent sekretarza stanu ds. Europy (2005-09), D. Fried wpływał na kształt polityki rozszerzenia NATO w Europie Środkowej oraz, równolegle, na relacje NATO-Rosja, realizując w ten sposób wizję zjednoczonej, wolnej i pokojowej Europy. Był to okres rozwoju demokracji i bezpieczeństwa w Europie. D. Fried przewodniczył pracom nad przygotowaniem reakcji Zachodu na agresję Moskwy na Ukrainie w 2014 roku, a jako koordynator ds. polityki sankcji w Departamencie Stanu, uczestniczył w określeniu amerykańskich sankcji przeciwko Rosji, dotychczas największego amerykańskiego programu sankcji, oraz negocjował nałożenie podobnych sankcji przez Europę, Kanadę, Japonię i Australię. Ambasador Fried zakończył pracę w dyplomacji i odszedł na emeryturę w kwietniu 2017 roku. Obecnie [tj. w 2019 roku – przyp. autora] jest członkiem Rady Atlantycznej. Wykłada gościnnie na Uniwersytecie Warszawskim. Daniel Fried jest jednym z najwybitniejszych amerykańskich ekspertów w dziedzinie Europy Środkowowschodniej i Rosji. Studiował w Moskwie, ukończył studia historyczne i sowietologiczne na Cornell University (licencjat z wyróżnieniem *magna cum laude* w 1975 roku), zdobył stopień magistra w Instytucie Rosyjskim w Columbii i Szkole Stosunków Międzynarodowych w 1977 roku. W tym samym roku rozpoczął pracę w amerykańskiej dyplomacji. Pracował w Leningradzie (Prawa człowieka, Relacje z regionem nadbałtyckim, Konsulat) i Belgradzie (Sprawy polityczne) oraz w Biurze ds. Związku Radzieckiego Departamentu Stanu. W końcówce lat 80. XX wieku D. Fried pełnił funkcję urzędnika ds. kontaktów z Polską (*Desk Officer*) i jako jeden z pierwszych w Waszyngtonie dostrzegł zbliżający się koniec komunizmu. Uczestniczył w formowaniu natychmiastowej reakcji administracji George'a H.W. Busha na przemiany w Europie. Jako radca ds. politycznych Ambasady USA w Warszawie (1990-93) był świadkiem trudnego lecz ostatecznie pomyślnego wprowadzenia wolnego rynku w Polsce i przemian demokratycznych. Współpracował z kolejnymi polskimi rządami. Ambasador D. Fried był pierwszym specjalnym wysłannikiem USA ds. zamknięcia więzienia w Guantanamo (GTMO). Opracował procedury przeniesienia więźniów i negocjował zasady transportu 70. osadzonych do 20. krajów z zachowaniem

zarówno w amerykańskiej polityce, jak i w relacjach polsko-amerykańskich przed 1989 rokiem. D. Fried podkreślił znaczącą rolę Condoleezy Rice⁹, która była bardzo otwarta na zmiany w Polsce i dopuszczała je, twierdząc, że „komunizm się wyczerpał, skończył się”. Taki pogląd i takie stanowisko osoby piastującej ważne stanowisko u boku Prezydenta USA, a więc cieszącej się jego zaufaniem, jest kluczowe dla rozwoju wydarzeń. Bowiem wypowiadając swoje poglądy i przekazując je prezydentowi, jednocześnie brała na siebie odpowiedzialność na realizację tej polityki przez „szefa” na zewnątrz. Kolejną ważną postacią przywołaną przez ambasadora D. Frieda był Jan Nowak-Jeziorański¹⁰, o którym powiedział, że jest „postacią niedocenioną, o wielkich zasługach pro-niepodległościowych dla Polski”. Ponadto D. Fried podkreślił także rolę Prezydenta Ronalda Reagana, który mówiąc, że „Polacy zostali zdradzeni przez swój własny rząd”, znacząco wspierał w czasie swoich kadencji w latach 1981-89 działania „Solidarności”.

Strategiczna ostrożność

Ważnym elementem relacji pomiędzy dwoma uczestnikami stosunków międzynarodowych, niezbędnym dla zrozumienia polityki mocarstwa wobec państwa znajdującego się pod wpływem innego mocarstwa, jest idea, ale niezwykle istotne są także cele, jakimi się kierują hegemoni wobec „poddanego” swoim wpływom. USA w odróżnieniu od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich „inwestowało w Polskę” nie tylko idee – co podkreślił D. Fried.

Automatycznie nasuwa się pytanie o korzyść z inwestycji, o aspekt ekonomiczny prowadzonej polityki. Nikt przecież nie inwestuje bezinteresownie, a szczególnie hegemon, a taka była w latach 80. XX wieku pozycja Stanów Zjednoczonych. Wydawać się może, obserwując biznesowe relacje polsko-amerykańskie, że po kilkudziesięciu latach USA zdają się dyskontować swoje inwestycje i realizować zyski. Flota F-14, tarcza antyrakietowa, system przeciwlotniczy, LNG¹¹ czy kolejne bazy wojsk amerykańskich w Polsce, to już nie są inwestycje, to kosztowne operacje, jednak tym razem koszty ponosi państwo przyjmujące – zapraszające. Stacjonowanie wojsk obcego państwa na terytorium innego państwa może budzić poważne wątpliwości i niepokój. Czy nie jest to swoiste „zabezpieczenie”, czy nawet gwarancja dla długoterminowych kontraktów, za które przyjdzie płacić – jak nie temu, to następnemu czy następnym rządów?

podwyższonych wymogów bezpieczeństwa. Dan Fried od 1979 roku jest mężem Olgi Karpiw, z którą ma dwójkę dzieci.

⁹ Condoleeza Rice od 1989 do marca 1991 roku służyła w administracji prezydenta George H.W. Busha jako dyrektor wydziału *Soviet and East European Affairs* w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego i jako specjalny asystent prezydenta do spraw bezpieczeństwa narodowego

¹⁰ Urodził się 2 października 1914 roku w Berlinie jako Zdzisław Jeziorański (Jan Nowak to jeden z pseudonimów okupacyjnych). Zmarł w 2005 roku.

¹¹ Analiza relacji RP-USA w aspekcie opłacalności importu przedmiotowego surowca zob.: H. A. Kretek: *Bezpieczeństwo energetyczne w Unii Europejskiej w aspekcie szans i zagrożeń dla Polski*, [w:] *Biznes i zarządzanie a bezpieczeństwo w Polsce i na świecie* (redakcja naukowa: L. Karczewski, Henryk A. Kretek, ISSN 1429-6063, ISBN 978-83-66033-20-7, Wydawnictwo Politechnika Opolska 2018, s. 104-107.

Ambasador D. Fried powiedział, że sednem amerykańskiej polityki wobec Polski jest „strategiczna ostrożność”.

Wydaje się, że pojęcie „strategicznej ostrożności” może jednoznacznie wskazywać na dystans dzielący i łączący „partnerów”. Przedmiotowe pojęcie wskazuje raczej na relacje asymetryczne¹², które mogą być oczywiście partnerskimi, ale jednoznacznie wskazują, iż jeden z partnerów jest rozgrywającym, a drugi może być rozgrywanym. Naturalnie z punktu widzenia polityka takie ujęcie relacji pomiędzy państwami nie powinno być nagłaśniane, ale z punktu widzenia analityki stosunków międzynarodowych taki pogląd i taka ocena relacji powinna być analizowana, rozpatrywana i w konsekwencji brana pod uwagę jako rzeczywista determinanta *relationship*. Trzeba pamiętać słowa Karla W. Deutscha, który jeszcze w okresie „zimnej wojny” w Europie powiedział, że przecież „miarą potęgi nie jest więc sama kumulacja czynników własnej siły, ale jej oddziaływanie w porównaniu z siłą innych. Składa się na to również jej umiejętne stosowanie maksymalizujące korzyści”¹³.

Język dyplomacji jest szczególnym językiem, bowiem nie ma własnego słownika, gramatyki, fleksji, ortografii czy innych barier i ograniczeń, jednak posługiwanie się nim jest sztuką walki, może najbardziej podobną do szermierki. A kim jest dyplomata? Wśród wielu określeń dyplomatycznych jedno jest szczególnie trafne, z tym, że anonimowym długo pozostawało nazwisko dyplomaty, które je stworzył i opublikował, otóż „dyplomata to człowiek, który ma rozładować napięcia, które nigdy by nie powstały, gdyby nie było dyptomatów”¹⁴.

Korzystając z języka dyplomacji, D. Fried wspomniał o pewnej propozycji, którą złożyli w 1988 roku Amerykanie Wojciechowi Jaruzelskiemu. Ambasador w swojej wypowiedzi użył sformułowania, które miało określać ofertę złożoną ówczesnej głowie państwa polskiego jako *big deal*, natomiast przetłumaczono jego słowa, że była to „duża oferta”. Informacja o tym tajemniczym wydarzeniu była tym bardziej interesująca, że przecież w USA rozmawiano o możliwej transformacji w Polsce, a nawet w Europie Środkowo-Wschodniej, którą Amerykanie z wielu względów (można przyjąć założenie, że przede wszystkim ekonomicznych) byli zainteresowani. Co mogli zaoferować rządzący Stanami Zjednoczonymi „komuniście”? Czy mogli złożyć propozycję nie do odrzucenia? Czy ten tajemniczy *big deal* mógł wpłynąć na historię Polski?

¹² Zob. też: R. Kupiecki, *W cieniu asymetrii. Polsko-amerykańskie stosunki w dziedzinie bezpieczeństwa*, https://www.academia.edu/16034477/W_cieniu_asymetrii._Polsko-ameryka%C5%84skie_stosunki_w_dziedzinie_bezpiecze%C5%84stwa, [data dostępu: 31.08.2019].

¹³ K. W. Deutsch. *Nerwy rządu: modele komunikacji i kontroli politycznej*. New York: The Free Press, 1963, *The nerves of government: Models of political communication and control*, https://www.researchgate.net/publication/249420827_The_Nerves_of_Government_Models_of_Political_Communication_and_Control_Karl_W_Deutsch, [data dostępu: 31.08.2019].

¹⁴ J. Michałowski (pseud. Stefan Wilkosz, Diplomex), *Noty i anegdoty dyplomatyczne*, ISKRY, Warszawa 1997, s.13. [Dyplomata – autor – zmarł w 1997 roku, zatem książkę pod pseudonimem wydała jego żona Mira Michałowska z domu Zandel (zm. w 2007) – polska pisarka, dziennikarka, satyryk i tłumaczka literatury amerykańskiej – przyp. HAK].

Polska w 1989 – centrum światowej uwagi

Kolejny panel moderowała Dr Alma Kadragic¹⁵, a zaproszeni goście to: Ambasador Jerzy Koźmiński, Ambasador Thomas Simons, Prof. Thaddeus Kontek i Prof. Wojciech Roszkowski.

Rok 1989 to początek nowego otwarcia w historii współczesnej Europy, a w zasadzie i świata. Mówi się i pisze o „upadku muru berlińskiego”, „końcu żelaznej kurtyny”, „europejskiej wiosnie ludów”, czy o „rozpadzie bloku komunistycznego”. W wymienionych okolicznościach w 1989 roku dla wielu obserwatorów to właśnie Polska stała się centrum światowej uwagi. I ten aspekt stał się punktem wyjścia do dyskusji pomiędzy dyplomatami, politykami a naukowcami, bowiem te środowiska były reprezentowane przez panelistów. Zestawienie dziedzin reprezentowanych w tym, czy wcześniejszym panelu, wskazuje na ich naturalną nierozłączność, bowiem ruch poziomy pomiędzy tymi zawodami, profesjami jest naturalny i często jedna postać – co wskazują i potwierdzają biogramy – reprezentuje przywołane dziedziny życia, nauki czy wręcz politycznej rzeczywistości.

I być może tajemnica zaistnienia *big dealu* nie zostałaby rozwiązana, przynajmniej dla większości ludzi na świecie, niewtajemniczonych w polityczną kuchnię, gdyby nie obecność Ambasadora Thomasa Simonsa¹⁶, który temat podjął. Mało prawdopodobne jest,

¹⁵ Dr Alma Kadragic pracowała jako dziennikarka, badacz, specjalista ds. mediów i przedsiębiorca w Stanach Zjednoczonych, Europie i na Bliskim Wschodzie. Od 2013 roku mieszka w Miami. Jest niezależną dziennikarką i konsultantem ds. mediów. W lokalnych i międzynarodowych magazynach ukazują się jej artykuły na temat międzynarodowego rynku nieruchomości, inwestycji, biznesu, mediów i sztuki. Przez 16 lat, jako pisarka, producentka i szef biura ABC News w Nowym Jorku, Waszyngtonie, Londynie i Warszawie, prowadziła relacje telewizyjne ważnych międzynarodowych wydarzeń, z kulminacją w latach 1983-90 w Europie Środkowowschodniej. A. Kadragic po raz pierwszy przyjechała do Warszawy w lipcu 1983 roku w czasie drugiej pielgrzymki papieża Jana Pawła II do ojczyzny. Wróciła w październiku jako producentka, by następnie zostać szefem biura. Relacjonowała ważne wydarzenia: zabójstwo księdza Jerzego Popiełuszki i proces jego zabójców; liczne demonstracje brutalnie tłumione przez oddziały ZOMO; nękanie Lecha Wałęsy przez rządowych agentów; 40. rocznica wyzwolenia Auschwitz; papieska pielgrzymka do Polski w 1987 roku; Obrady Okrągłego Stołu rozpoczęte w lutym 1989 roku, aż do pierwszych częściowo wolnych wyborów 4 czerwca 1989 roku. Z regionalnego biura ABC w Warszawie A. Kadragic relacjonowała wydarzenia w Czechosłowacji, Niemczech Wschodnich, Rumunii, Jugosławii, na Węgrzech oraz Litwie, Łotwie i Związku Radzieckim. We wczesnych latach 90., gdy ABC News zamknęło biuro w Warszawie, zatrzymując wybitnych polskich producentów, operatorów i wydawców pracujących w Związku Radzieckim i szybko wyzwalających byłych republikach, A. Kadragic zakończyła pracę w telewizji i zaczęła działać jako przedsiębiorca. A. Kadragic została współzałożycielką Polskiego Stowarzyszenia Public Relations – pierwszego stowarzyszenia PR w Polsce – oraz jego pierwszym prezesem. W 2013 roku A. Kadragic została odznaczona przez prezydenta Polski Krzyżem Oficerskim za Zasługi dla Rzeczypospolitej Polskiej za pracę dziennikarską. W 2015 roku ambasador Polski w Stanach Zjednoczonych Ryszard Schnepf uhonorował ją wyróżnieniem *Amicus Poloniae*.

¹⁶ Thomas W. Simons Jr, urodził się w 1938 roku w Crosby w stanie Minnesota. Wychowywał się w rodzinie amerykańskich dyplomatów. Jako dziecko, wyjechał wraz z rodziną do Indii Brytyjskich. Pan Simons zdobył stopień licencjacki (z wyróżnieniem *Magna cum Laude*) na Uniwersytecie Yale (1958 r.) oraz stopnie magisterski i doktorski (1959 r. i 1963 r.) na Uniwersytecie Harvarda, specjalizując się w zagadnieniach historii Europy Zachodniej i Środkowej. W 1957 roku otrzymał *Certificat d'études poli-*

że kiedykolwiek zostaną otwarte i udostępnione najgłębsze tajemnice dyplomatycznej kuchni, ale na podstawie „strzępków” informacji i następujących po nich faktów, można z jakąś dozą prawdopodobieństwa odtworzyć faktyczny ciąg zdarzeń, chociażby na podstawie wnikliwej obserwacji polityki międzynarodowej prowadzonej przez państwa. Takim *puzzlem* może być potwierdzenie istnienia *big dealu* przez T. Simonsa, który stwierdził, że administracja 40. Prezydenta USA obiecała W. Jaruzelskiemu „nagrodę”. Tu pojawiła się kolejna dyplomatyczna zagadka, bowiem ambasador T. Simons powiedział, że miała to być „pożywka dla kurczaków”. Niestety, ale takie pojęcie oficjalnie nie istnieje i nic nie znaczy, natomiast nie jest pewne, co oznacza w języku dyplomaty, ale potwierdzenie o istnieniu *dealu* i potwierdzenie przez byłego zastępcę wicesekretarza stanu odpowiedzialnego za relacje ze Związkiem Radzieckim, Europą Środkową i Jugosławią w latach 1986-89, zaistnienia takiej sytuacji, podnosi dozę prawdopodobieństwa istnienia *big dealu*. Tym bardziej, że T. Simons dodał, iż: „w rzeczywistości Amerykanie martwili się o resorty siłowe” i o to, „że po 1989 nie będą one należeć do komunistów, co oznaczało, że nie otrzymają zwrotu inwestycji w Polskę”.

tiques w instytucie nauk politycznych Uniwersytetu Paryskiego. Pan Simons zna francuski, niemiecki, polski, rumuński i w niewielkim stopniu rosyjski. Od 1963 roku do czasu przejścia na emeryturę w randze ministra (*Career Minister*) w 1998 roku T. Simons był urzędnikiem służb zagranicznych Stanów Zjednoczonych i większość kariery zawodowej spędził, pracując nad zagadnieniami relacji między Wschodem a Zachodem. Jego pierwszym doświadczeniem ambasadorskim, obejmującym lata 1968-71, było stanowisko urzędnika konsularnego, a następnie urzędnika politycznego w ambasadzie w Warszawie (co obejmowało m.in. składanie sprawozdań na temat polityki pomarcowej oraz wydarzeń grudniowych na Wybrzeżu, a także uczestnictwo w ostatnich prowadzonych wtedy rozmowach z Chinami). W latach 1972-74 T. Simons pracował w Biurze Spraw Polityczno-Wojskowych Departamentu Stanu nad rozmowami o redukcji broni konwencjonalnej oraz o bezpieczeństwie europejskim. W latach 1974-75 pracował jako członek Sztabu Planowania Polityki Departamentu Stanu, w latach 1975-77 jako dyrektor Centrum Sprawozdawczości Zewnętrznej oraz pełniący obowiązki doradcy politycznego w ambasadzie w Moskwie, w latach 1977-79 jako zastępca szefa misji w ambasadzie w Bukareszcie i w latach 1979-81 jako doradca polityczny w ambasadzie w Londynie. T. W. Simons, Jr. odbył kadencję dyrektora Biura ds. Związku Radzieckiego w Biurze Spraw Europejskich i Kanadyjskich Departamentu Stanu (1981-85), po czym służył jako zastępca wicesekretarza stanu odpowiedzialnego za relacje ze Związkiem Radzieckim, Europą Środkową i Jugosławią (1986-89), odwiedzając często Polskę z zastępcą sekretarza stanu Johnem Whiteheadem oraz, we wrześniu 1987 roku, z wiceprezydentem G. H.W. Bushem [ojcem – przyp. HAK]. Od 1990 do 1993 roku, tj. w czasie najtrudniejszych lat przekształceń postkomunistycznych, pan Simons był amerykańskim ambasadorem w Polce, reprezentując Stany Zjednoczone przed czterema kolejnymi rządami solidarnościowymi. Następnie był koordynatorem prowadzonej w Waszyngtonie inicjatywy dwustronnej pomocy amerykańskiej na rzecz Wspólnoty Niepodległych Państw powstałej po rozwiązaniu Związku Radzieckiego (1993-95), a także amerykańskim ambasadorem w Pakistanie (1996-98). Od 2002 roku profesorem wizytującym w Davis Center for Russian and Eurasian Studies na Uniwersytecie Harvarda. Thomas W. Simons, Jr. razem z żoną Peggy mieszka w Cambridge w stanie Massachusetts. Państwo Simons mają dwoje dorosłych dzieci mieszkających w Filadelfii i w Easton.. W czerwcu 2018 roku cała rodzina odwiedziła wspólnie Warszawę i zatrzymała się w niewielkim domu przy ul. Olimpijskiej 40, tj. dokładnie tam, gdzie pół wieku wcześniej część dzieciństwa spędziły dzieci państwa Simons.

Fot. 4. Panel: Polska w 1989 – centrum światowej uwagi moderowała Dr Alma Kadragic, a goście to: JE Jerzy Koźmiński¹⁷, JE Thomas Simons, Prof. Thaddeus Kontek i Prof. Wojciech Roszkowski

Źródło: Fot. – archiwum własne autora. Warszawa 30.05.2019.

Istotną rolę odegrał w analizowanym okresie 41. prezydent USA. Przebywał w Polsce jeszcze jako wiceprezydent u Ronalda Reagana we wrześniu 1987 roku, a w dniach 9–11 lipca 1989 roku Wojciech Jaruzelski przyjął goszczącego w Polsce z oficjalną wizytą prezydenta Stanów Zjednoczonych George’a H. Busha. Podczas spotkania z T. Simonsem w „gabiniecie owalnym” Prezydent Bush, oceniając sytuację w Polsce, miał stwierdzić, że „to była dobra decyzja, żeby podzielić się władzą z komunistami”. Po zakończeniu spotkania wszedł do swojego prywatnego pokoju oddzielonego drzwiami z „gabinetem owalnym” i otwierając szufladę w biurku, podał i poprosił o przekazanie W. Jaruzelskiemu breloczka do kluczy, jako symbolu zaangażowania prezydenta USA w „dalszy byt” Wojciecha Jaruzelskiego.

Jeszcze w 1989 roku wsparcie z USA dla Polski wzrosło do dwóch miliardów dolarów pod koniec roku, a było to pokłosiem faktu, iż Sejm kontraktowy głosował za reformami, co było zaskoczeniem dla otoczenia prezydenta USA. Stąd może wzięty się te decyzje o kolejnej transzy wsparcia finansowego dla przemian w Polsce, bowiem „Polska była z problemami społecznymi, a dla USA liczyła się przede wszystkim gospodarka” - powiedział T. Simons.

Zatem wydaje się, że podejmowane działania w kierunku dofinansowania Polski były inwestycją celową, wymierzoną w restrukturyzację gospodarki, a nie w pomoc społeczną.

¹⁷ Jego Ekscelencja Ambasador Jerzy Koźmiński w latach 1994-2000 był ambasadorem RP w Waszyngtonie; jego działalność koncentrowała się na uzyskaniu przez Polskę członkostwa w NATO oraz kształtowaniu sojuszniczych stosunków między Polską a USA. Przed objęciem placówki dyplomatycznej w USA uczestniczył w działaniach na rzecz przebudowy państwa i gospodarki. Od 1989 roku, najpierw jako dyrektor generalny, a później podsekretarz stanu w Urzędzie Rady Ministrów, był bliskim współpracownikiem wicepremiera i ministra finansów Leszka Balcerowicza; koordynował prace sztabu autora programu stabilizacji i transformacji polskiej gospodarki. W latach 1992-1993, jako podsekretarz stanu w URM i współpracownik premier Hanny Suchockiej, organizował i prowadził zespoły analityczno-doradcze służące szefowej rządu. W latach 1993-1994 pełnił funkcję sekretarza stanu w MSZ, m.in. przygotowując program modernizacji polskiej służby zagranicznej.

Tę tezę z kolei potwierdził T. Kontek¹⁸, który analizując ponad trzydzieści lat temu polską transformację, a teraz z perspektywy czasu, docenił i podkreślił wagę „agresywnej polityki gospodarczej, polegającej na zamykaniu czy ogłaszaniu upadłości, a przede wszystkim prywatyzowaniu wielkich firm państwowych, co generowało wzrost sektora małych i średnich przedsiębiorstw”. Zatem wydaje się, że mogła mieć miejsce stymulacja polskiej gospodarki w kierunku budowy sektora MSP w miejsce przedsiębiorstw państwowych, co z kolei powodowało powstanie wolnego rynku, a na takim mogli zawierać kontrakty przedsiębiorcy amerykańscy, wychodząc poza kontrakty rządowe, takie jak np. „pożywka dla kurczaków”.

Podczas każdej dyskusji o polityce, czy gospodarce, albo o jednej i drugiej problematyce jednocześnie, trudno nie odnieść wrażenia, że analizując czasy minione, obeznany w meandrach polityki i operujący językiem dyplomacji, w swojej wypowiedzi nawiązuje do aktualnej sytuacji politycznej. Szczególnie w słowach dyplomatów każde zdanie mające wskazywać słuchaczowi, że mówi się o czasach trudnych, jakim był bez wątpienia upadek koncepcji porządku komunistycznego w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, może być interpretowane jako odniesienie się do aktualnej rzeczywistości. Nie inaczej wybrzmiały słowa prof. Roszkowskiego, że „w sytuacji kryzysu łatwo sfrustrować społeczeństwo”, co wskazuje na możliwe manipulowanie częścią społeczeństwa. W tym kontekście nie inaczej wybrzmiały słowa innego byłego dyplomaty o tym, „kiedy można uznać, że sytu-

¹⁸ Thaddeus Kontek jest wykładowcą w Collegium Civitas w Warszawie. Od 1999 do 2017 roku T. Kontek był urzędnikiem służb zagranicznych w amerykańskim Departamencie Stanu. Od roku 2015 pracował w Biurze Wywiadu i Badań Departamentu Stanu, gdzie był analitykiem wywiadowczym zajmującym się sprawami Rosji oraz Europy Wschodniej i Środkowej. W ramach swoich obowiązków opracowywał diagnozy sytuacji dla prezydenta Stanów Zjednoczonych, sekretarza stanu i innych wysokiej rangi urzędników rządowych. Jego praca w misjach dyplomatycznych objęła ambasadę USA w Bejrucie (Liban) oraz misję USA przy Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w Wiedniu (Austria). T. Kontek pełnił także służbę w ambasadach USA w Bagdadzie (Irak), Bridgetown (Barbados), Antananarywie (Madagaskar), Moroni (Komory) oraz Mińsku (Białoruś). W Departamencie Stanu w Waszyngtonie służył jako urzędnik ds. zagadnień pracy w regionie odpowiedzialny za kraje byłego ZSRR oraz jako urzędnik ds. kontaktów z Ukrainą (*Desk Officer*). Przed podjęciem służby dyplomatycznej T. Kontek piastował stanowiska w Departamentach Pracy i Skarbu, w Biurze Wykonawczym Prezydenta, Agencji Ochrony Środowiska oraz amerykańskim Korpusie Pokoju w Warszawie (Polska). W latach 80. XX wieku, jeszcze jako student, T. Kontek był jednym z założycieli oraz przewodniczącym organizacji Friends of Solidarity będącej NGOs działającą przy Uniwersytecie Georgetown w Waszyngtonie. Organizacja ta zajmowała się materialnym i politycznym wsparciem dla NSZZ Solidarność w Polsce po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 roku. T. Kontek był także koordynatorem Konferencji Organizacji Wsparcia dla Solidarności, czyli koalicji 17. organizacji wspierających Solidarność pochodzących z USA, Kanady, Europy i RPA. W uznaniu jego wkładu na rzecz pomocy NSZZ Solidarność T. Kontek został uhonorowany przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Thaddeus Kontek zdobył tytuł licencjacki w dziedzinie relacji międzynarodowych na American University w Waszyngtonie, a także tytuł magisterski (ABD) z ekonomii na Virginia Polytechnic Institute and State University w Blacksburg w stanie Wirginia oraz tytuł magisterski z zakresu wywiadu strategicznego na National Intelligence University w Waszyngtonie.

acja międzynarodowa jest poważna? Wtedy, kiedy szofer taksówki oświadcza, że nie wie, jak by postąpił, gdyby był prezydentem USA”¹⁹.

Polska i USA – 100 lat solidarności i sukcesów

Wystąpienie podsumowujące wygłoszone przez Ambasadora Piotra Wilczka nie przejdzie do historii dyplomacji, ale na długo zapamiętana zostanie jego inwokacja, kiedy to powiedział: „zazdroszczę panelistom, którzy mogą powiedzieć wszystko, a ja z racji stanowiska – nie mogę powiedzieć prawie nic”²⁰, co dobitnie oddaje możliwości i wolność w doborze słów, jakimi może operować pełniący służbę dyplomata.

Fot. 5. W kuluarach od lewej Ambasadorka S. Mull, dr Henryk A. Kretek [autor], dr Janusz Onyszkiewicz

Pracującym w branży stosunków międzynarodowych i piastującym eksponowane stanowiska, aż po urząd pozwalający na posługiwanie się tytułem Jego Ekscelencji, co przysługuje ambasadorowi, znają zapewne definicję pojęcia ambasador, wygłoszoną w XVII wieku przez Sir Henry Wottona: „Ambasador jest to uczciwy człowiek wysłany za

¹⁹ J. Michałowski, *Noty i anegdoty...*, op. cit. s. 62.

²⁰ Piotr Wilczek urodził się w 1962 roku w Chorzowie. Jest historykiem literatury i kultury, a także pisarzem i tłumaczem. W roku 1986 ukończył studia na Uniwersytecie Śląskim, gdzie uzyskał również doktorat (1992) i habilitację (2001). Do roku 2008 był związany ze swoją Alma Mater, gdzie był profesorem. Jego zainteresowania obejmują literaturę porównawczą, filologię i historię intelektualną w kontekście kultury na przestrzeni dziejów. W roku 2006 otrzymał tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych od Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Otrzymał liczne granty i stypendia zagraniczne. Odbił staż podyplomowy na Uniwersytecie w Oxfordzie (1988) oraz staże podoktorskie w Instytucie Warburga na Uniwersytecie w Londynie (1996, 1998). Przebywał dwukrotnie jako *visiting translator* w The British Centre for Literary Translation na University of East Anglia (1994, 1996). W latach 1998-2001 był profesorem wizytującym na uniwersytetach w USA (Rice University, University of Illinois at Chicago, University of Chicago), przebywał też jako *visiting scholar* w Boston College i w Cleveland State University, wykładał gościnnie w Harvard University oraz University of Texas at Austin.

granicę, aby kłamał dla dobra swojego kraju”. Sir Henry nie zrobił kariery w angielskiej dyplomacji, bowiem za ten „dowcip” król usunął go ze służby²¹.

Konkluzje

Każde państwo prowadzi swoją politykę zagraniczną, która stanowi o obrazie danego kraju na zewnątrz. Głowa państwa, szef rządu, prezydent, szef MSZ, czy wreszcie jak w przypadku Polski lider rządzącego ugrupowania politycznego, ustanawiają obraz państwa, który jest odbierany przez innych uczestników stosunków międzynarodowych. Mówiąc – Amerykanie, widzimy Donalda Trumpa, mówiąc Korea Północna, nasz wzrok zwrócony jest na postać Kim Dzong Una, z kolei Węgrzy to Victor Orban itd. I w tym kontekście zawsze występuje głowa państwa, jednocześnie najważniejszy zaprzysiężony urzędnik, natomiast w przypadku Polski, kiedy zagraniczni gracze chcą realizować jakiekolwiek działania w Polsce na większą skalę, czy zawierać rządowe kontrakty z Polakami, muszą brać pod uwagę zdanie lidera partii politycznej, który nie jest urzędnikiem państwowym, a jest najważniejszy. Jarosław Kaczyński nie bierze bezpośredniego udziału w polityce zagranicznej Polski ale na nią wpływa i ją stymuluje. Oficjalnie nie spotyka się z Donaldem Trumpem, ale podejmuje decyzje o kształcie relacji Polski w stosunku do USA. To swoisty ewenement na skalę światową, kiedy najważniejszy człowiek w państwie jest ukryty²². Z podróży zagranicznych po 2007 roku można odnotować tylko wyjazd do Budapesztu w 2016 roku na spotkanie z Victorem Orbánem, do Niemiec na spotkanie z Kanclerz Angelą Merkel, czy także w 2017 roku, kiedy to Prezes Prawa i Sprawiedliwości udał się na spotkanie z Teresą May do Londynu, aby rozmawiać w sprawie Brexitu²³, natomiast głowy państw, chcące rozmawiać z liderem PiS, muszą przybyć do Polski i brać udział w nieoficjalnych spotkaniach najczęściej w pokojach warszawskiego hotelu Bristol²⁴.

Analizując politykę zagraniczną przez pryzmat podejmowanych decyzji przez najważniejsze osoby w Polsce i USA, nie można wykazać, że stosunki pomiędzy tymi podmiotami stosunków międzynarodowych są symetryczne. Ponadto niedostrzegalne są przesłanki pozwalające na stwierdzenie, że mogą się one zmienić, bowiem o relacjach decyduje siła gospodarki. Ponadto dostrzegalna jest dbałość administracji Prezydenta USA o wizerunek tegoż w Polsce i podobnie dbałość o wykazywanie ważnej roli Polski w polityce zagranicznej USA, co w dłuższej perspektywie ma pozwolić władzom Rzeczypospolitej na wydawanie dziesiątek miliardów złotych na uzbrojenie czy surowce kupowane w USA.

²¹ J. Michałowski, *Noty i anegdoty...*, op. cit. s. 10.

²² Z rozważań wyłączone są zagraniczne wizyty Premiera Jarosława Kaczyńskiego, których w latach 2006-2007 odbył 18. *Wizyty zagraniczne premiera Jarosława Kaczyńskiego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wizyty_zagraniczne_premiera_Jaros%C5%82awa_Kaczy%C5%84skiego, [dostęp: 8.09.2019].

²³ Jarosław Kaczyński osobiście leci do Londynu rozmawiać z Theresą May <https://natemat.pl/204255,kaczynski-wreszcie-zauwazyl-ze-waszczykowski-sobie-nie-radzi-prezes-pis-osobiscie-polecial-w-podroz-do-londynu>, [dostęp: 8.09.2019].

²⁴ <https://www.newsweek.pl/polska/polityka/jaroslaw-kaczynski-i-jego-spotkania/sh9m2yw>, [dostęp: 8.09.2019].

Bibliografia

1. Biogramy panelistów pochodzą od: B.M. Milewska, *Zaproszenie z ambasady USA na symposium "Stulecie relacji dyplomatycznych Polski i Stanów Zjednoczonych*, https://mail.info.pl/?_task=mail&_caps=pdf%3D1%2Cflash%3D0%2Ctiff%3D0%2Cwebp%3D1&_uid=40375&_mbox=INBOX&_search=dc534b5d82f8c46fc47ed11d51272633&_action=show.
2. Deutsch K.W., *Nerwy rządu: modele komunikacji i kontroli politycznej*, tyt. org.: *The nerves of government: Models of political communication and control* [The Free Press, New York 1963, https://www.researchgate.net/publication/249420827_The_Nerves_of_Government_Models_of_Political_Communication_and_Control_Karl_W_Deutsch.
3. Informacja o konferencji na stronie polskiego MSZ, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/konferencja-z-okazji-100-lecia-stosunkow-dyplomatycznych-polski-i-usa>.
4. Kretek H.A., *Bezpieczeństwo energetyczne w Unii Europejskiej w aspekcie szans i zagrożeń dla Polski* [w:] *Biznes i zarządzanie a bezpieczeństwo w Polsce i na świecie* (red. L. Karczewski, H. A. Kretek, Wydawnictwo Politechnika Opolska 2018).
5. Kupiecki R., *W cieniu asymetrii. Polsko-amerykańskie stosunki w dziedzinie bezpieczeństwa*, https://www.academia.edu/16034477/W_cieniu_asymetrii._Polsko-ameryka%C5%84skie_stosunki_w_dziedzinie_bezpiecze%C5%84stwa.
6. Michałowski J. (pseud.: Stefan Wilkosz; Diplomex), *Noty i anegdoty dyplomatyczne*, ISKRY, Warszawa 1997.
7. Notatka: „Stulecie relacji dyplomatycznych Polski i Stanów Zjednoczonych”. #PLUS100Together – na Twitterze, https://twitter.com/MSZ_RP/status/1134006869721321472.
8. www.natemat.pl.
9. www.newsweek.pl.
10. www.polskieradionyc.com.

Grzegorz Markowski

Uniwersytet Opolski

OCHRONA PRACY KOBIET W ZWIĄZKU Z MACIERZYŃSTWEM – STAN AKTUALNY ORAZ PROPOZYCJE ZMIAN

Streszczenie (abstrakt): Kobiety należą do szczególnej grupy pracowników. Ochrona pracy kobiet przejawia się w ustanawianiu środków prawnych, których celem jest m.in. ochrona zdrowia i pełnej zdolności do pracy. Wyróżniona jest powszechna ochrona pracy kobiet oraz szczególna, która odnosi się do kobiet w okresie ciąży i do wykonywanych funkcji macierzyńskich. W kontekście dynamicznie zmieniającego się rynku pracy ważne jest przeprowadzenie analizy uprawnień przysługujących pracownicy w związku z macierzyństwem wraz z propozycją zmian.

Słowa kluczowe: kobieta, macierzyństwo, ciąża, prawo pracy, urlop

PROTECTION OF WOMEN WORK IN CONNECTION WITH MOTERHOOD – CURRENT STATUS AND PROPOSALS FOR CHANGES

Abstract: Women belong to a special group of employees. The protection of women's work manifests itself in the establishment of legal measures aimed at health protection and full work capacity. There is a distinction of universal protection of women's work and a special one, which applies to women during pregnancy and maternity functions. Due to the dynamically changing labor market, it is important to analyze the rights of the employee in relation to motherhood together with a proposal for changes.

Keywords: woman, motherhood, pregnancy, labor law, leave

Wstęp

Zapisy Konstytucji RP stanowią, iż władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom i kobietom ciężarnym¹. Obecne uregulowania prawne dotyczące ochrony pracy kobiet w związku z macierzyństwem mają na celu: ochronę organizmu kobiety pracującej przed szkodliwym wpływem pracy na jej zdrowie w okresie ciąży, uchronienia płodu pracownicy przed niebezpieczeństwami w miejscu pracy, zapewnienie pracownicy warunków niezbędnych do sprawowania obowiązków macierzyńskich w pierwszych tygodniach życia noworodka oraz zapewnienia warunków umożliwiających dalsze wychowywanie dziecka.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Ochrona zdrowia kobiety w ciąży

Często używane jest określenie ciąży. Co to właściwie znaczy? Nie ma definicji ciąży uregulowanej w polskich przepisach prawnych. Znajdziemy ją w słowniku. Ciąża to stan organizmu kobiety, w którym w jej macicy rozwija się zarodek; ciąża kończy się porodem².

Zmiany zachodzące w ciąży nie dotyczą jedynie narządu rodnego kobiety, ale zachodzą we wszystkich narządach. Warunki w miejscu pracy mogą mieć w jej przypadku negatywny wpływ na jej zdrowie nawet jeśli nie uległy zmianie. Dodatkowo szkodliwy wpływ warunków pracy będzie oddziaływał na płód.

Ochrona zdrowia kobiety w ciąży obejmuje ochronę przed pracą szkodliwą dla zdrowia, jak również ograniczenie możliwości zatrudniania. Ochrona ta istnieje od chwili zawiadomienia pracodawcy o stanie ciąży. Jeżeli jednak kobieta nie przedstawi stosownego zaświadczenia, a stan ciąży jest widoczny w sposób niebudzący wątpliwości lub jeżeli pracownica przedłoży jakiekolwiek oświadczenie podpisane przez lekarza, w którym jest informacja o ciąży, pracodawca ponosi odpowiedzialność wobec tej pracownicy za nieprzestrzeganie przepisów o ochronie pracy kobiet w ciąży.

Pracownica może poinformować pracodawcę o ciąży w dowolnym momencie. Jednakże występują przypadki, gdy kobieta zwleka z informacją. Wynika to ze względów praktycznych, tj. przedłużenie umowy. W tym przypadku umowa o pracę zawarta na czas określony lub na czas wykonania określonej pracy albo na okres próbny przekraczający jeden miesiąc, która uległaby rozwiązaniu po upływie trzeciego miesiąca ciąży, ulega przedłużeniu do dnia porodu. Natomiast kobieta w ciąży zatrudniona na czas nieokreślony nie ma żadnych obaw przed konsekwencjami poinformowania pracodawcy do 3 miesiąca porodu³. Są również często zgłaszane propozycje zmian w Kodeksie pracy, które zakładają możliwość wypowiedzenia stosunku pracy z pracownicą w okresie ciąży. Jednakże jak dotychczas nie są rozpatrywane przez organy ustawodawcze, albowiem nawet nie została złożona stosowana inicjatywa.

Do prac szkodliwych dla zdrowia kobiety i dziecka w okresie ciąży należą:

1. Prace uznane za niedopuszczalne dla kobiet w ciąży, np. ręczne podnoszenie i przenoszenie przedmiotów o masie przekraczającej 3 kg⁴;
2. Prace, których kobieta nie powinna wykonywać na podstawie orzeczenia lekarskiego (art. 179 § 3 Kodeksu pracy)⁵.

Jeśli zachodzą wyżej wymienione przypadki, pracodawca powinien przenieść pracownicę do innej pracy, a ta powinna ją podjąć, jeśli odpowiada jej kwalifikacjom. Jeśli wynagrodzenie w związku ze zmianą stanowiska pracy będzie niższe, w tym przypadku pracownicy przysługuje dodatek wyrównawczy. Pracodawca wypłaca go pracownicy wraz

² <https://encyklopedia.pwn.pl>.

³ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. *Kodeks pracy*.

⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 kwietnia 2017 r. w sprawie wykazu prac uciążliwych, niebezpiecznych lub szkodliwych dla zdrowia kobiet w ciąży i kobiet karmiących dziecko piersią.

⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. *Kodeks pracy*.

z wynagrodzeniem zasadniczym. Jeśli natomiast nie ma możliwości przeniesienia pracownicy, pracodawca zwalnia pracownicę z obowiązku świadczenia pracy z zachowaniem prawa do wynagrodzenia.

Dobowy wymiar czasu pracy pracownicy w ciąży nie może przekraczać 8 godzin, nawet jeśli przewiduje to rozkład czasu pracy w zakładzie pracy, w którym zatrudniona jest pracownica⁶.

Natomiast bezwzględnie zabroniona jest praca w godzinach nadliczbowych, w porze nocnej (tj. 8 godzin między 21:00-7:00) oraz delegowanie poza stałe miejsce pracy. Dodatkowo pracownica w ciąży ma również prawo do przerwy na badania lekarskie. Zwolnienia udzielane pracownicy od pracy na czas związany z wykonaniem badań lekarskich nie zostały dokładnie określone w przepisach prawa. W ich myśl pracodawca jest obowiązany udzielać pracownicy ciężarnej zwolnień od pracy na zalecone przez lekarza badania lekarskie przeprowadzane w związku z ciążą, jeżeli nie mogą być przeprowadzone poza godzinami pracy. Za czas nieobecności w pracy z tego powodu pracownica zachowuje prawo do wynagrodzenia⁷. Jednakże stwarza to pewne ryzyko dla pracodawcy, m.in. dlatego, że większość laboratoriów oraz pracowni diagnostycznych pracuje najczęściej wtedy, kiedy pracownica wykonuje swoją pracę. Mogą być one również zlokalizowane w różnej odległości od miejsca wykonywania pracy. Równolegle z rozwojem badań medycznych i możliwości leczenia chorób, ilość badań dla kobiet w ciąży stale się zwiększa. Dodatkowo czas badania nie został uregulowany, gdyż każde badanie wykonuje się w inny sposób. Spowodować to może nieobecność pracownicy w ciąży do nawet kilkudziesięciu procent miesięcznej normy czasu pracy. Rozwiązaniem byłoby określenie zamkniętej listy badań niezbędnych dla kobiet, na które miałyby możliwość otrzymania przerwy.

Urlop macierzyński

Urlop macierzyński jest to zwolnienie pracownicy od pracy na okres porodu i pielęgnacji dziecka w pierwszych tygodniach ciąży⁸.

Pracownicy przysługuje urlop macierzyński w wymiarze:

1. 20 tygodni – w przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie;
2. 31 tygodni – w przypadku urodzenia dwojga dzieci przy jednym porodzie;
3. 33 tygodni – w przypadku urodzenia trojga dzieci przy jednym porodzie;
4. 35 tygodni – w przypadku urodzenia czworga dzieci przy jednym porodzie;
5. 37 tygodni – w przypadku urodzenia pięciorga i więcej dzieci przy jednym porodzie;

z czego 6 tygodni będzie można wykorzystać przed porodem⁹.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

Analizując długość urlopu w przypadku urodzenia dwojga lub więcej dzieci przy jednym porodzie, można zauważyć znaczącą dysproporcję w stosunku do urodzenia jednego dziecka. Oczywiście w pierwszych tygodniach życia dziecko wymaga dużego zaangażowania matki i ojca jeśli chodzi o ochronę zdrowia i pielęgnację. Jednak 20 tygodni (około 3 miesiące) na opiekę nad dzieckiem to znacząco za mało. Znacznie bardziej niekonsekwentny jest wzrost urlopu w przypadku urodzenia trzeciego i kolejnego dziecka. Zwiększenie za każdym razem o zaledwie 2 tygodnie jest dyskryminujące dla kobiet w tym przypadku. Jeśli przeanalizować ostatni wariant, tj. poród pięcioraczków, okres dla matki po porodzie powinien wynosić zdecydowanie więcej – np. 50 tygodni. W tym okresie matka powinna mieć czas na dojście do siebie w okresie połogu¹⁰, ale też na spokojną opiekę nad dziećmi bez obaw przed kończącym się okresem urlopu. Nie można zakładać, że rodzice będą korzystali w pierwszym roku życia z pomocy w opiece swoich rodziców lub opiekunek. Z racji na coraz dłuższą aktywność zawodową Polaków oraz emigrację za pracą poza miejsce urodzenia, rodzice muszą samodzielnie zaplanować opiekę nad dzieckiem w pierwszych tygodniach życia. Dodatkowo koszt skorzystania ze specjalistycznej opieki jest dla większości młodych osób zbyt dużym obciążeniem finansowym.

W czasie przebywania na urlopie macierzyńskim pracownicy przysługuje wynagrodzenie. Urlop macierzyński jest udzielany na wniosek, który składa pracownica do pracodawcy. W związku z tym, iż pokrycie finansowe wypłaty wynagrodzenia dla kobiety na urlopie macierzyńskim przejmują na siebie Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), istnieje często mylne przeświadczenie, że to do Zakładu składa się wniosek. Wypłata świadczenia przez ZUS to spore obciążenie finansowe dla pracodawcy, który nie musi wypłacać wynagrodzenia pracownicy, niewykonującej swojej pracy. W przypadku, gdy pracownica w ciągu 21 dni po porodzie złoży pisemny wniosek o skorzystanie z urlopu rodzicielskiego, wówczas zarówno przez cały okres urlopu macierzyńskiego jak i rodzicielskiego będzie jej przysługiwał zasiłek w wysokości 80% podstawy wymiaru zasiłku. Natomiast w przypadku złożenia wniosku w terminie późniejszym, za urlop macierzyński będzie przysługiwać – jak do tej pory – 100% wymiaru zasiłku oraz za pierwsze 6 tygodni urlopu rodzicielskiego przysługiwać będzie również 100%, a za 26 tygodni urlopu rodzicielskiego przysługiwać będzie 60%. W praktyce pracownica, która będzie przebywać na urlopie macierzyńskim a następnie rodzicielskim, niezależnie od wybranej opcji, otrzyma przez cały okres taką samą łączną wartość wynagrodzenia¹¹.

W związku z połączeniem dodatkowego urlopu macierzyńskiego z urlopem rodzicielskim, prawo do skorzystania z tego drugiego rodzic nabywa dopiero po wykorzystaniu urlopu macierzyńskiego w pełnym jego wymiarze.

Dodatkowy urlop, który będzie przysługiwał pracownicy, to jeszcze urlop okolicznościowy. Z tytułu urodzenia dziecka matce przysługują dwa dni. Duża część pracodawców uważa, iż matce nie należy się urlop okolicznościowy, gdyż wykorzystwała już urlop macie-

¹⁰ Połóg – okres po ciąży i porodzie, w którym anatomiczne, morfologiczne i czynnościowe zmiany ciążowe stopniowo ustępują, a ustrój wraca do stanu przed ciążą.

¹¹ Florek L., *Prawo pracy*, Warszawa 2017, s. 243-244.

rzyński i rodzicielski. Jednakże nie ma to potwierdzenia w przepisach prawa. Udzielanie urlopu okolicznościowego tylko jednemu z rodziców, tj. ojcu, natomiast nieudzielanie go matce, mimo iż złożyła wniosek, jest przejawem dyskryminacji ze względu na płeć.

Pracodawcy twierdzą również, że musi istnieć związek przyczynowy pomiędzy urodzeniem się dziecka a wykorzystaniem wolnego i z tym zdaniem należy się zgodzić. W przypadku jednak pracownicy pierwszym możliwym momentem wykorzystania urlopu okolicznościowego są dni po zakończeniu urlopu macierzyńskiego. W zasadzie wszystkie czynności dokonywane po urlopie macierzyńskim również pozostają w związku z urodzeniem się dziecka, więc pracownica z łatwością może wykazać, że wykorzysta wolne na sprawy związane z urodzeniem i wychowaniem dziecka (może to być np. kontrola neurologiczna czy szczepienie). Jednakże pracownica nie ma obowiązku informowania pracodawcy, w jakim celu bierze urlop oraz jakie czynności w jego czasie będzie wykonywała. Nie można poważnie traktować również argumentu, że matki korzystają z urlopu macierzyńskiego, a zatem urlop okolicznościowy im się nie należy. Pracownicy mają prawo wykorzystać urlop ojcowski, a tymże pracodawcy bez problemu udzielają urlopu okolicznościowego. Należy zatem podkreślić, że w obecnym stanie prawnym pracodawca z pewnością nie naruszy prawa, jeśli udzieli pracownicy dwóch dni zwolnienia od pracy w związku urodzeniem się jej dziecka.

Urlop rodzicielski

W aktualnych przepisach są określone dwa rodzaje urlopów związanych z narodzinami dziecka. Pierwszy z nich to urlop macierzyński, który wynosi 20. tygodni, natomiast drugi to urlop rodzicielski, w wymiarze 32. tygodni. Suma tych dwóch urlopów wynosi 52 tygodnie. Co ważne, urlop macierzyński wydłuża się przy liczbie dzieci urodzonych w trakcie jednego porodu. Z kolei urlop rodzicielski zawsze występuje tylko w dwóch wymiarach:

1. 32 tygodnie w przypadku urodzenia jednego dziecka;
2. 34 tygodnie w przypadku urodzenia dwójki i więcej dzieci przy jednym porodzie¹².

Urlop rodzicielski wykorzystuje się po urlopie macierzyńskim. Korzystać może z niego zarówno matka, jak i ojciec dziecka. Co istotne, mogą z niego korzystać również równocześnie. Ważne jednak, że suma ich urlopów nie może przekraczać 32 tygodni (lub 34).

Urlop rodzicielski rodzice mogą wykorzystać do końca roku kalendarzowego, w którym dziecko kończy 6. rok życia. Wymiar urlopu można wykorzystać w maksymalnie 4. częściach, z czego żadna z nich nie może być krótsza niż 8 tygodni. Wyjątkiem od tej zasady jest sytuacja, kiedy pracownica urodziła jedno dziecko i pierwsza część urlopu będzie wynosiła 6 tygodni oraz kiedy do wykorzystania został pracownicy wymiar mniejszy niż 8 tygodni.

Rodzic, który zdecyduje się na korzystanie z urlopu rodzicielskiego, musi złożyć pisemny wniosek o udzielenie takiego urlopu. Wniosek o urlop może złożyć w dwóch wariantach:

¹² Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. *Kodeks pracy*.

1. pracownica składa wniosek w terminie do 21 dni po porodzie o udzielenie całego wymiaru urlopu rodzicielskiego bezpośrednio po urlopie macierzyńskim;
2. pracownica (lub pracownik) składa wniosek o udzielenie mu urlopu rodzicielskiego (w całości lub w części) najpóźniej 21 dni przed rozpoczęciem pierwszej części urlopu¹³.

W zależności od tego, na który z wariantów zdecydują się rodzice, będzie to miało bezpośredni wpływ na wysokość wypłacanego zasiłku macierzyńskiego. A mianowicie, jeśli matka dziecka zdecyduje się skorzystać z pierwszego rozwiązania, to będzie mogła przez cały okres urlopu macierzyńskiego i rodzicielskiego pobierać zasiłek macierzyński w wysokości 80% wymiaru podstawy zasiłku. Jeśli jednak wybierze wariant drugi – przez pierwsze 26 tygodni będzie otrzymywała 100% zasiłku macierzyńskiego, a przez pozostałe 26 tygodni 60% tego zasiłku.

Przepisy pozwalają również na łączenie urlopu rodzicielskiego z wykonywaniem pracy. W takiej sytuacji rodzic nie może wrócić do pracy na więcej niż ½ etatu. W ten sposób urlop rodzicielski ulega wydłużeniu proporcjonalnie do wymiaru etatu, na który zdecydował się rodzic. I tak, w przypadku powrotu rodzica do pracy na ½ etatu, urlop rodzicielski ulega wydłużeniu do 64 tygodni w przypadku jednego dziecka i 68 w przypadku dwójki i więcej dzieci¹⁴.

Jak można wywnioskować, urlop rodzicielski w bardzo elastyczny sposób pozwala łączyć wykonywanie pracy zawodowej z opieką nad małym dzieckiem. Najprawdopodobniej właśnie z tego powodu cieszy się taką popularnością wśród młodych rodziców. Jednak nie tylko z tej przyczyny. Najważniejszym kryterium skorzystania z urlopu rodzicielskiego jest brak możliwości przekazania opieki nad dzieckiem przez rodziców po powrocie matki do pracy. Nie ma możliwości przekazania dziecka pod opiekę publicznej placówki opiekuńczej, tj. żłobka, gdyż przyjmuje on dzieci w wieku powyżej jednego roku. W niektórych przypadkach wynajęcie osoby do opieki nad dzieckiem wiąże się z jeszcze większym kosztem. W związku z tym coraz mniejsza jest liczba pracownic, które nie korzystają z urlopu macierzyńskiego¹⁵.

Nie ulega wątpliwości, że wprowadzenie urlopu rodzicielskiego było bardzo korzystnym i trafnym pomysłem. Dzięki niemu rodzice mogą spędzić o wiele więcej czasu z dzieckiem i nie muszą się martwić o pogorszenie swojej sytuacji ekonomicznej, spowodowanej brakiem świadczeń pieniężnych. Od czasu wprowadzenia urlopu rodzicielskiego, wychowawczy nie jest już tak popularny. Rok płatnych urlopów jest w zupełności wystarczający dla rodziców. Na urlop wychowawczy decydować się mogą osoby, które mają zapewnione środki pieniężne w tym okresie.

Ważnym aspektem przebywania pracownicy na urlopie macierzyńskim i wychowawczym jest pewność zatrudnienia. Nie może w tym okresie pracodawca wypowiedzieć zawartego z nią stosunku pracy. Rodzi to jednak wiele innych konsekwencji dla pracodaw-

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Florek L., *Prawo pracy*, Warszawa, 2017, s. 243-244.

cy. W tym czasie nie ma on do dyspozycji pracownicy, często też w przypadku, gdy jej umiejętności i kompetencje oraz doświadczenie może być niezbędne do funkcjonowania zakładu pracy. Dodatkowo okres nieobecności pracownicy nie wynosi tylko 52 tygodnie. W niektórych przypadkach wydłuża się on aż o 8 miesięcy. Występuje to w przypadku, gdy pracownica już w 3. miesiącu ciąży dostarcza do pracodawcy zwolnienie lekarskie. Pracodawca nie ma również możliwości sprawdzenia, czy rzeczywiście stan zdrowia pracownicy nie pozwala na wykonywanie jakiejkolwiek pracy. W tym przypadku pracownica przebywa na zwolnieniu do dnia porodu, czyli 6 miesięcy. Następnie po porodzie wykorzystuje urlop macierzyński i rodzicielski (52 tygodnie – ok. 1 rok). Należy również pamiętać, iż przed powrotem do pracy pracownica musi jeszcze wykorzystać zaległy urlop wypoczynkowy (26 dni) oraz ma prawo do wykorzystania urlopu okolicznościowego (2 dni). Łącznie daje to około 1 rok i 8 miesięcy nieobecności w pracy. Mimo iż w tym okresie występuje stałość stosunku pracy i nie może ona otrzymać wypowiedzenia, to w pierwszym dniu po powrocie do pracy już tak. Jest to spowodowane tym, iż pracodawca przez ten okres musi zastąpić pracownicę nową osobą oraz dostosować system pracy w zakładzie bez jej udziału. Blisko 2. letni okres jest wystarczający, aby zakład pracy poradził sobie bez doświadczenia i kompetencji pracownicy. Prowadzi to również do podjęcia określonych działań przez pracownicę, która najczęściej w okresie nieobecności poszukuje nowego zatrudnienia. W obecnym systemie pracy oraz warunków na rynku pracy taka tendencja raczej będzie się utrzymywać. Negatywnym skutkiem na pewno jest ujemny przyrost naturalny oraz coraz późniejszy wiek kobiet, które urodziły pierwsze dziecko. Również średnia liczba dzieci w rodzinie obniżyła się do jednego. Dobrym rozwiązaniem byłaby konieczność zachowania stosunku pracy przez pewien czas po powrocie pracownicy do zakładu pracy, np. przez trzy miesiące. Dałoby to większą pewność pracownicy po powrocie do pracy.

Urlop wychowawczy

Urlop ten jest udzielany pracownicy w celu sprawowania opieki nad małym dzieckiem, przy czym opieka ta nie może być sprawowana dłużej niż do ukończenia przez dziecko 6. roku życia, chyba że dziecko z powodu niepełnosprawności wymaga dłuższej opieki (w takim przypadku do ukończenia przez dziecko 18. roku życia)¹⁶.

Wymiar urlopu wychowawczego wynosi 36 miesięcy, a prawo do niego ma zarówno ojciec, jak i matka dziecka. Przysługuje każdemu z nich prawo do jednego miesiąca urlopu wychowawczego. W związku z tym jeden rodzic może skorzystać maksymalnie z 35. miesięcy urlopu. Nie ma możliwości przekazania swojego miesiąca drugiemu rodzicowi, a niewykorzystany przepada. Jeśli matka (lub ojciec) zechce wykorzystać cały należny jej urlop, będzie to maksymalnie 35 miesięcy¹⁷.

Wniosek o udzielenie urlopu należy złożyć pracodawcy 21 dni przed planowanym rozpoczęciem urlopu. Jeśli pracownica nie zachowała określonego terminu na złożenie

¹⁶ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. *Kodeks pracy*.

¹⁷ Tamże.

wniosku urlopowego, pracodawca zobowiązany jest udzielić tego urlopu najpóźniej do 21 dnia od złożenia wniosku przez pracownicę.

Wiele kobiet zadaje sobie pytanie, czy podczas urlopu wychowawczego przysługuje wynagrodzenie. Rodzic, który zakończył pobieranie zasiłku macierzyńskiego za okres urlopu macierzyńskiego i rodzicielskiego, może starać się o zasiłek wychowawczy.

Zasiłek ten przysługuje rodzicowi, który:

- nie pobiera innych świadczeń (np. zasiłku macierzyńskiego);
- przed urlopem pracował na podstawie umowy o pracę minimum 6 miesięcy;
- nie powrócił do wykonywania pracy zarobkowej;
- dziecko nie uczęszcza do placówki wychowawczej (żłobek, przedszkole)¹⁸.

Zasiłek wychowawczy w 2019 roku wynosi 400 zł za cały miesiąc. W związku z tym, coraz mniej kobiet decyduje się na urlop wychowawczy. Jest to na chwilę obecną nieopłacalne ekonomicznie. Bardzo mało rodziców może sobie pozwolić, aby jeden z nich był nieaktywny zawodowo. Kobieta, która jest po urlopie wychowawczym, nie zawsze też decyduje się na powrót do pracy. Wpływa na to brak wykonywania pracy przez okres 4-5 lat. Odnosząc to do średniego okresu aktywności zawodowej kobiet w Polsce (40 lat), jest to blisko 12,5%. Potencjalni przyszli pracodawcy też niechętnie zatrudnią kobietę po urlopie wychowawczym. Powodem jest obawa przed częstą nieobecnością w pracy, spowodowaną np. stanem zdrowia dziecka lub jego chorobą.

Trwałość stosunku pracy

Kobiety w okresie ciąży, urlopu macierzyńskiego, rodzicielskiego oraz wychowawczego podlegają szczególnej ochronie przed rozwiązaniem stosunku pracy z inicjatywy pracodawcy. Celem tej ochrony jest likwidacja stanu zagrożenia utratą miejsca pracy lub pogorszeniem jej warunków w okresie, w którym przydatność do pracy pracownicy ulega czasowemu obniżeniu bądź następuje przerwa w pracy¹⁹.

Zakaz wypowiedzenia i rozwiązania umowy polega na tym, że pracodawcy nie wolno złożyć oświadczenia o wypowiedzeniu umowy o pracę ani też umowa nie może w tym czasie ulec rozwiązaniu na podstawie wcześniej złożonego oświadczenia wypowiadającego umowę. W tym ostatnim wypadku oświadczenie powinno być cofnięte. Zakaz dotyczy wszystkich rodzajów umów o pracę²⁰. Od tej zasady są dwa wyjątki. Po pierwsze, pracodawca może rozwiązać umowę o pracę z przyczyn uzasadniających rozwiązanie bez wypowiedzenia z winy pracownicy pod warunkiem, że zakładowa organizacja związkowa reprezentująca pracownicę wyraziła zgodę na rozwiązanie umowy. Po wtóre, rozwiązanie umowy o pracę za wypowiedzeniem możliwe jest z powodu ogłoszenia likwidacji lub upa-

¹⁸ Florek L., *Prawo pracy*, Warszawa, 2017, s. 244.

¹⁹ Tamże, s. 244-247.

²⁰ Tamże, s. 245.

dłości pracodawcy. Termin ten musi być uzgodniony z reprezentującą pracownicę zakładową organizacją związkową²¹.

Ochrona przed zmianą stosunku pracy

W okresie ciąży i urlopu macierzyńskiego, rodzicielskiego oraz wychowawczego pracownica korzysta również z ochrony przed pogorszeniem warunków pracy lub płacy. Do wypowiedzenia wynikających z umowy warunków pracy lub płacy stosuje się bowiem odpowiednio przepisy o wypowiedzeniu umowy o pracę. Zakazy wypowiedzania i rozwiązywania umów o pracę przewidziane w przepisach poprzednio omówionych odnoszą się więc również do wypowiedzenia warunków pracy i płacy. Jeżeli jednak nie jest możliwe dalsze zatrudnianie pracownicy na dotychczasowym stanowisku pracy, pracodawca może wypowiedzieć jej dotychczasowe warunki pracy i płacy. Jeżeli powoduje to obniżenie wynagrodzenia, pracownicy przysługuje dodatek wyrównawczy do końca okresu, w którym jest ona objęta szczególną ochroną stosunku pracy²².

Podsumowanie

Pracownica w ciąży wymaga szczególnej ochrony ze względu na potencjalne ryzyko zagrożenia zdrowia lub życia zarówno swojego jak i dziecka. Liczba uprawnień, które chronią pracownicę, jest bardzo duża, jednakże przy jej ustalaniu mocno ograniczono prawa pracodawcy. Nie została zachowana równowaga. Pracownica w okresie ciąży jak również po porodzie, będąc na urlopie macierzyńskim i rodzicielskim, nie może zostać zwolniona. Blokuje w tym momencie stanowisko pracy, wpływając na działalność zakładu. Pracodawca w tym przypadku może tylko przeszkolić pracownika, przez co ponosi dodatkowe koszty. Strata ta jest mu wyrównana, gdyż nie musi już wypłacać wynagrodzenia. Obowiązek ten przechodzi na Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Pracodawca ma jednak mocno ograniczone pole manewru. Wydaje się, iż ochrona powinna być ograniczona tylko do pracowników zatrudnionych na podstawie umowy na czas określony, natomiast pozostałym pracownikom na umowach terminowych takie prawo nie powinno przysługiwać lub ich wynagrodzenie na urlopie macierzyńskim i rodzicielskim powinno być niższe.

Niewątpliwie jednak długa absencja pracownicy w związku z macierzyństwem powoduje powstanie ryzyka zwolnienia po powrocie do pracy. W tym przypadku kobiecie po wykorzystanym urlopie nie przysługuje już żadna ochrona trwałości stosunku pracy. Pracodawca po niekiedy nawet dwuletniej absencji dostosował funkcjonowanie zakładu pracy bez obecności pracownicy, dlatego też nie jest dla niego niezbędna i może wypowiedzieć jej umowę o pracę.

Można również zauważyć dużą dysproporcję w długości udzielanego urlopu macierzyńskiego. Pracownica, która urodziła troje dzieci przy jednym porodzie, ma zaledwie o 2 tygodnie dłuższy urlop macierzyński niż pracownica, która urodziła dwoje dzieci. Jest to przejaw dużej dyskryminacji wobec kobiet rodzących dwójkę lub więcej dzieci. Okres

²¹ Tamże, s. 246-247.

²² Tamże, s. 247.

powinien być zdecydowanie wydłużony. Podobna sytuacja jest w przypadku urlopu rodzicielskiego. Dłuższy o dwa tygodnie urlop przy ciąży mnogiej jest niewystarczający. Dodatkowo z każdym kolejnym dzieckiem próg nie jest już zwiększany. Powinno się go również zwiększać proporcjonalnie do urodzonych dzieci.

Wydaje się, że najlepszym sposobem na to, by pracownice nie korzystały z urlopu rodzicielskiego oraz wychowawczego, jest wprowadzenie programów socjalnych, które pozwoliłyby na szybki powrót do pracy. Doskonałym przykładem jest możliwość przekazania dziecka pod opiekę instytucji publicznej, tj. żłobka, już w 6. miesiącu jego życia. Nie wpłyną pozytywnie natomiast programy świadczeń socjalnych, które oddziałują wręcz odwrotnie, zaniżając aktywność zawodową pracownic. Dodatkowym czynnikiem do szybszego powrotu byłoby zmniejszenie wysokości wynagrodzenia podczas urlopu rodzicielskiego.

Bibliografia

1. Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl>.
2. Florek L., *Prawo pracy*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, 2017.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483).
4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 kwietnia 2017 r. w sprawie wykazu prac uciążliwych, niebezpiecznych lub szkodliwych dla zdrowia kobiet w ciąży i kobiet karmiących dziecko piersią (Dz. U. z 2017 r., poz. 796).
5. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz. U. z 2019 r., poz. 1040).

Dane kontaktowe:

g.markowski@poczta.onet.pl

Dariusz Michta

Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera

DYSPOZYCJA WKŁADEM NA WYPADEK ŚMIERCI – ZAKRES PODMIOTOWY ORAZ PRZEDMIOTOWY

Streszczenie (abstrakt): Ustawa Prawo bankowe reguluje podmiotowe i przedmiotowe ograniczenia zapisu bankowego. Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci może zostać dokonana przez posiadacza rachunku oszczędnościowego, posiadacza rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego lub posiadacza rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej. Beneficjentami dyspozycji mogą być: małżonek, wstępni, zstępni oraz rodzeństwo. Kwota wypłaty jest ograniczona do dwudziestokrotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw bez wypłat nagród z zysku, ogłaszanego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za ostatni miesiąc przed śmiercią posiadacza rachunku.

Słowa kluczowe: bank, zapis bankowy, rachunek bankowy, posiadacz rachunku

DISPOSITION OF CONTRIBUTION IN CASE OF DEATH – SUBJECTIVE AND OBJECTIVE SCOPE

Abstract: The Banking Act regulates subjective and objective limitations of a bank bequest. A disposition of contribution in case of death may be made by the possessor of the savings account, the possessor of the savings and settlement account or the possessor of the term deposit savings account. The beneficiaries of the disposition may be: spouse, ascendants, descendants and siblings. The payment amount is limited to 20 average monthly remuneration in the enterprise sector excluding payments from profit, announced by the President of the Central Statistical Office for the last month before the death of the account possessor.

Keywords: bank, bank bequest, bank account, account possessor

Wstęp

Artykuł, który ukazał się w numerze 1/2019 „Eunomii”¹, był poświęcony historycznej ewolucji przepisów dotyczących dyspozycji wkładem na wypadek śmierci oraz naświetlał obecnie obowiązujące regulacje prawne, porównując zapis bankowy z podobną instytucją unormowaną w ustawie o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych². Prezen-

¹ D. Michta, *Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci – rys historyczny i obowiązujące regulacje*, „Eunomia” 1/2019, s. 9-15.

² Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2386 ze zm.

towane poniżej rozważania dotyczą z kolei zakresu podmiotowego (wkładcy i beneficjenci) oraz przedmiotowego zapisu bankowego.

1. Wkładcy

Ustawa Prawo bankowe³ wprowadza ograniczenia podmiotowe w zakresie możliwości polecenia bankowi dokonania – po śmierci wkładcy – wypłaty z rachunku. Dyspozycji wkładem na wypadek śmierci mogą dokonać: posiadacz rachunku oszczędnościowego, posiadacz rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego lub posiadacz rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej. Nie jest natomiast możliwe dokonanie takiej dyspozycji w przypadku rachunku wspólnego, czyli rachunku bankowego prowadzonego dla kilku osób fizycznych (art. 57 w zw. z art. 51 ustawy Prawo bankowe). Zakaz ten jest uzasadniony podobieństwem dyspozycji wkładem na wypadek śmierci do testamentu, gdzie również nie dopuszcza się rozrządzeń w jednym testamencie więcej niż jednego spadkodawcy (art. 942 ustawy Kodeks cywilny)⁴. Dokonanie dyspozycji jest oczywiście prawem wkładcy, a nie jego obowiązkiem⁵. Wkładca może, pomimo wydania dyspozycji, nadal swobodnie dysponować swoim wkładem, w tym całkowicie go wyczerpać⁶.

1.2. Umowa rachunku bankowego

Samo pojęcie rachunku bankowego nie zostało przez ustawodawcę zdefiniowane⁷. Rachunek oszczędnościowy, rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy oraz rachunek terminowej lokaty oszczędnościowej są prowadzone przez banki na podstawie umowy rachunku bankowego. Stronami umowy są bank i posiadacz rachunku. Zgodnie z art. 725 ustawy Kodeks cywilny⁸ przez umowę rachunku bankowego bank zobowiązuje się względem posiadacza rachunku, na czas oznaczony lub nieoznaczony, do przechowywania jego środków pieniężnych oraz, jeżeli umowa tak stanowi, do przeprowadzania na jego zlecenie rozliczeń pieniężnych. Umowa rachunku bankowego jest umową nazwaną (uregulowaną w dwóch aktach prawnych – ustawie Kodeks cywilny oraz ustawie Prawo bankowe) oraz konsensualną (powstającą przez samo porozumienie stron – do zawarcia umowy nie jest konieczna wpłata środków na rachunek)⁹. Zawarcie umowy rachunku bankowego skutkuje powstaniem zobowiązania o charakterze ciągłym, zatem po jej zawarciu ani bank, ani posiadacz rachunku nie mogą od niej odstąpić ze skutkiem *ex tunc*, mogą ją natomiast wy-

³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2187 ze zm.

⁴ W. Pyzioł, [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*, (red. E. Fojcik-Mastalska), Warszawa 2005, s. 197-198.

⁵ Z. Ofiarski, *Prawo bankowe. Komentarz Lex*, Warszawa 2013, s. 424-425.

⁶ R. Wiśniewski, *Charakter dyspozycji wkładem oszczędnościowym w myśl art. 37 prawa bankowego*, „Nowe Prawo” 7-8/1983, s. 69, D. Rogoń, *Prawo bankowe. Komentarz* (red. F. Zoll), Kraków 2005, s. 486.

⁷ A. Tupaj-Cholewa, [w:] *Prawo bankowe. Komentarz* (red. H. Gronkiewicz-Waltz), Warszawa 2013, s. 174.

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1025 ze zm.

⁹ W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 473.

powiedzieć ze skutkiem *ex nunc*¹⁰. Art. 49 ust. 1 ustawy Prawo bankowe wskazuje, iż banki mogą prowadzić w szczególności następujące rodzaje rachunków bankowych: 1) rachunki rozliczeniowe, w tym bieżące i pomocnicze oraz prowadzone dla nich rachunki VAT, 2) rachunki lokat terminowych, 3) rachunki oszczędnościowe, rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe, w tym rachunki rodzinne, oraz rachunki terminowych lokat oszczędnościowych, 4) rachunki powiernicze. Dyspozycji wkładem na wypadek śmierci mogą dokonać: posiadacz rachunku oszczędnościowego, posiadacz rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego oraz posiadacz rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej.

1.3. Posiadacz rachunku oszczędnościowego

Możliwości posiadacza rachunku oszczędnościowego w zakresie rozliczeń pieniężnych zależą w praktyce od umowy pomiędzy bankiem a posiadaczem rachunku. Z reguły posiadacz rachunku oszczędnościowego ma ograniczone możliwości dokonywania wpłat na rachunek i wypłat z rachunku, jednakże rachunki te są zasadniczo wyżej oprocentowane niż rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe¹¹. Oszczędności mogą być gromadzone zarówno w walucie polskiej, jak również w walutach obcych¹².

1.4. Posiadacz rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego

Rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy łączy w sobie elementy rachunku rozliczeniowego, o którym mowa w art. 49 ust. 1 pkt 1) ustawy Prawo bankowe i rachunku oszczędnościowego. Posiadacz rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego może zarówno gromadzić oszczędności na rachunku, jak również dokonywać za jego pomocą różnych rozliczeń¹³.

1.5. Posiadacz rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej

W przypadku rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej środki pieniężne zostają zamrożone na czas w umowie oznaczony – ustawodawca nie wprowadza dolnego i górnego limitu czasu trwania umowy. Zasadniczo oprocentowanie jest wyższe niż w przypadku rachunku oszczędnościowego i oszczędnościowo-rozliczeniowego. W ramach tego rachunku nie można jednakże przeprowadzać rozliczeń pieniężnych, a środki wypłacane są dopiero po upływie określonego w umowie okresu – chyba, że posiadacz, godząc się na gorsze warunki oprocentowania lub jego brak, wypowie umowę przed upływem terminu¹⁴.

2. Beneficjenci dyspozycji wkładem na wypadek śmierci

2.1. Uwagi ogólne

Ustawa Prawo bankowe, w art. 56 ust. 1, wymienia enumeratywnie osoby mogące być beneficjentami dyspozycji wkładem na wypadek śmierci: małżonka, wstępnych, zstępnych

¹⁰ J. Gołaczyński [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz* (red. E. Gniewek, P. Machnikowski), Warszawa 2017, s. 1434.

¹¹ A. Kawulski, *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 260.

¹² Z. Ofiarski, *Prawo...*, s. 374.

¹³ Z. Ofiarski, *Prawo...*, s. 374.

¹⁴ A. Kawulski, *Prawo...*, s. 260, D. Rogoń, *Prawo...* (red. F. Zoll), s. 406-407.

lub rodzeństwo¹⁵. Jest to katalog zamknięty, wkladca i bank nie mogą umownie rozszerzyć zakresu zastosowania instytucji zapisu bankowego w ten sposób, iż beneficjentem dyspozycji wyznaczona zostanie osoba spoza osób wymienionych w art. 56 ust. 1 ustawy Prawo bankowe. Oświadczenie wkladcy o wyznaczeniu innej osoby niż wymieniona w powyższym przepisie stanowi nieważną czynność prawną w rozumieniu art. 58 § 1 ustawy Kodeks cywilny, której nie konwaliduje nawet przyjęcie tego oświadczenia przez bank z milczącym akceptem, który nastąpił np. w wyniku błędu pracownika banku. Bank powinien jednak niezwłocznie powiadomić wkladcę o nieważności tego oświadczenia¹⁶.

Przed nowelizacją prawa bankowego z 2004 r.¹⁷ dopuszczalne było dokonanie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie tylko na rzecz osoby fizycznej, lecz także na rzecz osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną¹⁸. Zmiana ma na celu zablokowanie wyprowadzania znacznych sum pieniężnych poza masę spadkową z pokrzywdzeniem spadkobierców ustawowych¹⁹. Należy uzupełnić, iż bank nie jest uprawniony do weryfikacji aktów stanu cywilnego. Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego²⁰ akty stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych; ich niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym.

2.2. Małżonek

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy²¹ nie podaje definicji legalnej małżeństwa, jednakże już w art. 1 wskazuje, jakie przesłanki należy spełnić, aby małżeństwo zawrzeć (forma cywilna i wyznaniowa zawarcia małżeństwa). Małżeństwo ustaje wskutek śmierci jednego z małżonków, uznania go za zmarłego, na mocy orzeczenia rozwodu przez sąd lub unieważnienia małżeństwa, przy czym prawomocny wyrok rozwodowy wywołuje skutki *ex nunc*, a wyrok unieważniający małżeństwo *ex tunc*.

Uzupełniając należy wskazać, iż małżeństwo istnieje pomimo orzeczenia separacji, dlatego posiadacz rachunku może wydać taką dyspozycję wkładem, w ramach której beneficjentem będzie jego współmałżonek, pomimo orzeczonej pomiędzy małżonkami separacji.

¹⁵ Beneficjentami dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie mogą być zatem np. powinowaci bądź osoby żyjące w konkubinacie.

¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z 30 grudnia 1975 r., sygn. akt III CZP 86/75, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 6/1976, s. 22-24. A. Szpunar, Uprawnienia do dysponowania wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci, „Nowe Prawo” 1/1977, s. 8

¹⁷ Art. 1 pkt 34) ustawy z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw, Dz. U. z 2004 r. Nr 91, poz. 870.

¹⁸ D. Rogoń, *Prawo...* (red. F. Zoll), s. 484.

¹⁹ W. Pyziół, *Zmiany w zakresie regulacji stosunków prawnych między bankiem a jego klientami*, „Prawo Bankowe” 5/2004, s. 128.

²⁰ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego, t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 2064 ze zm.

²¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t. j. Dz. U. z 2017 r., poz. 682.

2.3. Wstępni

Wstępni, czyli przodkowie danej osoby (ojciec, dziadek, pradziadek itd.). Osoby te są spokrewnione ze sobą w linii prostej.

2.4. Zstępni

Zstępni, czyli potomkowie danej osoby (dziecko, wnuk, prawnuk itd.). Zstępni i wstępni są wobec siebie w odwrotnej relacji. Dopuszczalne jest dokonanie zapisu bankowego na rzecz dziecka poczętego pod warunkiem zawieszającym, jeżeli urodzi się żywe (w drodze analogii można stosować art. 927 § 2 ustawy Kodeks cywilny). Nie ma przy tym znaczenia prawnego, czy urodzone dziecko jest zdolne do życia²². W imieniu dziecka jego prawa wykonuje przedstawiciel ustawowy.

2.5. Rodzeństwo

Rodzeństwo stanowią krewni w linii bocznej mający obu (brat, siostra) lub przynajmniej jednego (brat przyrodni, siostra przyrodnia) wspólnego rodzica.

2.6. Dyspozycja na rzecz kilku osób

Wkładca może dokonać dyspozycji na rzecz kilku osób mogących być beneficjentami dyspozycji, pod warunkiem zachowania ustawowego limitu określonego w art. 56 ust. 2 ustawy Prawo bankowe, tj. dwudziestokrotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw bez wypłat nagród z zysku, ogłaszanego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za ostatni miesiąc przed śmiercią posiadacza rachunku. Kwota dyspozycji nie musi być równo rozłożona pomiędzy beneficjentów, każdy z nich może otrzymać inną kwotę²³. W przypadku, gdy posiadacz rachunku wydał więcej niż jedną dyspozycję, a łączna suma dyspozycji przekracza powyższy limit, dyspozycja wydana później ma pierwszeństwo przed dyspozycją wydaną wcześniej. Dlatego w przypadku, gdy wkładca dokonał dyspozycji w kilku bankach, a łączna ich wysokość przekracza limit określony w art. 56 ust. 2 ustawy Prawo bankowe, osoby które otrzymały wypłaty na podstawie zapisów wcześniejszych zobowiązane są zwrócić uzyskane sumy, jako świadczenie nienależne, na rzecz banku, który wypłaty dokonał²⁴.

2.7. Charakter prawny zapisu bankowego (świadczenie na rzecz osoby trzeciej, jednostronna czynność prawna)

Zgodnie z art. 393 § 1 ustawy Kodeks cywilny jeżeli w umowie zastrzeżono, że dłużnik spełni świadczenie na rzecz osoby trzeciej, osoba ta, w braku odmiennego postanowienia umowy, może żądać bezpośrednio od dłużnika spełnienia zastrzeżonego świadczenia. W doktrynie można spotkać rozbieżne poglądy co do tego, czy dyspozycja wkładem na wypadek śmierci jest umową o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, czy też jednostronną czynnością prawną. Część przedstawicieli doktryny wskazuje, iż mamy do czynienia

²² J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks...* (E. Gniewek, P. Machnikowski), s. 1750.

²³ Dyspozycja nie musi być określona kwotowo, ale np. procentowo, czy ułamkowo.

²⁴ W. Pyziół, *O tzw. zapisie bankowym na gruncie przepisów nowego prawa bankowego*, „Prawo Bankowe” 2/1999, s. 114.

z umową o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, część badaczy wskazuje natomiast, że jest to jednostronna czynność prawna. Pierwszy pogląd, obecny przed nowelizacją ustawy Prawo bankowe z 2004 roku, wskazywał, że dyspozycja wkładem ma charakter dwustronny (z treści dawnego art. 57 ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo bankowe wynikało, że beneficjenta wkładca miał wskazać w umowie²⁵)²⁶. Zwolennicy poglądu drugiego wskazują, iż w przypadku wyboru konstrukcji z art. 393 ustawy Kodeks cywilny złożenie oświadczenia przez osobę trzecią, czyli beneficjenta dyspozycji bankowi lub posiadaczowi rachunku, iż chce skorzystać z zastrzeżonego świadczenia, powodowałaby nieodwołalność dyspozycji, a także brak dokonania jakichkolwiek zmian w tym zakresie bez jego zgody²⁷. Wybór stanowiska drugiego skutkuje przyjęciem, iż nie można w żaden sposób ograniczyć posiadacza rachunku w odwołaniu lub zmianie dyspozycji²⁸. Potwierdza to treść art. 56 ust. 3 ustawy Prawo bankowe, zgodnie z którym dyspozycja wkładem na wypadek śmierci może być w każdym czasie przez posiadacza rachunku zmieniona lub odwołana na piśmie.

3. Przedmiot dyspozycji wkładem na wypadek śmierci

Przedmiotem dyspozycji jest wierzytelność pieniężna wobec banku, wynikająca z umowy rachunku bankowego²⁹. Stosownie do art. 56 ust. 2 ustawy Prawo bankowe kwota wypłaty, bez względu na liczbę wydanych dyspozycji, nie może być wyższa niż dwudziestokrotne przeciętne miesięczne wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw bez wypłat nagród z zysku, ogłaszane przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za ostatni miesiąc przed śmiercią posiadacza rachunku. W drodze przykładu – jeżeli wkładca zmarł w dniu 20 kwietnia 2019 roku, liczy się wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia podana w obwieszczeniu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za miesiąc marzec tego roku. Wkładca i bank nie mogą umownie rozszerzyć przedmiotowego zakresu instytucji zapisu bankowego ponad limit wskazany w art. 56 ust. 2 ustawy Prawo bankowe³⁰.

Roszczenie beneficjenta z art. 56 ustawy Prawo bankowe jest zbywalne i dziedziczne. Wierzytelność o dokonanie wypłaty może być zbyta w drodze przelewu³¹. Stosownie do art. 509 § 1 ustawy Kodeks cywilny wierzyciel może bez zgody dłużnika przenieść wierzytelność na osobę trzecią (przelew), przy czym nie sprzeciwia się to ustawie, zastrzeżeniu umownemu albo właściwości zobowiązania. Roszczenie beneficjenta przechodzi po jego śmierci – o ile beneficjent zmarł po śmierci wkładcy – na spadkobierców beneficjenta

²⁵ D. Rogoń, *Prawo...* (red. F. Zoll), s. 485.

²⁶ A. Kubas, *Umowa na rzecz osoby trzeciej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Prawnicze” 78/1976, s. 40-41, A. Szpunar, *Uprawnienia do dysponowania wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci*, „Nowe Prawo” 1/1977, s. 9-11.

²⁷ P. Szmítkowski, *Dyspozycja wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci (tzw. zapis bankowy) – zagadnienia praktyczne*, „Prawo Bankowe” 6/2001, s. 81.

²⁸ P. Szmítkowski, *Dyspozycja...*, s. 83, W. Pyziół, „O tzw. zapisie...”, s. 114.

²⁹ P. Szmítkowski, *Dyspozycja...*, s. 83.

³⁰ A. Szpunar, *Uprawnienia...*, s. 8.

³¹ A. Szpunar, *Uprawnienia...*, s. 11.

na ogólnych zasadach spadkowych³². Beneficjent musi bowiem żyć w chwili śmierci wkladcy – w przypadku, gdy beneficjent zmarł przed wkladcą, dyspozycja wkładem na wypadek śmierci traci skutki prawne. Do chwili śmierci wkladcy beneficjent nie może natomiast rozporządzać roszczeniem o wypłatę³³.

Podsumowanie

Podmiotowe (dotyczące osoby wkladcy i beneficjenta) oraz przedmiotowe (dotyczące wysokości kwoty) ograniczenia dyspozycji wkładem na wypadek śmierci mają swoje uzasadnienie w ochronie spadkobierców wkladcy. *De lege ferenda* można zastanowić się nad poszerzeniem zakresu podmiotowego i przedmiotowego tej ważnej i często spotykanej w praktyce instytucji prawa bankowego. W zakresie osoby wkladcy można rozważyć poszerzenie o innych posiadaczy rachunków bankowych niż tylko wymienionych w art. 56 ust. 1 ustawy Prawo bankowe. Nie jest natomiast wskazane poszerzenie – w stosunku do obecnie obowiązującej regulacji – beneficjentów dyspozycji. Wąski krąg beneficjentów (małżonek, wstępni, zstępni, rodzeństwo) rzeczywiście zabezpiecza najbliższą rodzinę wkladcy przed niekorzystnym dla niej rozrządzeniem majątkowym. Nie wydaje się także potrzebna zmiana w zakresie dopuszczalnej wysokości kwoty zapisu bankowego. Uzależnienie wysokości kwoty od zmiennego czynnika jakim jest przeciętne miesięczne wynagrodzenie oraz wysoki mnożnik (dwudziestokrotność) powodują, iż kwota dyspozycji jest stosunkowo wysoka i adekwatna do wartości pieniądza w chwili śmierci wkladcy.

Bibliografia

1. Czachórski W., Brzozowski A., Safjan M., Skowrońska-Bocian E., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
2. Fojcik-Mastalska E. (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2005.
3. Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017.
4. Gronkiewicz-Waltz H. (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2013.
5. Gwiazdomorski J., *Wypłaty z wkładów oszczędnościowych po śmierci wkladcy*, „Nowe Prawo” 11/1964.
6. Kawulski A., *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2013.
7. Księżak P., *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012.
8. Kubas A., *Umowa na rzecz osoby trzeciej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Prawnicze” 78/1976.
9. Ofiarski Z., *Prawo bankowe. Komentarz Lex*, Warszawa 2013.
10. Pyziół W., *O tzw. zapisie bankowym na gruncie przepisów nowego prawa bankowego*, „Prawo Bankowe” 2/1999.

³² P. Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012, s. 281.

³³ J. Gwiazdomorski, *Wypłaty z wkładów oszczędnościowych po śmierci wkladcy*, „Nowe Prawo” 11/1964, s. 1045-1046.

11. Pyziół W., *Zmiany w zakresie regulacji stosunków prawnych między bankiem a jego klientami*, „Prawo Bankowe” 5/2004.
12. Szmitkowski P., *Dyspozycja wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci (tzw. zapis bankowy) – zagadnienia praktyczne*, „Prawo Bankowe” 6/2001.
13. Szpunar A., *Uprawnienia do dysponowania wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci*, „Nowe Prawo” 1/1977.
14. Uchwała Sądu Najwyższego z 30 grudnia 1975 r., sygn. akt III CZP 86/75, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 6/1976.
15. Ustawa z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw, Dz. U. z 2004 r. Nr 91, poz. 870.
16. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1025 ze zm.
17. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t. j. Dz. U. z 2017 r., poz. 682.
18. Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego, t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 2064 ze zm.
19. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2187 ze zm.
20. Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2386 ze zm.
21. Wiśniewski R., *Charakter dyspozycji wkładem oszczędnościowym w myśl art. 37 prawa bankowego*, „Nowe Prawo” 7-8/1983.
22. Zoll F. (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Kraków 2005.

Dariusz Rajchel

Politechnika Opolska

Wydział Ekonomii i Zarządzania

ORCID: 0000-0001-9858-6334

BUDŻET OBYWATELSKI OPOŁA NARZĘDZIEM ROZWOJU MIASTA

Streszczenie (abstrakt): Budżet obywatelski (BO) z roku na rok cieszy się zwiększonym zainteresowaniem mieszkańców miast, zwłaszcza, że umożliwia on współpracę z władzami samorządowymi. W ramach uchwalania budżetu miasta istnieje możliwość przeznaczenia pewnej puli środków pieniężnych. W Opolu w pierwszej edycji BO była to kwota 2 mln zł, aby w 2019 roku (V edycja) kwota ta wzrosła do 4,3 mln zł, która może być wydatkowana w ramach zgłoszonych i przyjętych do realizacji zadań. Wybór zadań odbywa się w formie głosowania drogą elektroniczną lub tradycyjną (papierową). Projekty z największą liczbą głosów są przyjmowane do realizacji aż do wyczerpania środków finansowych. Wymogi formalno-prawne budżetu obywatelskiego miasta Opola są uregulowane w regulaminie BO na każdy rok. Przez BO mieszkańcy mają wpływ na zarządzanie środkami publicznymi, a angażując się w to przedsięwzięcie budują postawy obywatelskie, aktywizują się w ramach społeczeństwa, a tym samym wpływają na rozwój przestrzeni miejskiej nie tylko swojej dzielnicy, ale całego miasta.

Słowa kluczowe: budżet obywatelski (partycypacyjny), miasto, rozwój miasta

OPOLE CIVIL BUDGET A TOOL FOR CITY DEVELOPMENT

Abstract: The civic budget (CB) from year to year enjoys the interest of city residents, especially since it enables cooperation with local government authorities. When adopting the city budget, it is possible to allocate a certain amount of cash in Opole in the first edition of CB, it was PLN 2 million so that in 2019 (fifth edition) this amount would increase to PLN 4.3 million, that could be spent to implement submitted and adopted. The selection of tasks depends on electronic or traditional (paper) voting. Projects that succeed the majority of voting are chosen to be realized until the exhaustion of funds. The formal and legal requirements of the civic budget of the city of Opole are regulated in the provisions of the CB for each year. Through CB, residents have an impact on the management of public funds and, engaging in this project they build civic base, become active within society and thus influence the development of the urban space not only of their district but of the entire city.

Keywords: civic budget (participatory), city, city development

Wstęp

Jednym z istotnych zadań wynikających z obowiązującego prawa jest systematyczny rozwój jednostki samorządu terytorialnego oraz zaspokojenie potrzeb jego mieszkańców. Aby sprostać nałożonym przez ustawę o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990 Nr 16 poz. 95 ze zm.), powiatowym (Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 578 ze zm.) lub wojewódzkim (Dz.U. 1998 Nr 91 poz. 576 ze zm.) zadaniom, władze lokalne zobowiązane są do uchwalenia budżetu na dany rok kalendarzowy, w którym uwzględnione są wszystkie źródła dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów. W świetle obowiązującego prawa budżet przygotowują organy wykonawcze czyli wójt, burmistrz, prezydent, a uchwałę budżetową organ uchwałodawczy czyli Rada Gminy lub Rada Miasta. Przygotowując projekt uchwały budżetowej, władze miasta czy gminy powinny uwzględnić decyzje mieszkańców, gdyż jest to jedno z narzędzi umożliwiających włączenie społeczności lokalnej w życie społeczne, gospodarcze, finansowe czy kulturalne danej jednostki samorządu terytorialnego. Przez włączenie mieszkańców w procedurę budżetową, wpływa się m.in. na podniesienie wiedzy mieszkańców o funkcjonowaniu budżetu, integrację mieszkańców wokół ważnych dla nich kwestii i zadań, lepsze poznanie ich pomysłów, potrzeb i opinii oraz zwiększania zaangażowania obywateli w proces decydowania o lokalnych wydatkach i ich wpływu na działania lokalnego samorządu, a jednocześnie podniesienie poziomu zaufania mieszkańców do władz. Jednym z takich rozwiązań jest – w ramach uchwalonego budżetu – przeznaczenie części środków finansowych na zadania wynikające z budżetu obywatelskiego (partycypacyjnego). Budżet obywatelski uważany jest za najbardziej demokratyczną formę wydatkowania publicznych środków finansowych oraz za jedno z najlepszych narzędzi uwzględniających preferencje mieszkańców w procesie zarządzania środkami publicznymi.

Budżet obywatelski pozwala mieszkańcom współdecydować o kierunku wydatkowania środków z budżetu samorządu lokalnego oraz podejmować działania wynikające z ich woli. Budżet obywatelski angażuje mieszkańców w życie publiczne.

Celem artykułu jest ukazanie budżetu obywatelskiego jako narzędzia współpracy władz samorządowych z mieszkańcami miasta Opole w zarządzaniu środkami publicznymi w kierunku rozwoju przestrzeni miejskiej.

1. Budżet obywatelski

Partycypacja społeczna bywa rozumiana wąsko – przede wszystkim w odniesieniu do sfery działania lokalnych grup obywatelskich czy organizacji pozarządowych¹. Występuje także jako synonim partycypacji publicznej czy obywatelskiej, akcentującej przede wszystkim włączanie obywateli w kształtowanie polityk publicznych, m.in. poprzez odpowiednie działania władz – informowanie, konsultowanie, a nawet delegowanie zadań bezpośrednio do obywateli, ich organizacji oraz jednostek pomocniczych, mieszanych zespołów czy ciał

¹ T. Kazimierczak, *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnot lokalnych*, pod red. Anny Olech, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 84.

konsultacyjno-doradczych². Partycypacja publiczna czy obywatelska, według szerokiej definicji zaproponowanej przez Stuarta Langtona, obejmuje cztery kategorie zaangażowania obywateli w życie wspólnoty³:

- aktywność publiczną obywateli (*public action*),
- zaangażowanie obywateli (*public involvement*),
- partycypację wyborczą (*electoral participation*),
- partycypację obowiązkową (*obligatory participation*).

Partycypacja społeczna znalazła swoje odzwierciedlenie w prowadzeniu i uchwalaniu budżetu partycypacyjnego, zwanego również budżetem obywatelskim. Budżet obywatelski (partycypacyjny) został po raz pierwszy wprowadzony w mieście Porto Alegre w Brazylii w 1989 roku jako inicjatywa oddolna, z silnym kontekstem ideologicznym. Do miast Europy budżet obywatelski był wprowadzany na początku XXI wieku. Władze publiczne m.in. Wielkiej Brytanii, Francji, Holandii wprowadziły zmiany legislacji samorządowej, ułatwiające uchwalanie budżetu obywatelskiego. W Polsce po raz pierwszy w 2011 roku Sopot wprowadził budżet obywatelski⁴, a następnie Bydgoszcz, Elbląg, a od 2013 roku budżety obywatelskie wdrażane są w bardzo wielu miastach i gminach w Polsce w tym w Opolu.

W publikacjach poświęconych budżetowi partycypacyjnemu wyróżnia się następujące fazy jego rozwoju:

- 1989-1997: „narodziny” w Porto Alegre i wprowadzenie do użytku w niektórych miastach Ameryki Południowej, takich jak Santo Andre (Brazylia) i Montevideo (Urugwaj).
- 1997-2000: rozprzestrzenienie systemu w Brazylii, gdzie w zróżnicowanym kształcie przyjęty został w ponad 130 gminach.
- 2000-obecnie: dalsza ekspansja i rozwój indywidualnych rozwiązań w krajach Ameryki Łacińskiej i Europy. W Europie budżet partycypacyjny wprowadzany jest w gminach w Hiszpanii, Belgii, Włoszech, Niemczech, Francji, Portugalii, Danii, Szwajcarii, Holandii i Wielkiej Brytanii. Udałe próby wprowadzenia modelu podejmują też miasta afrykańskie (m.in. w Kamerunie) i azjatyckie (m.in. na Sri Lance)⁵.

Istotne jest, że budżet obywatelski nie ogranicza kompetencji i uprawnień władz lokalnych, które weryfikują zgłaszane propozycje projektów inwestycyjnych.

² J. J. Wygnański, D. Długosz, *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa 2005.

³ S. Langton, *What is Citizen Participation?*, [w:] *Citizen Participation in America: Essays on the State of the Art*, red. S. Langton, Lexington Books, Lexington 1978 (za: G.P. Green, A. Haines, *Asset Building & Community Development*, Sage Publication, London 2002).

⁴ A. Sobol, *Budżet obywatelski jako narzędzie rozwoju lokalnego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 316 / 2017, s.173.

⁵ B. Sorychta-Wojczyk, *Uwarunkowania wykorzystania budżetu obywatelskiego w administracji publicznej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria Organizacja i Zarządzanie” z. 78/2015, s. 423.

Zgodnie z leksykonem budżetowym budżet obywatelski to nieformalny zwrot określający wydzieloną część budżetu samorządu terytorialnego (najczęściej budżetu miasta), w ramach którego wyznaczona ogólnie kwota wydatków przeznaczona jest na inicjatywy i projekty inwestycyjne, bezpośrednio zgłaszane przez społeczeństwo lokalne (indywidualnie lub przez odpowiednie organizacje). Idea budżetu obywatelskiego wpisuje się w koncepcję społeczeństwa obywatelskiego i nadzoru publicznego⁶. Analizując pojęcie „budżet obywatelski”, można przytoczyć definicje stosowane przez wybrane miasta w Polsce. I tak:

1. Wrocław definiuje budżet obywatelski (partycypacyjny) jako proces, który umożliwia mieszkańcom dyskusję i bezpośredni wpływ na decyzje o przeznaczeniu części budżetu publicznego na przedsięwzięcia zgłoszone bezpośrednio przez obywateli. Wrocławski Budżet Obywatelski (WBO) jest projektem nastawionym przede wszystkim na aktywizację mieszkańców. Urząd Miejski Wrocławia, dając mieszkańcom możliwość decydowania o ważnych dla nich inwestycjach, liczy na to, że:
 - wzmocni wśród wrocławian postawy obywatelskie i współodpowiedzialność za miasto,
 - pokaże mieszkańcom Wrocławia mechanizmy funkcjonowania miasta,
 - lepiej pozna potrzeby wrocławian⁷.
2. Katowice przyjmują, że Budżet Obywatelski (partycypacyjny) jest demokratycznym procesem, w ramach którego mieszkańcy współdecydują o wydatkach publicznych w mieście w perspektywie kolejnego roku budżetowego. Oznacza to, że:
 - mieszkańcy zgłaszają propozycje zadań do budżetu, które następnie są analizowane przez urzędników pod kątem możliwości realizacji;
 - propozycje zadań, które pomyślnie przeszły weryfikację poddaje się pod powszechne i bezpośrednie głosowanie;
 - w efekcie projekty, które osiągnęły najlepszy wynik w głosowaniu, aż do wyczerpania puli środków przeznacza się do realizacji – wpisując je do uchwały budżetowej⁸.
3. Opole również uczestniczy w rozwoju aktywności obywatelskiej jego mieszkańców. Wyrazem tego jest między innymi Budżet Obywatelski organizowany każdego roku. Jego celem jest zwiększenie aktywności mieszkańców i ich partycypacji w podejmowaniu decyzji dotyczących rozwoju Opola oraz budowanie poczucia współodpowiedzialności za całą wspólnotę. Miasto w ten sposób rozpoznaje potrzeby swoich mieszkańców, zaspokaja je oraz upowszechnia wiedzę o zadaniach realizowanych ze środków publicznych. Jest to najlepszy i najbardziej efektywny sposób na budowanie za-

⁶ K. Marchewka-Bartkowiak, *Budżet obywatelski*, w: *Leksykon budżetowy*, dostęp online: <http://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/BASLeksykon.xsp?id=667DCF4F24778F74C1257A710030C2E9&litera=B> (data: czerwiec 2019).

⁷ Wrocławski Budżet Obywatelski, dostęp online: <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski-definicja> (data: 22 kwietnia 2016).

⁸ Budżet Obywatelski Katowice, dostęp: <http://bo.katowice.eu/OBudzecie/Strony/default.aspx>, (data: czerwiec 2019).

ufania mieszkańców do władz Miasta Opola, niezbędnego dla szybkiego rozwoju Opola⁹.

Decyzja o zastosowaniu budżetu obywatelskiego należy do rady gminy, powiatu lub sejmiku województwa i podejmowana jest w drodze uchwały określającej wysokość budżetu obywatelskiego i jego zasady. Na tej podstawie wójt/burmistrz/prezydent (zarząd powiatu lub zarząd województwa) wydaje rozporządzenie, w którym określa szczegółową procedurę i harmonogram realizacji budżetu obywatelskiego.

Nie ma jednolitego wzorca budżetu obywatelskiego, ale powinien on obejmować pięć etapów:

- otwarty dla wszystkich mieszkańców, a czasami także dla organizacji obywatelskich, jednostek pomocniczych i innych podmiotów, nabór pomysłów na projekty albo projektów, które mają być sfinansowane w ramach budżetu obywatelskiego,
- weryfikacja tych pomysłów/projektów przeprowadzana przez samorząd pod względem prawnych, formalnych oraz rzeczowych możliwości realizacji zgłoszonych pomysłów,
- otwarte dla wszystkich mieszkańców głosowanie na pomysły/projekty, które przeszły pozytywnie weryfikację formalną,
- wybór pomysłów/projektów, które otrzymały największą liczbę głosów mieszkańców i zmieściły się w puli środków przeznaczonej na budżet obywatelski w danym roku,
- realizacja wybranych pomysłów/projektów przez samorząd ze środków budżetowych.

Procedurę realizacji budżetu obywatelskiego określa każdy samorząd indywidualnie. Niezależnie od przyjętych rozwiązań, powinna ona uwzględniać co najmniej:

- zasady i sposób składania propozycji pomysłów/projektów do budżetu obywatelskiego,
- sposób i kryteria oceny formalnej zgłoszonych propozycji,
- sposób i warunki głosowania na propozycje, które przeszły ocenę formalną,
- sposób i kryteria wyboru oraz realizacji pomysłów/projektów, które zostały wybrane.

Nie ma także powszechnie przyjętego pułapu środków, o których decydują mieszkańcy. Najczęściej jest to jednak ok. 1% budżetu samorządu, choć zdarzają się przypadki, że jest to 3% a nawet więcej¹⁰.

Budżet partycypacyjny charakteryzuje się pewnymi zasadami, które muszą być obojętnie spełnione, aby zapewnić autentyczny udział mieszkańców w zarządzaniu daną jednostką samorządu terytorialnego. Podstawowe zasady budżetu partycypacyjnego to:

- 1) decyzja mieszkańców jest wiążąca;

⁹ Regulamin budżetu obywatelskiego miasta Opola, Załącznik do zarządzenia Nr OR-I.0050.251.2018 Prezydenta Miasta Opola z dnia 30.04.2018 r.

¹⁰ *Budżet Obywatelski, Podstawa prawna: art. 5a ustawy o samorządzie gminnym, art. 3d ustawy o samorządzie powiatowym, art. 10a ustawy o samorządzie województwa, Fundusze Inicjatyw Obywatelskich, Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Infografika została przygotowana w ramach projektu „Możemy więcej i lepiej. Akademia współpracy finansowej JST-NGO” współfinansowanego ze środków Programu Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, dostęp: http://regranting.filantropia.org.pl/wp-content/uploads/2017/02/6_bud%C5%BCet-obywatelski.pdf, (data: sierpień 2018).*

- 2) decyzja mieszkańców dotyczy jasno określonych i ograniczonych środków finansowych;
- 3) budżet partycypacyjny jest organizowany cyklicznie;
- 4) realizacja budżetu partycypacyjnego opiera się na przejrzystych regułach;
- 5) w procesie są zaplanowane dyskusje między mieszkańcami, a nie tylko głosowanie;
- 6) należy zadbać o powszechność udziału mieszkańców w budżecie partycypacyjnym;
- 7) należy wystrzegać się uznaniowości administracji w trakcie procesu¹¹.

Zachowanie zasad przedstawionych powyżej jest niezwykle istotne.

2. Budżet miasta Opola

Opole - miasto wojewódzkie z liczbą 128 137 mieszkańców na dzień 31 grudnia 2018 roku wg danych GUS¹², w tym kobiet 67 724 (53%) i mężczyzn 60 413 (47%). Wśród wszystkich mieszkańców Opola odnotowano 20 345 osób w wieku przedprodukcyjnym, co stanowi ok. 16% ogółu mieszkańców oraz 76 067 (ok. 59%) osób w wieku produkcyjnym i 31 725 (ok. 25%) w wieku poprodukcyjnym. W ujęciu gospodarczym najwięcej podmiotów w rejestrze REGON w 2018 roku odnotowano w Opolu (21,3% ogólnej liczby jednostek w województwie). Najkorzystniejszą wartości wskaźnika dotyczącego liczby podmiotów przypadających na 1000 ludności odnotowano w Opolu 168, a przypadku osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą – 109.

W 2018 roku na 1000 ludności województwa opolskiego przypadało 7 spółek handlowych (przed rokiem – 8, a w 2010 roku – 5). W Opolu wskaźnik ten przyjmował najbardziej korzystną wartość, tj. 20 spółek. Rozpiętość badanego wskaźnika dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością wynosiła od 2 w powiecie prudnickim do 16 – w mieście Opolu. Analizując wskaźnik przedsiębiorczości w gminach, można stwierdzić, że w 2018 roku najwięcej zarejestrowanych podmiotów przypadało na 1000 mieszkańców w Opolu (168). Równocześnie w 2018 r. najwięcej nowych jednostek zarejestrowało się w Opolu (18,8%) oraz najwięcej podmiotów wyrejestrowano w Opolu (26,5%). W porównaniu z 2017 rokiem liczba wyrejestrowanych podmiotów zwiększyła się w Opolu o 39,1%. Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie jednostek wynosił 6,6%, a jego rozpiętość wynosiła od 5,6% w powiecie oleskim do 8,2% w mieście Opolu.¹³

Tak ukształtowana sytuacja społeczno-ekonomiczna miasta jest podyktowana m.in. faktem poszerzenia granic miasta Opola z dniem 1 stycznia 2017 roku. Wniosek o zmianę granic miasta Opola został pozytywnie zaopiniowany przez Radę Ministrów w dniu

¹¹ D. Rybińska, *Instytucja budżetu obywatelskiego jako narzędzie rozwoju samorządu lokalnego*, „Journal of Finance and Financial Law”, March 2018 • vol. 1(17): 49–65, za M. Szaranowicz-Kusz, *Budżet partycypacyjny. Jak mieszkańcy mogą współdecydować o budżecie miasta*, Fundacja Pole Dialogu, Warszawa 2014, s. 10.

¹² Statistical information, *Population, vital statistics and migration in opolskie voivodship in 2018*, Statistical Office in Opole, Opole 2019r.

¹³ Statistical information, *Structural changes of groups of the national economy entities in the REGON register in Opolskie voivodship in 2018*, Statistical Office in Opole, Opole 2019r.

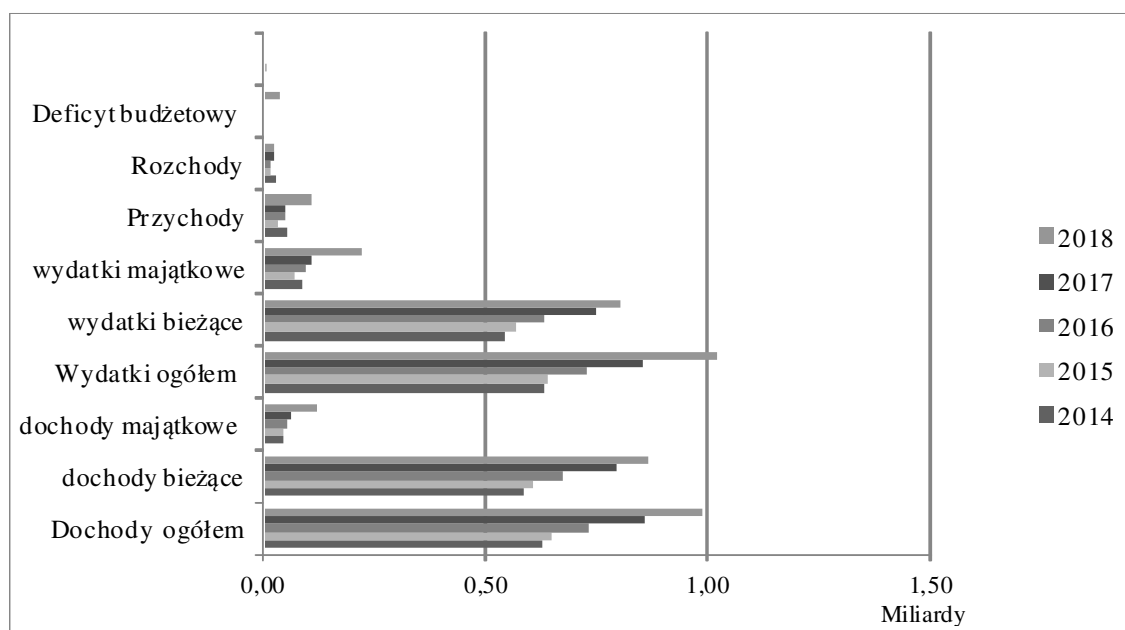
19 lipca 2016 roku i opublikowany w formie rozporządzenia¹⁴ w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast oraz nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy.

Na podstawie art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r. poz. 446) zarządza się, co następuje: z dniem 1 stycznia 2017 roku ustala się granice następujących gmin (§ 1 pkt.2) w województwie opolskim:

- gmina Dąbrowa – obszar o powierzchni 1 668,13 ha,
- gmina Dobrzeń Wielki – obszar o powierzchni 2 753,76ha,
- gmina Komprachcice – obszar o powierzchni 532,31 ha,
- gmina Prószków – obszar o powierzchni 278,85 ha,

Razem w granice miasta Opola zostało przyłączone 5 233,05 ha.

W wyniku przyłączenia sołectw z poszczególnych gmin, miasto Opole z 9 643,53 ha powiększyło się do 14 876,58 ha¹⁵.

Wyk. 1. Sytuacja finansowa miasta Opola na dzień 31 grudnia od 2014 do 2018 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z wykonania budżetu Miasta Opola w latach 2014-2018.

¹⁴ Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy (Dz.U. RP Warszawa, dnia 28 lipca 2016 r. poz. 1134).

¹⁵ Patrz szerzej: Wniosek o dokonanie zmian granic miasta Opola, Rada Miasta Opola, Opole, 31 marca 2016r., s.39 oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy (Dz.U. RP Warszawa, dnia 28 lipca 2016 r. poz. 1134).

Zmiany te powinny pozytywnie wpłynąć na sytuację finansową miasta, którą można zaobserwować w uchwalanym co roku budżecie. Ze sprawozdań finansowych sporządzanych na dzień 31 grudnia każdego roku wynika, że od 2015 roku budżet miasta zamykał się nadwyżką, mimo że zakładano deficyt budżetowy. Sytuacja ta jest korzystna dla miasta i jego mieszkańców. Sytuację tę w ujęciu graficznym od 2014 do 2018 roku przedstawia wykres 1.

Analizując uchwałę budżetową miasta, można stwierdzić, że systematycznie z roku na rok zwiększają się dochody miasta, a tym samym władze mogą przeznaczyć większe kwoty na wydatki. W dwóch ostatnich latach (2018-2019) w budżecie miasta Opola zaplanowano następujące dochody i wydatki które w ujęciu zagregowanym przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zagregowany budżet miasta Opola w latach 2018-2019 w zł.

Wyszczególnienie	2018	2019
Dochody ogółem w tym:	983 484 016	1 171 113 607
dochody bieżące	798 720 029	871 788 836
dochody majątkowe	184 763 987	299 324 771
Wydatki ogółem w tym:	1 124 494 608	1 354 677 072
wydatki bieżące	774 253 000	847 153 778
wydatki majątkowe	350 241 608	507 523 294
Nadwyżka operacyjna	25 001 400	26 603 337
Deficyt	- 141 010 592	- 183 563 465

Źródło: opracowanie własne w oparciu o uchwałę budżetową miasta Opola w 2018 i 2019 roku.

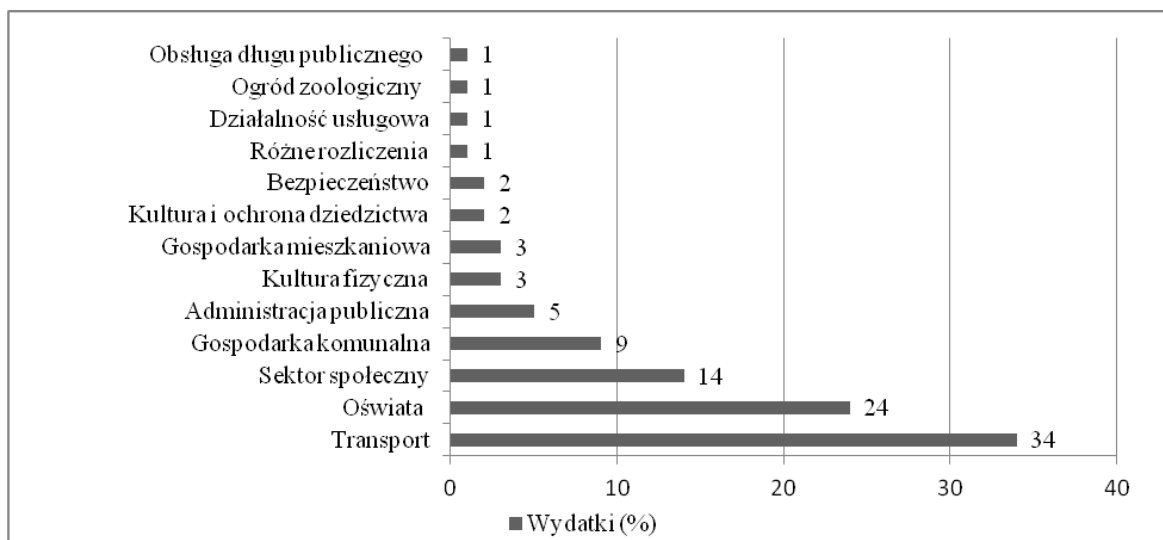
W celu poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej miasta Opola, władze planują w 2019 roku wydać pozyskane środki budżetowe m.in. na następujące sektory gospodarki (wyk. 2).

Jak wynika z przedstawionych danych w roku 2019 miasto planuje wydać więcej środków finansowych na transport, oświatę i sektor społeczny niż w latach poprzednich. Sytuacja podobna występowała w 2018 roku, kiedy władze zaplanowały wydać najwięcej środków finansowych na transport (296,7 mln zł), oświatę (290,2 mln zł), zdrowie i pomoc społeczną (163 mln zł)¹⁶.

W ramach budżetu miasta prezydent corocznie zgodnie z § 1 pkt.3 Regulaminu Budżetu Obywatelskiego miasta Opola¹⁷ określa kwotę przeznaczoną do wykorzystania w ramach Budżetu Obywatelskiego.

¹⁶ Budżet miasta Opola na 2018 rok, Urząd Miasta Opola 15 listopada 2017r. dostęp: <http://www.opole.pl/wp-content/uploads/2017/11/Prezentacja-Projekt-budzetu-miasta-Opola-na-2018-rok.pdf>.

¹⁷ Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola

Wyk. 2. Najważniejsze wydatki w budżecie miasta Opola w 2019 – podział na sektory w ujęciu procentowym.

Źródło: Budżet miasta Opola na 2019 rok, Urząd Miasta Opola, 14 listopada 2018 r. <https://www.opole.pl/wp-content/uploads/2018/11/Prezentacja-Prezydenta-i-Skarbnika-budzet-2019r..pdf>.

3. Budżet obywatelski Opola w 2015 roku

Budżet obywatelski (partycypacyjny) jest to instytucja opierana najczęściej o instytucję konsultacji z mieszkańcami gminy (art. 5a ustawy o samorządzie gminnym), których zasady określa rada gminy w okresie trwania prac nad projektem uchwały budżetowej lub poprzedzającym te prace. Budżet obywatelski to nie tylko przejaw aktywności społecznej na poziomie lokalnym, ale także szczególny przykład wypełniania zadań własnych gminy, o których stanowi art. 7 ust. 1 pkt 17 w związku z art. 6 ustawy o samorządzie gminnym, stosownie do których treści zadań gminy obejmują m.in. sprawy wspierania i upowszechniania idei samorządności, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej¹⁸.

Budżet Obywatelski Miasta Opola ma za zadanie pobudzać do aktywności mieszkańców i w oparciu o ich zaangażowanie budować społeczeństwo obywatelskie oraz wzmacniać dialog pomiędzy wszystkimi stronami biorącym udział w BO. Władze miasta Opola dają mieszkańcom możliwość decydowania o ważnych dla nich inwestycjach i innych zadaniach, licząc na akceptację podjętych decyzji, a jednocześnie rozwój świadomości obywatelskiej, gdyż budżet obywatelski to także sprawne narzędzie edukacyjne, pokazujące mieszkańcom Opola mechanizmy prawidłowego funkcjonowania wspólnoty. W Opolu w roku 2015 zrealizowano budżet obywatelski po raz pierwszy.

¹⁸ D. Tykwińska-Rutkowska, P. Glejt, *Prawna regulacja budżetu obywatelskiego, a jego praktyczna realizacja – czyli o uspołecznianiu wykonywania zadań publicznych na przykładzie rozwiązań przyjętych w Trójmieście*, „Gdańskie Studium Prawnicze”, Tom XXXIV, 2015, s. 321.

Zgodnie z § 1 regulaminu budżetu obywatelskiego miasta Opola na 2015 rok¹⁹:

1. Budżet obywatelski stanowią środki finansowe budżetu miasta Opola przeznaczone na realizację zadań zgłoszonych przez osoby pełnoletnie, w trybie i na zasadach określonych Regulaminem.
2. Zadania wyłonione w trybie i na zasadach określonych Regulaminem zostaną zrealizowane w ramach wydatków budżetu miasta Opola na 2015 rok.
3. Kwota z budżetu miasta Opola, której dotyczy budżet obywatelski w 2015 roku., łącznie wyniesie 2.000.000 zł.

Zadania realizowane w ramach BO Opola na 2015 rok określa § 2 regulaminu, w którym:

1. Zgłaszaniem wnioskiem może być każda inicjatywa obywatelska określająca zadanie, mające wpływ na rozwój miasta i zaspokojenie potrzeb jego mieszkańców, takich jak:
 - a) budowa lub remont elementu infrastruktury miejskiej,
 - b) działanie mające na celu poprawę warunków życia i funkcjonowania mieszkańców,
 - c) wydarzenie o charakterze prospołecznym, kulturalnym, oświatowym, sportowym.
2. Zgłaszane projekty muszą być zgodne z prawem oraz mieścić się w granicach kompetencji gminy.
3. Każde zgłoszone zadanie musi być poparte przynajmniej 20 podpisami mieszkańców Opola.
4. Koszt realizacji pojedynczego zadania nie może przekroczyć kwoty całego budżetu obywatelskiego.

W głosowaniu nad pierwszym budżetem obywatelskim Opola wzięło udział ponad 18 tysięcy mieszkańców, z czego 83 z nich oddało głos za pośrednictwem internetu. Ważnych kart w głosowaniu oddano 15 152, a nieważnych wrzucono do urn 2 882. Najczęstszymi błędami jakie popełniano były braki w danych osobowych, zły PESEL, kilkakrotnie oddawanie głosów, a także zaznaczanie większej niż dozwolona liczby wniosków. Zdarzało się też oddawanie głosów na niewłaściwych kartach.

W ramach BO miasta Opola w 2015 roku zgłoszono 97 propozycji, a do realizacji zostały wybrane następujące: Zagospodarowanie placu miejskiego przy ul. Chabrów, budowa boiska wielofunkcyjnego przy PSP nr 10 przy ul. Wróblewskiego 7 oraz rewitalizacja terenu rekreacyjno-sportowego przy ul. Dambonia. To zadania, które zostaną sfinansowane w ramach pierwszego w historii budżetu obywatelskiego Opola. Ostatni wniosek co prawda nie zmieścił się już w puli 2 milionów złotych, ale ratusz zadeklarował, że brakującą kwotę dołoży z podstawowego budżetu i inwestycja zostanie zrealizowana²⁰.

¹⁹ Regulamin budżetu obywatelskiego miasta Opola na 2015 rok, Załącznik do zarządzenia nr OR-I.0050.153.2014 z dnia 20 marca 2014 r.

²⁰ Pierwszy Budżet Obywatelski Opola – wyniki, dostęp: http://www.24opole.pl/15914,Pierwszy_budzet_obywatelski_Opola_gotowy._Zobacz_wyniki,wiadomosc.html, 21 października 2014.

4. Budżet obywatelski Opola w 2016 roku

W 2016 roku został uszczegółowiony regulamin BO Opola w którym zgodnie z § 4²¹:

1. Ogólna suma środków proponowanych do przeznaczenia na realizację wniosków na daną edycję Budżetu Obywatelskiego zostanie podzielona na dwa progi kwotowe:
 - a) na projekty małe o wartości do 50 tys. zł,
 - b) na projekty duże o wartości powyżej 50 tys. zł.
2. Kwoty zostaną podzielone przy udziale procentowym w stosunku do całej kwoty przeznaczonej na Budżet Obywatelski:
 - a) projekty małe – 20%
 - b) projekty duże – 80%
3. Jeżeli po zakończeniu głosowania w którejś z grup pozostaną niewykorzystane środki, zostaną one przekazane na zwiększenie środków w drugiej grupie.
4. Projekty, które w danej grupie uzyskają największą liczbę głosów, aż do wyczerpania środków przeznaczonych na daną grupę, zostaną wpisane do realizacji w ramach środków budżetu Miasta Opola na przyszły rok budżetowy.

Dodatkowo w § 3 pkt. 11 osoba głosująca ma prawo głosować maksymalnie na 3 projekty małe oraz 3 projekty duże.

W ramach budżetu obywatelskiego Opola na 2016 rok władze przeznaczyły na realizację zadań w grupie projektów małych oraz dużych kwotę 2 500 000 zł. W ramach BO Opola w 2016 roku oddano 30 631 głosów: w tym 2 870 elektronicznie oraz 27 761 na papierowej karcie do głosowania. 24 662 było głosów ważnych, a 5 969 głosów nieważnych.

W wyniku podliczenia głosów w grupie projektów dużych (powyżej 50000 zł.) skierowano do realizacji dwa zadania:

1. Modernizacja boiska piłkarskiego w Kolonii Gosławickiej – wartość zadania 564 115,64 zł
 2. Budowa bazy rekreacyjno-sportowej przy ul. Hallera – wartość zadania 850 000 zł
- na łączną kwotę: 1 414 115,64 zł.

W ramach projektów małych (poniżej 50000 zł) – do realizacji wybrano 27 na łączną kwotę: 1 055 800 zł.²²

Całościowa wartość realizowanych zadań w ramach projektów dużych i małych wyniosła łącznie 2 469 915,64 zł.

W 2017 roku Opole zostało powiększone o przyłączone obszary z sołectw na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. w sprawie ustalenia granic

²¹ Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola na 2016 rok, Załącznik do Zarządzenia NR OR-L.0050.256.2015, Prezydenta Miasta Opola z dnia 18 maja 2015 r., Zmiana 1: Zarządzenia NR OR-L.0050.273.2015, Prezydenta Miasta Opola z dnia 01 czerwca 2015 r., Zmiana 2: Zarządzenia NR OR-L.0050.487.2015, Prezydenta Miasta Opola z dnia 24 września 2015 r.

²² Patrz szerzej: Wyniki głosowania na zadania do Budżetu Obywatelskiego na 2016 rok.

niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy (Dz. U. z 2016 r. poz. 1134) zwanych dalej „Sołectwami”. W związku z powyższym został przygotowany nowy regulamin budżetu obywatelskiego „Nowego Opola” na 2017 rok.

5. Budżet obywatelski Opola w 2017 roku

W ramach BO „Nowego Opola”²³ władze miasta przeznaczyły 2 500 000 zł na realizację projektów w 2017 roku zgodnie z § 4 zasady podziału środków są następujące:

1. Koszt realizacji zgłoszonego zadania nie może przekroczyć kwoty 50 tys. zł.
2. W jednym Sołectwie mogą zostać zrealizowane maksymalnie 3 zadania.
3. Środki przeznaczone na realizację zadań zostaną rozdysponowane według listy rankingowej, z zastrzeżeniem ust.2 aż do wyczerpania kwoty, o której mowa w § 1 ust.5.
4. W sytuacji zaistnienia wątpliwości wynikających z realizacji Regulaminu, a w szczególności wyboru zadań do realizacji, ostateczną decyzję podejmuje Prezydent Miasta Opola po konsultacji z Zespołem.

W § 1 pkt 13 zostały również doprecyzowane zadania jakie mogą być zgłaszane do realizacji:

Zgłaszane zadania muszą być:

- a) zgodne z prawem,
- b) zlokalizowane na terenach „Nowego Opola”,
- c) o zakresie możliwym do realizacji od momentu ogłoszenia wyników głosowania do końca 2017 roku, z zastrzeżeniem ust. 13a-13c,
- d) ogólnodostępne dla mieszkańców „Nowego Opola”.

Zadania, których przedmiotem są inwestycje, w wyniku których powstaną części składowe nieruchomości, będą realizowane tylko wtedy, gdy nieruchomość ta zostanie przekazana na własność Miasta Opola w trybie art. 44 pkt. 2 ustawy o samorządzie gminnym, chyba że gmina będąca właścicielem nieruchomości wyrazi zgodę na realizację zadania na swojej nieruchomości jeszcze przed jej przekazaniem na własność Miasta Opola.

Jeżeli przekazanie nieruchomości, o którym mowa powyżej, nastąpi w takim terminie, że realizacja zadania nie będzie możliwa w 2017 roku, zadanie – przedsięwzięcie zostanie umieszczone w Wieloletniej Prognozie Finansowej.

Urządzenia, w tym obiekty małej architektury, zakupione w ramach zadania i zainstalowane w nieruchomościach użyczonych Miastu Opole po zmianie granic w dniu 1 stycznia 2017 r., stanowią własność Miasta Opola

W 2017 roku realizowanych było łącznie 13 zadań w tym: 1 zadanie duże, 12 zadań małych.

Mieszkańcy Opola w głosowaniu wskazali na następujące zadania:

²³ Regulamin Budżetu Obywatelskiego „Nowego Opola” na 2017 r., Załącznik do zarządzenia Nr OR-I.0050.121.2017, Prezydenta Miasta Opola z dnia 10 marca 2017 r., Zmiana nr 1: zarządzenie Nr OR-I.0050.149.2017, Prezydenta Miasta Opola z dnia 24 marca 2017 r.

1. zadanie duże (powyżej 100 000 zł) – Budowa sztucznego pełnowymiarowego boiska piłkarsko-futbolowego wraz z oświetleniem – wartość zadania 1 500 000 zł
2. zadania małe (do 100 000 zł):
 - 1) Rodło/Wiking – ogólnodostępne zajęcia piłki nożnej dla seniorów. Rozwinięcie potencjału współpracujących ze sobą stowarzyszeń UKS Rodło i LKS Wiking w dziedzinie Piłka Nożna – wartość zadania 85 000 zł.
 - 2) Zakup sprzętu mechanicznego do pielęgnacji płyty boiska piłkarskiego klubu UKS RODŁO Opole w Kolonii Gosławickiej. Zakup trawy i nawozów do pielęgnacji boiska trawiastego – wartość zadania 40 000 zł.
 - 3) Budowa „Kolorowego Centrum Rekreacji” - ogólnodostępnego placu zabaw na świeżym powietrzu przy Publicznej Szkole Podstawowej nr 14 im. A. Mickiewicza w Opolu – wartość zadania 100 000 zł.
 - 4) „Szafki szkolne dla uczniów – dbamy o zdrowie naszych uczniów” – wartość zadania 100 000 zł.
 - 5) Budowa ogólnodostępnej ścieżki zdrowia na świeżym powietrzu przy Publicznej Szkole Podstawowej nr 14 im. A. Mickiewicza w Opolu – wartość zadania 100 000 zł.
 - 6) Budowa kącika edukacyjno-terapeutycznego „Kolorowy zawrót głowy” na terenie Publicznej Szkoły Podstawowej nr 14 im. Adama Mickiewicza w Opolu – wartość zadania 100 000 zł.
 - 7) Budowa siłowni na wolnym powietrzu na terenie ZSP nr 2 w Opolu – wartość zadania 25 000 zł.
 - 8) BO zdrowie jest najważniejsze! – wartość zadania 50 000 zł.
 - 9) Opole bez komarów – wartość zadania 100 000 zł.
 - 10) Wielki Turniej Rycerski na Wyspie Bolko – wartość zadania 100 000 zł.
 - 11) Osiedlowe centrum aktywności fizycznej przy Publicznej Szkole Podstawowej nr 10 im. Henryka Sienkiewicza w Opolu dla mieszkańców dzielnicy Szczepanowice-Wójtowa Wieś – etap III siłownia na świeżym powietrzu i piaskownica – wartość zadania 99 994 zł
 - 12) „Słoneczny Ogród” – przyjazne miejsce wypoczynku i relaksu w parku na osiedlu im. Armii Krajowej – wartość zadania 100 000 zł.²⁴.

Łączny koszt realizowanych projektów w ramach BO Opola w 2017 roku wyniósł 2 499 994 zł.

6. Budżet obywatelski Opola w 2018 roku

Na podstawie poprzednich edycji budżetu obywatelskiego miasta Opola oraz biorąc pod uwagę liczne głosy mieszkańców, wypracowane zostały zasady, które stanowią podstawy

²⁴ Patrz szerzej: Wyniki głosowania na zadania do Budżetu Obywatelskiego na 2017 rok, dostęp: <http://www.opole.pl/wyniki-glosowania-na-zadania-do-budzetu-obywatelskiego-na-2017-rok/>, (data: 10 listopada 2016r.).

realizacji budżetu obywatelskiego. Ten proces, polegający na współuczestnictwie mieszkańców w zarządzaniu miastem, trwa a jego efektem są kolejne edycje BO.

Zgodnie z § 2 zasady podziału środków w ramach BO miasta Opola są następujące:

1. Ogólna suma środków proponowanych do przeznaczenia na realizację zadań na daną edycję Budżetu Obywatelskiego zostanie podzielona na 2 kategorie:
 - 1) zadań ogólnomiejskich;
 - 2) zadań dzielnicowych.
2. Zadania ogólnomiejskie dzielą się na podkategorie:
 - 1) zadania makro, dla których koszt jednego zadania nie może przekroczyć kwoty 1 000 000 zł;
 - 2) zadania mikro, dla których koszt jednego zadania nie może przekroczyć kwoty – 10 000 zł.
3. Koszt jednego zadania dzielnicowego nie może być niższy niż 100 000 zł i nie może przekroczyć kwoty 400 000 zł.
4. Zadania ogólnomiejskie spełniają przynajmniej jedno z poniższych kryteriów:
 - 1) szacunkowy koszt realizacji, po ocenie merytorycznej, przekracza w odniesieniu do pojedynczego zadania, łączną kwotę środków przeznaczonych na zadania w rejonie, w którym będzie realizowane zadanie;
 - 2) dotyczą mieszkańców więcej niż jednego Rejonu BO;
 - 3) miejsce ich realizacji jest przypisane do więcej niż jednego Rejonu BO.
5. Środki na zadania dzielnicowe dzielone są według Rejonów BO w celu równomiernego rozłożenia inwestycji na terenie Miasta oraz zachęcanie do współpracy mieszkańców, a także tworzenia lokalnych strategii i partnerstw obejmujących następujące dzielnice:
 - 1) Rejon I: Stare Miasto, Śródmieście;
 - 2) Rejon II: Zakrzów, Chabry, Armii Krajowej;
 - 3) Rejon III: Gosławice, Malinka, Kolonia Gosławicka;
 - 4) Rejon IV: Zaodrze, Nadodrze;
 - 5) Rejon V: Nowa Wieś Królewska, Grudzice, Groszowice, Malina, Grotowice;
 - 6) Rejon VI: Szczepanowice-Wójtowa Wieś, Żerkowice, Chmielowice, Winów;
 - 7) Rejon VII: Brzezcie, Świerkle, Borki, Czarnowąsy, Krzanowice, Wróblin;
 - 8) Rejon VIII: Wrzoski, Sławice, Bierkowice, Półwieś.
6. Niewykorzystane środki na zadania dzielnicowe przekazuje się do wykorzystania w kategorii zadań ogólnomiejskich. Jeśli po wyłonieniu w drodze głosowania zwycięskich zadań ogólnomiejskich pozostaną środki niewykorzystane, tworzą one pulę środków rezerwowych.
7. Środki rezerwowe pozostawia się do dyspozycji prezydenta, który podejmuje decyzję o sposobie ich podziału po uzyskaniu opinii Zespołu.

8. Do realizacji kwalifikuje się zadania, na które oddano najwięcej głosów odrębnie dla kategorii zadań ogólnomiejskich oraz zadań dzielnicowych w poszczególnych Rejonach BO, w ramach przyznanych środków, z zastrzeżeniem 6 ust. 18 Regulaminu²⁵.

W 2018 roku mieszkańcy Opola do Budżetu Obywatelskiego złożyli 195 wniosków, z tego 149 wniosków zostało zaopiniowanych pozytywnie i poddano je pod głosowanie z czego:

- 42 to wnioski w zadaniach dużych,
- 74 wnioski to zadania małe,
- 33 wnioski to zadania mikro.

Łącznie oddano 8 948 głosów w tym:

- w formie elektronicznej oddano 4 654 głosy,
- w formie papierowej oddano 4 294 głosy.

Najbardziej aktywną grupą wśród osób głosujących byli mieszkańcy w wieku 25-50 lat. Grupa ta stanowiła 53% ogółu głosujących. Więcej głosów oddały kobiety – 55% głosujących, natomiast 45% głosujących stanowili mężczyźni.

Najwięcej głosujących zanotowano w dzielnicach:

- Stare Miasto,
- Zaodrze,
- Czarnowąsy,
- Armii Krajowej.

Wśród zwycięskich wniosków znalazły się:

- 4 zadania duże

1. Rozwój infrastruktury rowerowej w Opolu – koszt zadania 499 000 zł,
2. Budowa szatni przy boisku piłkarskim Klubu UKS Rodło Opole – koszt zadania 500 000 zł.,
3. Rowerowe Opole – bezpieczne trasy rowerowe w Centrum – koszt zadania 500 000 zł.,
4. Miejskie toalety samoobsługowe – koszt zadania 500 000 zł.

- 4 zadania małe:

1. Zielone ogródki z ławeczkami – koszt zadania 100 000 zł,
2. Turnieje piłkarskie dla dzieci i dorosłych – koszt zadania 100 000 zł,
3. Wiking – ogólnodostępne zajęcia sportowe – koszt zadania 90 000 zł,
4. Ławeczki solarne z WiFi i ładowarkami do telefonów – koszt zadania 90 000 zł.

- 10 zadań mikro:

1. Neony w Opolu – rozświetlamy miasto – koszt zadania 10 000 zł,
2. Zakup środków do pielęgnacji murawy boiska – koszt zadania 10 000 zł,
3. Interaktywna mapa Opola – miasta wielu kultur – koszt zadania 10 000 zł,

²⁵ Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola, dostęp: <https://www.bo.opole.pl/regulamin.html>.

4. Punkt Wymiany Książek – koszt zadania 10 000 zł,
5. Opaski medyczne dla opolan gwarancją ich bezpieczeństwa – koszt zadania 10 000 zł,
6. Darmowe zajęcia sportowe dla rodzica z dzieckiem – koszt zadania 10 000 zł,
7. Fitness medyczny seniorów-poprawa jakości życia – koszt zadania 10 000 zł,
8. Piknik Piastowski – koszt zadania 10 000 zł,
9. Alternatywne koncerty w Miejscu X – koszt zadania 10 000 zł,
10. Joga w amfiteatrze 2018 Dzielnica: Stare Miasto – koszt zadania 8 000 zł²⁶.

7. Budżet obywatelski Opola w 2019 roku

Mieszkańcy Opola w V edycji Budżetu Obywatelskiego, tj. na rok 2019, zgłosili 125 zadań, a po analizie formalnej i merytorycznej na liście do głosowania znalazło się 96 zadań, w tym:

- 35 zadań ogólnomiejskich makro o łącznej wartości 15 244 330 zł,
- 27 zadań ogólnomiejskich mikro o łącznej wartości 251 449 zł,
- 34 zadania dzielnicowe o łącznej wartości 8 325 750 zł,

Łącznie zagłosowało 9 874 osób w tym: 5 432 kobiet i 4 442 mężczyzn. Struktura wiekowa osób oddających głos w ramach Budżetu Obywatelskiego na 2019 rok była następująca: 10% to osoby w wieku 0-15 lat i odpowiednio 11% to osoby w wieku 16-25, 44% – 26-45 lat, 21% – 46-64 lat i 14% to osoby powyżej 65 lat. Z powyższych danych wynika, że najbardziej zainteresowaną i tym samym najliczniejszą grupę osób oddających głos stanowiły osoby młode w wieku 26-45 lat, natomiast najmniej głosów oddała grupa osób w wieku 0-15 lat czyli dzieci i młodzież.

Mieszkańcy Opola w liczbie 7 898 osób zagłosowali elektronicznie, a 2 261 osób oddało swoje głosy w wersji papierowej, z tego 1 976 złożonych kart stanowiły głosy ważne.

Według danych wynika, że najwięcej osób biorących udział w głosowaniu w ramach Budżetu Obywatelskiego miasta Opola odnotowano w Rejonie II czyli Zakrzów, Chabry, Armii Krajowej, najmniej w Rejonie VIII czyli Wrzoski, Sławice, Bierkowice, Półwieś. W rejonach tych występuje różna liczba mieszkańców, co znalazło swoje odzwierciedlenie w procentowej strukturze oddanych głosów do ogólnej liczby mieszkańców rejonu. I tak w Rejonie VII, czyli Brzezcie, Świerkle, Borki, Czarnowasy, Krzanowice, Wróblin, liczba osób biorących udział w głosowaniu wynosiła 1184, co dało 19% ogółem oddanych głosów w danym rejonie, natomiast najmniej w Rejonie I – Stare Miasto, Śródmieście, co dało ogółem 4,4% ogólnej liczby mieszkańców danego rejonu. Spowodowane to jest m.in. tym, że w Rejonie Starego Miasta zamieszkuje 10,4 tys. a w Śródmieściu 18,2 tys. mieszkańców w porównaniu np. do osiedla Armii Krajowej, gdzie mieszka 16,5 tys. mieszkańców, dodatkowo inna jest struktura wiekowa mieszkańców poszczególnych osiedli i miejscowości wliczonych do Rejonów Budżetu Obywatelskiego Opola.

²⁶ <http://www.opole.pl/zwyczajcy-budzetu-obywatelskiego-2018/>.

Mimo tak ukształtowanej struktury w ramach środków finansowych na rok 2019 zostały wybrane następujące zadania do realizacji:

- 10 zadań dzielnicowych na łączną kwotę 2 699 000 zł:

1. Rewitalizacja placu róg Ozimskiej z Plebiscytową – koszt zadania 200 000 zł,
2. Wymiana chodnika wraz z wykonaniem zjazdu – koszt zadania 200 000 zł,
3. Uzupełnienie placu zabaw przy Górcie – Osiedle AK – koszt zadania 200 000 zł,
4. Bezpieczne Opole – Zakup sprzętu ratowniczo-gaśniczego dla OSP – koszt zadania 150 000 zł,
5. Piłka nożna dla każdego – koszt zadania 150 000 zł,
6. Zielone, rowerowe i sportowe Zaodrże i Nadodrże – koszt zadania 400 000 zł,
7. Jezioro Malina – wspólny wypoczynek – koszt zadania 400 000 zł,
8. Muzykowanie pokoleń w dzielnicach miasta Opola – koszt zadania 200 000 zł,
9. Czarnowąsy, Krzanowice, Wróblin – architektura sportowa – koszt zadania 400 000 zł,
10. Bezpieczeństwo: Wrzoski – Sławice – Bierkowice – Półwieś – koszt zadania 399 000 zł.

W ramach Budżetu Obywatelskiego Opola będą również realizowane zadania ogólnomiejskie mikro i makro.

W tym 11 zadań ogólnomiejskich mikro na łączną kwotę 100 450 zł:

1. Odkomarzanie metodą ekologiczną – koszt zadania 3 200 zł.,
2. JC – zupa dla ubogich – koszt zadania 10 000 zł,
3. Kosze na psie odchody z zasobnikiem worków – koszt zadania 10 000 zł,
4. Ptaki miasta – nowe budki i tablice edukacyjne – koszt zadania 10 000 zł,
5. Niedzielny Food Market „Śniadanie na trawie” – koszt zadania 10 000 zł,
6. Dodatkowa deratyzacja w Opolu – koszt zadania 10 000 zł,
7. Darmowe zajęcia sportowe dla rodzica z dzieckiem – koszt zadania 10 000 zł,
8. Piknik Piastowski – koszt zadania 10 000 zł,
9. Sport integruje – koszt zadania 10 000 zł,
10. V Opolski Zjazd Pojazdów PRL-u – koszt zadania 7 500 zł,
11. Aqua senior – koszt zadania 9 750 zł,

oraz 2 zadania ogólnomiejskie makro na łączną kwotę 1 480 000 zł:

1. Ścieżki rowerowe w centrum miasta – koszt zadania 530 000 zł,
2. Bezpieczni mieszkańcy Opola – zakup pojazdu dla OSP – koszt zadania 950 000 zł.²⁷

Reasumując, w ramach V edycji Budżetu Obywatelskiego Opola tj. na rok 2019 wyłoniono 23 wygrane zadania na łączną kwotę 4 279 450 zł.

²⁷ <https://www.opole.pl/wyniki-budzetu-obywatelskiego-opola-na-2019-rok/>.

Ogółem w pięciu edycjach Budżetu Obywatelskiego miasta Opola w latach 2015-2019 na realizację zadań wydano ok. 14 mln zł. W 2020 roku budżet obywatelski miasta Opola wyniesie 5,2 mln zł, w tym 1 mln zł na projekty ogólnomiejskie, a 4,2 mln zł na projekty dzielnicowe.

Do największych zalet BO zalicza się przede wszystkim: jawność i przejrzystość zarządzania publicznymi pieniędzmi, poprawę efektywności ich wykorzystania. Naukowcy zbadali, że dzięki tej formie budżetu pieniądze przeznaczone są na finansowanie tych rodzajów inwestycji publicznych, które wcześniej nie były zauważane przez urzędników. Dodatkowym pozytywnym efektem tej formy demokracji jest wzrost udziału mieszkańców w życiu społeczności i wzrost ich odpowiedzialności za rozwój miasta. Dzięki niemu wzrastają inwestycje w biedniejszych rejonach oraz inwestycje, które adresowane są do słabszych grup społecznych²⁸. Zwolennicy budżetu partycypacyjnego podkreślają przede wszystkim fakt, że taka forma zarządzania budżetem umożliwia ludziom decydowanie o wydatkach określonego miasta²⁹. Należy również podkreślić, że realizacja projektów dużych jest bardziej zauważalna przez mieszkańców w przestrzeni miejskiej, gdyż służą one większej grupie mieszkańców oraz przyczyniają się do promocji budżetu obywatelskiego wśród społeczności lokalnej. Ich realizacja wymaga większego zaangażowania, gdyż projekty te wymagają np. zastosowania przepisów o zamówieniach publicznych lub procedura ich realizacji jest bardziej skomplikowana. Dodatkowo duże projekty angażują znaczną część środków przewidzianych na daną edycję budżetu, przez co inne projekty, mimo zdobycia porównywalnej liczby głosów mieszkańców, nie mają szans na realizację. Istotny jest jednak fakt, że przez wprowadzenie budżetu obywatelskiego udało się zaktywizować mieszkańców, zachęcić ich do udziału w życiu publicznym oraz wspólnego decydowania o przeznaczeniu publicznych środków finansowych.

W ramach uszczegółowienia można jeszcze pokazać jaki był udział BO Opola w budżecie miasta, co przedstawia tabela 2.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 2, środki finansowe przeznaczone na budżet obywatelski miasta Opola najniższe były w 1 edycji (2015 rok) a najwyższe dopiero w 2019 roku. Mimo że kwota budżetu obywatelskiego zwiększała się, to w 2016 roku odnotowano najwyższą kwotę przypadającą na jednego mieszkańca. W 2019 roku można przyjąć, że kwota ta będzie wyższa, ale z uwagi na brak danych o liczbie mieszkańców w tym roku trudno jest określić jej wysokość³⁰.

²⁸ *Budżet Partycypacyjny w Europie*, dostęp: <http://lmb.lgo.pl/node/38>.

²⁹ A. Kuropatwa, *Budżet partycypacyjny – prezentacja, egemplifikacja oraz ocena idei*, dostęp: http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/37112/04_Alicja_Kuropatwa.pdf, s.58-59.

³⁰ Artykuł został przygotowany do druku przed zakończeniem 2019 roku.

Tabela 2. Budżet obywatelski Opola w ramach budżetu miasta w latach 2015-2019.

	2015	2016	2017	2018	2019
Kwota budżetu obywatelskiego (zł)	2 000 000	2 500 000	2 500 000	2 500 000	4 300 000
Budżet miasta – dochody ogółem (zł)	647 865 066	729 760 080	858 658 786	987 197 721	1 171 113 607
Wydatki majątkowe budżetu miasta (zł)	70 979 987	96 075 555	109 012 957	222 259 245	507 523 294
Liczba ludności	118 931	118 722	128 140	128 137	128 137*
Liczba głosujących	18 117	30 631	2 931	8 948	10 159
Liczba głosów ważnych	15 152	24 662	2 741	8 552	9 874
Udział budżetu obywatelskiego w dochodach budżetu miasta (%)	0,3	0,34	0,29	0,25	0,37
Kwota budżetu obywatelskiego przypadająca na 1 mieszkańca (zł)	16,81	21,06	19,51	19,51	33,56

* brak danych statystycznych dla obliczeń przyjęto liczbę ludności na dzień 31 grudnia 2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych budżetu obywatelskiego oraz danych GUS.

Podsumowanie

Budżet obywatelski (partycypacyjny) jest narzędziem angażującym mieszkańców miasta do zaangażowania się w zarządzanie środkami publicznymi jest podstawą współpracy z władzami lokalnymi oraz pobudza do aktywnego działania. Należy jednak pamiętać, że budżet obywatelski tworzony jest w ramach budżetu miasta i angażuje pewną pulę środków finansowych. Stopień wpływu BO na rozwój miasta zależy w decydującej części od mieszkańców i od przyjętych do realizacji projektów (zadań). Zadania te, aby wpływały na rozwój miasta, muszą być przede wszystkim trwałe, czyli mieć jak najdłuższy okres użyteczności oraz były przydatne dla jak największej liczby mieszkańców.

W ramach pięciu edycji budżetu obywatelskiego, Opole zrealizowało ponad 100 zadań, w tym zadania duże, małe oraz dzielnicowe na łączną kwotę ok 14 mln zł. Najczęściej mieszkańcy Opola głosowali na zadania związane z infrastrukturą sportową i rekreacyjno-wypoczynkową, budową ścieżek rowerowych. Innymi zadaniami, które znalazły się również w budżecie obywatelskim miasta, są np. odkomarzanie, kosze na psie odchody i inne które mogłyby być finansowane z innej puli środków pieniężnych.

Analizując budżet obywatelski Opola, można stwierdzić, że przyjęte do realizacji zadania, zwłaszcza małe, nie są istotne dla większości mieszkańców, ale umacniają więzi w obrębie mniejszych społeczności, co stanowi podstawę do kształtowania świadomego społeczeństwa obywatelskiego.

Bibliografia

1. Budżet obywatelski Katowice, dostęp: <http://bo.katowice.eu/OBudziecie/Strony/default.aspx>, (data: czerwiec 2019).
2. Budżet miasta Opola na 2019 rok, Urząd Miasta Opola, 14 listopada 2018r. <https://www.opole.pl/wp-content/uploads/2018/11/Prezentacja-Prezydenta-i-Skarbnika-budzet-2019r.pdf>.
3. Budżet miasta Opola na 2018 rok, Urząd Miasta Opola 15 listopada 2017r. dostęp: <http://www.opole.pl/wp-content/uploads/2017/11/Prezentacja-Projekt-budzetu-miasta-Opola-na-2018-rok.pdf>.
4. Budżet Partycypacyjny w Europie, dostęp: <http://lmb.lgo.pl/node/38>.
5. <http://www.opole.pl/zwyciezcy-budzetu-obywatelskiego-2018/>.
6. <https://www.opole.pl/wyniki-budzetu-obywatelskiego-opola-na-2019-rok/>.
7. <http://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/BASLeksykon.xsp?id=667DCF4F24778F74C1257A710030C2E9&litera=B> (data czerwiec 2019).
8. <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski-definicja> (data: 22 kwietnia 2016).
9. http://regranting.filantropia.org.pl/wp-content/uploads/2017/02/6_bud%C5%BCet-obywatelski.pdf, sierpień 2018.
10. http://www.24opole.pl/15914,Pierwszy_budzet_obywatelski_Opola_gotowy._Zobacz_wyniki,wiadomosc.html, 21 października 2014.
11. <http://www.opole.pl/wyniki-glosowania-na-zadania-do-budzetu-obywatelskiego-na-2017-rok/>, 10 listopada 2016r.
12. http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/37112/04_Alicja_Kuropatwa.pdf.
13. Kazimierzczak T., *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnot lokalnych*, pod red. Anny Olech, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
14. Kuropatwa A., *Budżet partycypacyjny – prezentacja, egemplifikacja oraz ocena idei*, dostęp: http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/37112/04_Alicja_Kuropatwa.pdf.
15. Langton S., *What is Citizen Participation?*, [w:] *Citizen Participation in America: Essays on the State of the Art*, red. Langton S., Lexington Books, Lexington 1978 (za: G.P. Green, A. Haines, *Asset Building & Community Development*, Sage Publication, London 2002).
16. „Możemy więcej i lepiej”. Akademia współpracy finansowej JST-NGO” współfinansowanego ze środków Programu Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, dostęp: http://regranting.filantropia.org.pl/wp-content/uploads/2017/02/6_bud%C5%BCet-obywatelski.pdf, sierpień 2018.
17. Marchewka-Bartkowiak M., *Budżet obywatelski*, w: *Leksykon budżetowy*, dostęp: <http://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/BASLeksykon.xsp?id=667DCF4F24778F74C1257A710030C2E9&litera=B> (data czerwiec 2019).
18. Pierwszy Budżet Obywatelski Opola – wyniki, dostęp: http://www.24opole.pl/15914,Pierwszy_budzet_obywatelski_Opola_gotowy._Zobacz_wyniki,wiadomosc.html, 21 października 2014.
19. Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola, Załącznik do zarządzenia Nr OR-I.0050.251.2018 Prezydenta Miasta Opola z dnia 30.04.2018 r.
20. Rybińska D., *Instytucja budżetu obywatelskiego jako narzędzie rozwoju samorządu lokalnego*, „Journal of Finance and Financial Law”, March 2018, vol. 1(17).
21. Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy (Dz.U. RP Warszawa, dnia 28 lipca 2016 r. poz. 1134).

22. Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola.
23. Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola na 2015 rok, Załącznik do zarządzenia nr OR-I.0050.153.2014 z dnia 20 marca 2014r.
24. Regulamin Budżetu Obywatelskiego miasta Opola na 2016 rok, Załącznik do Zarządzenia NR OR-I.0050.256.2015, Prezydenta Miasta Opola z dnia 18 maja 2015. , Zmiana 1: Zarządzenia NR OR-I.0050.273.2015, Prezydenta Miasta Opola z dnia 01 czerwca 2015 r., Zmiana 2: Zarządzenia NR OR-I.0050.487.2015, Prezydenta Miasta Opola z dnia 24 września 2015.
25. Regulamin Budżetu Obywatelskiego „Nowego Opola” na 2017 r., Załącznik do zarządzenia Nr OR-I.0050.121.2017, Prezydenta Miasta Opola z dnia 10 marca 2017 r., Zmiana nr 1: zarządzenie Nr OR-I.0050.149.2017, Prezydenta Miasta Opola z dnia 24 marca 2017 r.
26. Sobol A., *Budżet obywatelski jako narzędzie rozwoju lokalnego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 316 / 2017.
27. Sorychta-Wojczyk B., *Uwarunkowania wykorzystania budżetu obywatelskiego w administracji publicznej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria Organizacja i Zarządzanie” z. 78/2015.
28. Szaranowicz-Kusz M., *Budżet partycypacyjny. Jak mieszkańcy mogą współdecydować o budżecie miasta*, Fundacja Pole Dialogu, Warszawa 2014.
29. Statistical information, *Population, vital statistics and migration in opolskie voivodship in 2018*, Statistical Office in Opole, Opole 2019r.
30. Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Opola 2015.
31. Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Opola 2016.
32. Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Opola 2017.
33. Sprawozdanie z wykonania budżetu miasta Opola 2018.
34. Statistical information, *Structural changes of groups of the national economy entities in the REGON register in Opolskie voivodship in 2018*, Statistical Office in Opole, Opole 2019 r.
35. Tykwińska-Rutkowska D., Glejt P., *Prawna regulacja budżetu obywatelskiego, a jego praktyczna realizacja – czyli o uspołecznianiu wykonywania zadań publicznych na przykładzie rozwiązań przyjętych w Trójmieście*, „Gdańskie Studium Prawnicze”, Tom XXXIV, 2015,
36. Uchwała budżetowa miasta Opola na 2018 rok.
37. Uchwała budżetowa miasta Opola na 2019 rok.
38. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95 ze zm.
39. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 578 ze zm.
40. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 576 ze zm.
41. Wygnański J.J., Długosz D., *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa 2005.
42. Wrocławski budżet obywatelski, dostęp: <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski-definicja> (data: 22 kwietnia 2016).
43. Wniosek o dokonanie zmian granic miasta Opola, Rada Miasta Opola, Opole, 31 marca 2016 r.
44. Wyniki głosowania na zadania do Budżetu Obywatelskiego na 2016 rok.
45. Wyniki głosowania na zadania do Budżetu Obywatelskiego na 2017 rok, dostęp: <http://www.opole.pl/wyniki-glosowania-na-zadania-do-budzetu-obywatelskiego-na-2017-rok/>, 10 listopada 2016r.

Dane kontaktowe:

d.rajchel@po.edu.pl

ROZDZIAŁ II

SOCJOLOGIA, EDUKACJA I GLOBALIZACJA WOBEC ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Anna Andrychowska

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Ekonomii, Finansów i Zarządzania

KAPITAŁ SPOŁECZNY W UJĘCIU GLOBALNYM

Streszczenie (abstrakt): Wszyscy mieszkańcy planety są zobowiązani do wdrażania i przestrzegania zasad zrównoważonego rozwoju, dlatego działania ukierunkowane na rozwiązywanie problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych w skali lokalnej, regionalnej, międzynarodowej i globalnej wymagają współdziałania różnych podmiotów: jednostek, gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, instytucji, organizacji, narodów i państw. Wyłania się potrzeba kształtowania nie tylko świadomości zrównoważonego rozwoju, ale także kapitału społecznego sprzyjającego skoordynowanej współpracy. Niniejszy artykuł stanowi próbę ukazania znaczenia kapitału społecznego dla skutecznej realizacji założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. Porusza także problematykę świadomości społecznej oraz roli zarządzających w budowaniu odpowiedzialnego społeczeństwa i w rozpowszechnianiu nowej idei rozwoju.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, świadomość zrównoważonego rozwoju, kapitał społeczny, amoralny familizm, odpowiedzialne zarządzanie

SOCIAL CAPITAL IN A GLOBAL PERSPECTIVE

Abstract: All inhabitants of the planet are obligated to implement and follow the principles of sustainable development, which is why actions aimed at solving economic, social and ecological problems on a local, regional, international and global scale require the cooperation of various entities: individuals, households, enterprises, institutions, organizations, nations and countries. There is a need to shape not only the awareness of sustainable development, but also social capital conducive to coordinated cooperation. This article is an attempt to show the importance of social capital for sustainable development. It also raises issues of social awareness and the role of managers in building a responsible society and in spreading the new idea of development.

Keywords: sustainable development, awareness of sustainable development, social capital, amoral familism, responsible management

Wstęp

Promowanie rozwoju realizowanego z zachowaniem właściwych relacji pomiędzy środowiskiem naturalnym i społeczno-gospodarczym, nazywanego zrównoważonym¹, wynika między innymi z „globalizacji ekonomiczno-kulturowej oraz rosnącej świadomości zagrożeń ekologicznych, stwarzających w wyniku potęgowania niebezpieczeństwo dla prze-

¹ B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, PWN, Warszawa 2002, s. 27.

trwania gatunku ludzkiego na Ziemi”². Podkreśla się obecnie potrzebę tworzenia wspólnoty ludzkiej opartej na idei zrównoważonego rozwoju, a nie wyłącznie na najprostszej podstawie biologicznej³. Znaczenia nabiera także świadomość zrównoważonego rozwoju i kapitał społeczny budujące społeczeństwo ukierunkowane na sprawiedliwy i bezpieczny świat oraz etyczna odpowiedzialność wszystkich podmiotów gospodarujących.

Niniejszy artykuł porusza problematykę kapitału społecznego, świadomości społecznej oraz roli zarządzających w budowaniu odpowiedzialnego społeczeństwa i w rozpowszechnianiu nowej idei rozwoju. Autorka podkreśla potrzebę kooperacji podmiotów takich jak jednostki, gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, instytucje, organizacje, narody i państwa ukierunkowaną na rozwiązywanie problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych w skali lokalnej, regionalnej, międzynarodowej i globalnej.

Klasyczne ujęcie kapitału społecznego

Ważną rolę w upowszechnieniu się pojęcia kapitału społecznego odegrały rozważania Pierre’a Bourdieu, Jamesa S. Colemana, Francisa Fukuyamy oraz Roberta D. Putnama. Pierre Bourdieu kapitał społeczny wiązał z członkowstwem w grupie dostarczającej każdemu ze swych członków wsparcia w postaci kapitału posiadanego przez kolektyw, widząc go jako sumę „zasobów rzeczywistych i możliwych, które przypadają w udziale jednostce lub grupie z posiadania trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych kontaktów, znajomości, wzajemnego zaufania i wdzięczności”⁴. Kapitał społeczny w tym ujęciu stanowi dobro prywatne, czyli zasób poszczególnych jednostek świadomych wagi i pożytku płynących z posiadanych relacji społecznych wykorzystywanych zazwyczaj do realizacji indywidualnych celów, niekoniecznie z uwzględnianiem dobra wspólnego⁵.

Dla J. Colemana, inaczej niż u P. Bourdieu, kapitał społeczny stanowi dobro wspólne, zaś osoby, które go „generują”, przyjmują zwykle tylko drobną część związanych z nim korzyści⁶. Według tego autora są to pewne zasoby stosunków i sieci społecznych użytecznych dla jednostek, które ułatwiają działanie poprzez budowanie zaufania, ustanawianie powinności i oczekiwań, tworzenie norm oraz formułowanie stowarzyszeń⁷. Kapitał społeczny w ujęciu dobra wspólnego dostępny jest dla jednostek, które zinternalizowały i respektują określone ograniczenia w postaci norm oraz cenią wartości, na bazie których gotowi są poświęcić się na rzecz wspólnoty. Źródłem kapitału społecznego są struktury społeczne, które tworzą dla jednostek ramy działania oparte na zaufaniu, dzięki któremu

² L. Gawor, *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, „Problemy ekorozwoju”, 2006, vol. 1, No 2, s. 59.

³ Ibidem, s. 61.

⁴ S. Kozyr-Kowalski, *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2000, s. 134.

⁵ A. Barczykowska, *Kapitał społeczny a zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011, s. 23.

⁶ S. Kozyr-Kowalski, *Socjologia...*, op. cit., s. 135.

⁷ J. Coleman, *Social capital in the creation of Human Capital*, *The American Journal of Sociology*, No. 94.1988, s. 95.

można racjonalnie przypuszczać, że każdy wywiązywać się będzie z podjętych zobowiązań⁸. Podstawowym elementem kapitału społecznego są zobowiązania i oczekiwania, wiarygodność struktur, kanały informacyjne, a także efektywne normy i sankcje⁹.

Do koncepcji J. Colemana w swych rozważaniach odwołał się R. Putnam, który wprowadził pojęcie kapitału społecznego „dla oznaczenia sieci spontanicznych więzi i wzajemnego zaufania, które stanowią warunki dobrego funkcjonowania także społeczeństwa nowoczesnego”¹⁰. Według tego autora „kapitał społeczny odnosi się do takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa ułatwiając skoordynowanie działania”¹¹ oraz jest zjawiskiem kulturowym o charakterze dobra publicznego, co oznacza, że nie jest on własnością czy cechą poszczególnych jednostek, ale zależy od ich nastawienia, przekonań i systemu wartości. Według R. Putnama kapitał społeczny składa się z życia stowarzyszeniowego, na które składają się sieci, normy i zaufanie umożliwiające członkom społeczeństwa efektywne działania zbiorowe prowadzące do osiągania założonych przez nich celów¹². R. Putnam analizował rolę wspólnoty społecznej z jej tradycjami i kulturowymi normami, umiejętność działania grupowego oraz spontanicznej organizacji w procesie rozwoju gospodarczego. Jako najważniejszy aspekt rozwoju badanych przez niego regionów R. Putnam wskazał umiejętność spontanicznej samoorganizacji w szczególności obcych sobie ludzi dla realizacji określonych celów niezależnie od powiązań rodzinnych, lokalnych czy kulturowych. W ten sposób możliwe staje się pełne i efektywne wykorzystanie całego potencjału społeczności regionu (talentów, wiedzy, umiejętności, sprzętu, energii itp.). Według R. Putnama kapitał społeczny podobnie jak i inne postaci kapitału jest produktywny, ponieważ umożliwia osiągnięcie celów trudnych do realizacji w pojedynkę, natomiast grupa, w której członkowie darzą się zaufaniem, będzie w stanie osiągnąć więcej, niż każda inna grupa, w której tego zaufania brakuje.

Kluczowymi kategoriami w tekstach R. Putnama są dobro wspólne i cnoty obywatelskie¹³. „Kapitał społeczny to dla R. Putnama nie tyle nowa propozycja nazywania relacji i sieci społecznych, co raczej całościowy, psychospołeczny model eksplanacyjny. R. Putnam chce z pomocą modelu wyjaśnić zagadkę różnic w efektywności działań instytucji identycznie zaprojektowanych, ale wywołujących swymi działaniami nieraz przeciw-

⁸ A. Kiersztyn, *Kapitał społeczny a sukces programów reintegracji – podstawy teoretyczne*, [w:] red. K. W. Frieske, *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 30.

⁹ A. Barczykowska, *Kapitał społeczny ...*, op. cit., s. 23-25.

¹⁰ P. Sztompka, *Socjologia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 222.

¹¹ R. Putnam, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Fundacja im. Stefana Batorego – Znak, Warszawa-Kraków 1995, s. 258.

¹² Ibidem, s. 56.

¹³ A. Kiersztyn, *Kapitał społeczny – ideologiczne konteksty pojęcia*, [w:] red. H. Januszek, *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2005, s. 47.

ne skutki”¹⁴. Efektywna demokracja według R. Putnama wymaga kooperacji nie tylko wśród zarządzających, ale przede wszystkim wśród obywateli. W tym celu niezbędny jest określony system internalizacji zachowań kooperatywnych. Służyć temu mają stowarzyszenia, umożliwiające wzajemne kontakty i współpracę. Powstające w ten sposób zaufanie przenika zdaniem autora na pozostałe aspekty życia społecznego. R. Putnam podkreśla także, że w stowarzyszeniach i organizacjach wytwarzają się także specyficzne normy i więzi społeczne, które usprawniają działanie wielu instytucji politycznych i ekonomii¹⁵.

Podobny sposób rozumienia kapitału społecznego do podejścia R. Putnama przyjął F. Fukuyama, zwłaszcza w pracy *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu* z 1997 roku. Według tego autora kapitał społeczny stanowi zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy, który umożliwia im skuteczne współdziałanie, a którego podstawą jest wzajemne zaufanie członków grupy. Zaufanie to opiera się na założeniu, że inni członkowie społeczności wyznają te same wspólne normy i cechuje ich uczciwość i chęć współdziałania. „Normy te mogą obejmować głęboko zakorzenione wartości dotyczące Boga i sprawiedliwości, ale także świeckie formy regulacji, np. standardy obowiązujące w danej profesji lub przyjęte normy zachowania”¹⁶. Kapitał społeczny tworzą systemy norm od normy wzajemności między dwojgiem bliskich sobie osób po złożone doktryny. „Kapitał społeczny może być cechą najmniej i najbardziej podstawowej grupy społecznej jaką jest rodzina, można go także rozpatrywać w skali całego narodu lub w obrębie wszystkich grup pośrednich”¹⁷. Systemy norm wiążą jednostkę ze społeczeństwem umożliwiając jej współdziałanie z innymi dla dobra wspólnego. Autor podkreśla, że zgromadzenie kapitału społecznego wymaga zaakceptowania norm moralnych danej społeczności¹⁸. Zaakceptowanie tych norm jest warunkiem przyjęcia przez jednostkę najważniejszych cech społecznych, jakimi są lojalność, uczciwość i rzetelność. Autor uważa także, że kapitał społeczny jest atrybutem jedynie stabilnych społeczności o trwałym systemie politycznym i prawnym¹⁹. Przestrzeganie wspólnych norm daje pole do zaufania, które zwiększa wydajność funkcjonowania każdej grupy lub instytucji. Za najważniejsze wartości budujące relacje społeczne autor uważa prawdomówność, wzajemność oraz wywiązywanie się z podjętych obowiązków. Wysoki kapitał społeczny gwarantuje obniżenie kosztów transakcyjnych, czyli m.in. związanych z zawieraniem umów, postępowaniem sądowym, itp. dotyczących sfery gospodarki. W innych dziedzinach istnienie wysokiego poziomu kapitału społecznego objawia się tworzeniem grup i stowarzyszeń wypełniających przestrzeń między państwem a rodziną.

¹⁴ C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 60.

¹⁵ Ibidem, s. 61.

¹⁶ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997, s. 39.

¹⁷ Ibidem, s. 39.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ F. Fukuyama, *Kapitał społeczny*, [w:] red. L. Harrison, S. Huntington, *Kultura i znaczenie*, Zysk i S-ka, Poznań 2003, s. 169.

Autonomia i zakorzenienie, czyli pomostowy i wiążący kapitał społeczny

Michael Woolock wyróżnia dwie formy kapitału społecznego – autonomię i zakorzenienie, które odpowiadają integracji wewnątrzgrupowej, a więc sieci kontaktów wewnętrznych oraz powiązaniom zewnętrznym, pozagrupowym²⁰. Niski poziom autonomii, czyli powiązań pozagrupowych oraz niski poziom zakorzenienia, czyli integracji wewnątrzgrupowej, wskazuje na społeczeństwa charakteryzujące się amoralnym indywidualizmem. Z drugiej strony jednak niski poziom autonomii zaś wysoki zakorzenienia prowadzi do syndromu „amoralnego familizmu”²¹. Odwrotność zaś poziomu tych dwóch kapitałów, czyli silnie rozwinięte powiązania pozagrupowe i słabe więzi wewnątrzgrupowe, prowadzą do anomii. Największe szanse rozwojowe posiada społeczność, w której oba kapitały są silnie rozwinięte.

Tym dwom podstawowym wymiarom organizacji społecznej, czyli zakorzenianiu i autonomii, odpowiadają dwa wymiary kapitału społecznego wyróżnione przez R. Putnama – kapitał pomostowy i kapitał wiążący. „Wiążący kapitał społeczny oznacza relacje między ludźmi podobnymi do siebie, czyli w istocie jest czynnikiem wzmacniającym homogeniczność danego społeczeństwa (czy też danej grupy społecznej). Za tą postacią kapitału społecznego kryją się bardzo silne i „gęste” więzi. Oznacza ona również skłonność do budowania barier chroniących przed tymi, którzy nie są uznawani za „swojaków” i do wykluczania ich z grupy”²². Kapitał wiążący odnosi się do struktur od poziomu rodziny do małej społeczności lokalnej. W tych strukturach wszystkie jednostki znają się osobiście, a ich wzajemne zaufanie oparte jest na bliskich związkach społecznych, często o charakterze powiązań krwi. „Natomiast „pomostowy” kapitał społeczny odnosi się do budowania powiązań między oddalonymi od siebie heterogenicznymi grupami; „pomostowe” więzi są znacznie słabsze, ale także znacznie bardziej inkluzyjne, pozwalają przekraczać bariery struktury społecznej i dystans pomiędzy różnymi kategoriami dzielącymi ludzi wedle rasy,

²⁰ T. Zarycki, *Kapitał społeczny a trzy polskie drogi do nowoczesności*, [w:] „Kultura i społeczeństwo”, rok XLVIII, nr 2, 2004, s. 49.

²¹ Autorem pojęcia „amoralny familizm” jest Edward C. Banfield (1916-1999), który określił w ten sposób szczególnego rodzaju relacje panujące w przebadanych przez niego tradycyjnych włoskich rodzinach. W amoralnym familizmie badacz upatrywał czynnik zakłócający kooperatywne działania. Zgodnie z zasadą amoralnego familizmu należy maksymalizować natychmiastowe materialne korzyści dla swych rodzin, zakładając jednocześnie, że inni będą czynić tak samo. Silna identyfikacja z rodziną i nieufność wobec innych zakłócała podejmowanie działań na rzecz wspólnoty, rozwoju czy rozwiązywania problemów społeczno-gospodarczych. Więcej w: Andrychowska A., *Znaczenie kapitału społecznego i ograniczenia wynikające z kultury amoralnego familizmu dla idei zrównoważonego rozwoju*, „Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój. Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne” Nr. 1 2018, s. 9-16.; Banfield E. C., *The Moral of a Backward Society*, The Free Press Glence/Illinois 1958 oraz Tarkowska E., Tarkowski J., „Amoralny familizm”, czyli o dezintegracji społecznej w Polsce lat osiemdziesiątych, [w:] J. Tarkowski, *Socjologia świata polityki*, tom 1. *Władza i społeczeństwo w systemie autorytarnym*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1994.

²² C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny ...*, op. cit., s. 62.

płci, wyznania, zamożności itd.”²³. Kapitał pomostowy odnosi się do zaufania i umiejętności współpracy z osobami, których nie znamy osobiście, z którymi nie wiążą nas bezpośrednie kontakty.

Globalny kapitał społeczny

Zmieniające się wymagania społeczne i zanikanie tradycyjnych więzi przyczyniają się w coraz większym stopniu do osłabiania znaczenia wspólnot oraz idei dobra wspólnego. „Większość wartościujących sądów ludzi skupia się na ich osobistym życiu, a także na życiu ich rodziny”²⁴. Utrwała się obraz człowieka nastawionego na zaspakajanie własnych indywidualnych i egoistycznych potrzeb, który może polegać wyłącznie na sobie, a poczucia nadal ważnej wspólnotowości i bezpieczeństwa poszukuje w rodzinach i w grupie najbliższych znajomych. Z tego obrazu człowieka wyłania się potrzeba kształtowania nowej świadomości społecznej, czyli zbioru „szeroko rozpowszechnianych i akceptowanych w danej zbiorowości poglądów, idei i przekonań, które stają się wzorcami czy schematami myślenia wpajanymi jej członkom i egzekwowanymi przez społeczny nacisk”²⁵. Współczesny człowiek kieruje swoim życiem, wybierając z tego, co oferuje społeczeństwo, te elementy kultury, idei, wartości, które mu odpowiadają, uzupełniając je o dorobek innych społeczności oraz własne poglądy i doświadczenia. W związku z tym nowe wyobrażenia o świecie oraz sposoby osiągania celów życiowych, zgodne ze strategią zrównoważonego rozwoju, powinny być przedstawione w atrakcyjnej dla niego formie. Nowe idee, przekonania i poglądy na dany temat, aby stały się częścią kultury, muszą zostać zaakceptowane. Nie wystarczy samo ich głoszenie przez pojedyncze jednostki, ponieważ publiczna widoczność to za mało. „Dopiero, gdy są podzielane przez innych, gdy są przedmiotem pewnego konsensusu, zyskują status durkheimowskich „faktów społecznych” czy inaczej – kulturowych”²⁶. W ten sposób mogą one wywierać wpływ na członków zbiorowości ukierunkowując ich działania tworząc wzorce i schematy oddziałujące na myślenie jednostkowe kształtujące świadomość społeczną i postawy zgodne z przyjętą strategią.

Dzięki postępującej globalizacji i rozwojowi technologii komunikacyjnych możliwe staje się powstanie świadomości globalnej, wyrażającej się w trosce o losy całej planety. Świadomość istnienia zjawisk i współzależności w perspektywie globalnej powinna kształtować postawy sprzyjające działaniom odpowiedzialnym za to, co się dzieje na całym świecie, a nie tylko powinności ograniczające się wyłącznie do rodziny, społeczności lokalnej, narodu. Nastawienie, przekonania, normy i wartości poszczególnych jednostek warunkują sprawność społeczeństwa w skoordynowanych działaniach. Im więcej osób będzie myśleć i działać w kategoriach zrównoważonego rozwoju, tym efektywniejsze będą działania zbiorowe prowadzące do osiągnięcia założonych w tym temacie celów. „Budowanie świadomości zrównoważonego rozwoju wydaje się być jedynym właściwym kierunkiem

²³ Ibidem.

²⁴ S. Nowak, *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4(75), s. 156.

²⁵ P. Sztompka, *Socjologia ...*, op. cit., s. 307.

²⁶ Ibidem, s. 292.

działań, by upowszechnić koncepcję, która daje człowiekowi nadzieję na dalsze bytowanie na Ziemi²⁷. Człowiek świadomy prędzej będzie podejmował w miarę swoich możliwości na poziomie lokalnym działania, mające w perspektywie globalnej przysporzyć korzystnych dla wszystkich zmian gospodarczych, społecznych i ekologicznych. Integracja działań jednostek, gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, instytucji, organizacji, narodów i państw w zakresie zrównoważonego rozwoju gospodarczego, społecznego oraz ochrony środowiska naturalnego wymaga ponadto zaufania oraz norm i wzorów kooperacyjnego działania ukierunkowanych na dbanie o dobro wspólne „w imię którego każdy jest w jakimś stopniu zobowiązany poświęcić interes własny”²⁸. Kooperacja tych podmiotów w skali lokalnej, regionalnej, ponadnarodowej i globalnej jest niezbędna, aby skutecznie i trwale rozwiązywać pojawiające się problemy gospodarcze, społeczne i ekologiczne.

Ważną rolę w procesie budowania świadomości i zaangażowania społecznego można przypisać zarządzającym na różnych szczeblach, którzy dysponują narzędziami, za pomocą których są w stanie wpływać na postawy i zachowania innych. Problematyka postaw oraz ich związku z zachowaniami od lat interesuje badaczy różnych dyscyplin naukowych. W literaturze przedmiotu postawa ujmowana jest najczęściej jako względnie trwała skłonność człowieka do myślenia na temat przedmiotu postawy, którym może być osoba, sytuacja, problem lub bodziec. Skuteczna manipulacja, możliwość wypróbowania postawy, a nawet sama już obserwacja cudzych zachowań mogą prowadzić do trwałych zmian postaw²⁹. Kształtowanie postaw ludzi tak, aby sprzyjały realizacji celów w myśl zrównoważonego rozwoju, jest zadaniem wielokierunkowym, skomplikowanym i czasochłonnym. Same struktury instytucjonalne i narzucanie regulacji prawnych okazuje się niewystarczające. Zarządzający mogą nie tylko narzucać określone formy zachowania i je egzekwować, ale także wpływać na głęboko zakorzenione w kulturze postawy poprzez pryzmat własnych działań, popularyzowanie wiedzy i kształtowanie świadomości zrównoważonego rozwoju oraz angażowanie ludzi w sprawy społecznego zainteresowania. Zarządzający umożliwiają także kooperację w skali lokalnej, regionalnej, ponadnarodowej i globalnej, bowiem to oni podejmują decyzje na różnych płaszczyznach. Od nich zatem w dużym stopniu zależeć będzie skuteczność w rozwiązywaniu pojawiających się problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych.

Podsumowanie

We współczesnym świecie, w którym życie nabrało zawrotnego tempa i dominuje pogoń za dobrami konsumpcyjnymi, a więzi społeczne coraz bardziej słabną na rzecz relacji płytkich i okazjonalnych, społeczeństwo nie dostarcza już w wystarczającym stopniu wartości i idei kształtujących postawy i działania. Poczucie osamotnienia i brak oparcia w społeczeństwie przyczynia się do skupiania uwagi wyłącznie na sobie i potrzebach rodzinnych,

²⁷ A. Kuzior, *Internet jako narzędzie budowania świadomości dla zrównoważonego rozwoju*, „Problemy ekorozwoju”, 2007, vol. 2, Nr 2, s. 95-100.

²⁸ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2000, s. 80.

²⁹ B. Wojciszke, *Człowiek wśród innych ludzi. Wykłady z psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002.

zaś dobro wspólne, którego względność rozumienia powoduje, że nie wszyscy zdają sobie nawet sprawę z jego korzystania³⁰ odkładane jest na bok. W społeczeństwach, w których przeważają więzi wewnątrzgrupowe, kształtuje się „amoralny familizm”, zaś ograniczone kontakty pozagrupowe wskazują na brak kapitału społecznego wiążącego się ze zdolnością jednostek do łączenia się z innymi i podejmowania współpracy międzyludzkiej w obrębie grup, organizacji, narodów, w celu zaspakajania wspólnych potrzeb społeczno-gospodarczych.

Działania ukierunkowane na trwałe i skuteczne rozwiązywanie pojawiających się problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych w skali lokalnej, regionalnej, międzynarodowej i globalnej wymagają współdziałania różnych podmiotów: jednostek, gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, instytucji, organizacji, narodów i państw. Integracja działań w zakresie zrównoważonego rozwoju wymaga kapitału społecznego obejmującego wszystkich mieszkańców planety i świadomości zawierającej nastawienie, przekonania, normy, wartości i wzory kooperacyjnego działania ukierunkowane na przyjętą strategię rozwoju. Ważną rolę w budowaniu postaw zrównoważonego rozwoju pełnią zarządzający. Niezbędne jest więc przekonanie zarządzających o konieczności zaangażowania społecznego oraz że na nich również spoczywa obowiązek tworzenia nowego porządku, hierarchii wartości oraz wzorców zachowań ukierunkowanych na wspólne dobro wszystkich ludzi.

Bibliografia:

1. Andrychowska A., *Znaczenie kapitału społecznego i ograniczenia wynikające z kultury amoralnego familizmu dla idei zrównoważonego rozwoju*, „Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój. Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne”, Nr 01, 2018, s. 9-16.
2. Banfield E. C., *The Moral Basis of a Backward Society*, The Free Press Glence/Illinois 1958.
3. Barczykowska A., *Kapitał społeczny a zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011.
4. Boć J., *Z refleksji nad dobrem wspólnym*, [w:] *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, red. J. Boć, A. Chajbowicz, Wrocław 2009.
5. Coleman J., *Perspektywa racjonalnego wyboru w socjologii ekonomicznej*, [w:] A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Żółkowski (red), *Współczesne teorie socjologiczne*, tom 1, Scholar, Warszawa 2006.
6. Coleman J., *Social capital in the creation of Human Capital*, “The American Journal of Sociology”, No. 94, 1988.
7. Fukuyama F., *Kapitał społeczny*, [w:] red. L. Harrison, S. Huntington, *Kultura i znaczenie*, Zysk i S-ka, Poznań 2003.
8. Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997.
9. Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2000.

³⁰ J. Boć, *Z refleksji nad dobrem wspólnym*, [w:] *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, red. J. Boć, A. Chajbowicz, Wrocław 2009, s. 151.

10. Gawor L., *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, „Problemy ekorozwoju”, 2006, vol. 1, No 2.
11. Kiersztyn A., *Kapitał społeczny – ideologiczne konteksty pojęcia*, [w:] red. H. Januszek, *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2005.
12. Kiersztyn A., *Kapitał społeczny a sukces programów reintegracji – podstawy teoretyczne*, [w:] red. K. W. Frieske, *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.
13. Kozyr-Kowalski S., *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Wydawnictwo naukowe UAM, Poznań 2000.
14. Kuzior A., *Internet jako narzędzie budowania świadomości dla zrównoważonego rozwoju*, „Problemy ekorozwoju”, 2007, vol. 2, Nr 2, s. 95-100.
15. Nowak S., *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4(75).
16. Piontek B., *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, PWN, Warszawa 2002.
17. Putnam R., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, tłum. J. Szacki, Fundacja im. Stefana Batorego – Znak, Warszawa-Kraków 1995.
18. Sztompka P., *Socjologia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
19. Tarkowska E., Tarkowski J., „*Amoralny familizm*”, czyli o dezintegracji społecznej w Polsce lat osiemdziesiątych, [w:] J. Tarkowski, *Socjologia świata polityki*, tom 1 *Władza i społeczeństwo w systemie autorytarnym*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1994.
20. Trutkowski C., Mandes S., *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa 2005.
21. Wojciszke B., *Człowiek wśród innych ludzi. Wykłady z psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002.
22. Zarycki T., *Kapitał społeczny a trzy polskie drogi do nowoczesności*, [w:] „Kultura i społeczeństwo”, rok XLVIII, nr 2, 2004.

Dane kontaktowe

andrychowska.uniw@gmail.com

Janusz Dworak¹

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

POST-MARKETING²

*„Epoka kamienia łupanego skończyła się nie dlatego,
że zabrakło kamieni”³.*

Streszczenie (abstrakt): Wszyscy musimy pogodzić się z przemijaniem, powodującym to, że nawet najbardziej rewolucyjne koncepcje, idee i pomysły odchodzą w zapomnienie. Wpierw jednak pojawiają się przesłanki burzące zastane struktury, później jest ich co raz to więcej, aż w końcu nowe sposoby organizowania procesów zachodzących w społeczeństwie stają się dla wszystkich oczywiste. Tę prawidłowość można również odnieść do marketingu, ponieważ dotychczasowa jego forma spełniła już pokładaną w nim nadzieję i należy szukać innych, bardziej skutecznych metod oddziaływania na nabywców, czyli już niezaspokajania ich potrzeb, lecz spełniania oczekiwań: klientów, konsumentów, pacjentów, kibiców, wiernych w stosunku do: osób nazwanych producentami medykami, nauczycielami, partnerami, artystami, naukowcami, duchownymi. Zmianę zainteresowań marketingu, z potrzeb na oczekiwania można nazwać – „post-marketingiem”. W artykule zostały scharakteryzowane: badania emergentne; sposoby tworzenia modeli zachowań marketingowych oraz nowe formy prowadzenia fokusów, celem pozyskania informacji niezbędnych do kreowania innowacyjnych form marketingu w firmie.

Słowa kluczowe: Marketing fraktalny, post-marketing, oczekiwania, badania marketingowe, zjawiska emergentne

POST-MARKETING

Abstract: All we have to accept the transience that makes even the most revolutionary concepts and ideas and ideas fall into oblivion. However, at first, there are premises that destroy existing structures, there are more and more of them later, and finally new ways of organizing processes in society become obvious to everyone. This regularity can also be applied to marketing, because its current form has already fulfilled its role and other, more effective methods of influencing buyers should be sought, i.e. not meeting their needs, but meeting the expectations of: customers, consumers, customers, patients, fans, faithful to people called: producers, medics, teachers, partners, artists, scientists and clergy. The change of marketing interests from the needs to expectations can be called - "post-marketing". The article characterizes: emergent research; ways of creating models of marketing behavior and new forms of marketing

¹ Dr Janusz Dworak, adiunkt, Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku.

² Post-marketing to pojęcie wprowadzane przez autora niniejszego referatu.

³ W. Bendig, *Innowacje w kryzysie. Paradoks rozwoju*. [w:] P. Zadura –Lichota (red), *Świt innowacyjnego społeczeństwa, Trendy na najbliższe lata*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013, s. 94.

research in order to obtain information necessary to create innovative product forms and ways of advertising in a company.

Keywords: fractal marketing, post-marketing, expectations, marketing research, emergent phenomena

Cel, hipoteza, problem, metoda

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie przesłanek pojawiania się post-marketingu w zglobalizowanym społeczeństwie. Problem badawczy został wyrażony następującymi pytaniami: Jak opracować nowe formy badań, które sprzyjałyby kreowaniu innowacyjnych koncepcji strategicznych w przedsiębiorstwie? Jak przenieść gotowe rozwiązania z innych obszarów życia społecznego do marketingu? Metodami prowadzonych badań są: obserwacja zmian zachodzących w otoczeniu firmy; analogia oraz wywiad grupowy zogniskowany (fokus).

Wprowadzenie

Pojawiające się w nauce słowa poprzedzane przedrostkiem „post” charakteryzują strukturę, której cechy powoli zanikają, a na ich miejsce pojawiają się nowe, o zupełnie innych właściwościach. W ujęciu społecznym oznacza to, że czas trwania relacji determinujących związki przyczynowo-skutkowe ulega stopniowemu osłabieniu w danym okresie. Proces ten powoduje erozję dotychczasowego układu, co uniemożliwia dalsze funkcjonowanie pojedynczych instytucji w ich pierwotnej postaci. Post-industrializacja oznacza: przeniesienie produkcji z krajów wysoko uprzemysłowionych do państw rozwijających się, wprowadzanie komputeryzacji i automatyzacji, skracanie czasu wytwarzania produktów, zmniejszanie zatrudnienia, ograniczanie zanieczyszczeń degradujących naturalne środowisko, likwidację tradycyjnych przemysłów przetwarzających surowce. W nowej rzeczywistości – stare fabryki są przeznaczane do rozbioru, maszyny zdolne do dalszej produkcji są złomowane, a pracownicy bez odpowiednich kwalifikacji wysyłani są na wcześniejsze emerytury lub po prostu zwalniani. Na miejsce zburzonych obiektów powstają centra handlowe, nowoczesne osiedla lub tereny rekreacyjne, zutylizowane wyroby w wyniku recyklingu ponownie wracają do produkcji, a osoby pozbawione pracy często biorą udział w dyskusjach na temat nieetyczności zachowań młodzieży.

Podobnie termin post-komunizm określa okres przejściowy w historii państw „demokracji ludowej”, który nastąpił po tym, jak dotychczasowy sposób gospodarowania zasobami stał się niewydolny i mimo wielu prób rekonstrukcji nie można było pobudzić go do działania. Przedrostek „post” charakteryzuje więc sytuację, w której struktura społeczna pod wpływem zarówno bodźców zewnętrznych jak i wewnętrznych, po osiągnięciu swojego apogeum, zmuszana jest do dostosowania się do nowych warunków. Wówczas to zamykany zostaje pewien okres w historii społeczeństwa i rozpoczyna się nowa era, której początek charakteryzuje się często licznymi konfliktami z tymi, których mentalność nie jest w stanie zaakceptować nowych idei. Zauważalne jest także zjawisko „post-bajkowe”,

czego wyrazem będą rodzice rezygnujący z opowiadań dzieciom historii o „Czerwonym Kapturku” czy „Dziewczynce z zapałkami” i zastępowanie ich/je bajkami o mówiących lokomotywach i samochodach. Postępowe programy edukacyjne zaś eliminują z lektur szkolnych nowele typu „Anielka” i „Nasza szkapą” i proponują uczniom czytanie fantastycznych opowieści o Harrym Potterze.

Patrząc z perspektywy społecznej, także era obecnego marketingu się kończy, ponieważ współcześni klienci w coraz większym stopniu bagatelizują, a nawet ignorują tradycyjne formy reklamy i promocji. Znaczny wzrost dochodów przyczynia się do tego, że niska cena nie motywuje już do zakupów, a opinia celebrytów nie wyznacza nowych trendów w modzie. Marketing fraktalny⁴, bo tak można nazwać dotychczasową jego formę, skupiał się na wprowadzaniu do przedsiębiorstwa wszelkiego rodzaju innowacji, reorganizacji, modernizacji, restrukturyzacji, które niewiele mają wspólnego z emergentami⁵, rozumianymi jako nowy produkt lub unikatowa reklama, nieznana do tej pory konsumentom. Nawet wdrażanie nowych koncepcji rynkowych proponowanych przez naukowców jest nadal tylko powielaniem już istniejących od lat rozwiązań.

Charakterystyczną cechą marketingu fraktalnego jest bowiem tendencja do badania zjawisk zachodzących w przeszłości. Można im nadać nazwę – historyczne, czyli takie, w których badacze w głównej mierze koncentrują swoją pracę na analizie danych z lat ubiegłych, co w znacznym stopniu deprecjonuje ich wartość użytkową⁶. W miarę upływu czasu marketingowcy, za pomocą typowych badań, dostosowali produkt jedynie do potrzeb klientów, ponieważ rutynowo pozyskiwane dane mocno ograniczały wyłanianie się nowych pomysłów na zwiększanie sprzedaży. Istotą marketingu fraktalnego w skrócie można wyrazić jako swoiste credo: *Wierzimy, że przed Rewolucją Przemysłową codzienna egzystencja była pełna znoju, ludzie żyli ubogo, tak jak to przedstawia Karol Marks w „Kapitale”. Wierzimy, że wizerunek firmy odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu opinii o produkcie, a gdy jest on pozytywny to zyski rosną. Wierzimy, że nie ma większej wartości dla współczesnego przedsiębiorstwa, jak zaspokajanie potrzeb społeczeństwa. Wierzimy, że promocje pozwalające zaoszczędzić na comiesięcznych wydatkach uatrakcyjnią sprzedaż. Wierzimy, że wielkość konsumowanych dóbr, świadczy o dobrostanie klienta. Wierzimy także, że konformizm sprzyjając hedonizmowi nadaje konsumpcji niepowtarzalną wartość. Wreszcie wierzymy, że postępu cywilizacyjnego nie można zatrzymać i będzie on trwał nieustannie.* Tworzenie nowych koncepcji marketingowych z przebrzmiałych już idei i przekazywanie ich następnemu pokoleniu w sytuacji, gdy zmieniły się diametralnie warunki bytowania znacznej części społeczeństwa, jest już zwykłym nieporozumieniem

⁴ Marketing fraktalny to określenie na podobne sposoby działań wykonywane przez różne firmy.

⁵ Artykuł stanowi kontynuację rozważań na temat zastosowania emergencji w praktyce, gdzie to pojęcie jest dokładnie wyjaśnione. Patrz: J. Dworak, *Zarządzania emergencją w szkołach wyższych*, [w:] L. Karczewski, H. Kretek, *Humanistyczne i społeczne aspekty biznesu i zarządzania*, Politechnika Opolska, Opole 2019, s. 107.

⁶ Przykładowo, wyniki badań ankietowych przypadkowych osób są wypadkową ich stanu emocjonalnego, opinii towarzyszących im członków rodziny oraz własnej wiedzy i doświadczeń, co tylko z pewnym prawdopodobieństwem predysponuje uzyskane odpowiedzi do uogólniania.

„A jak można głosić prawdę. Przestając ją znać? Ona odeszła wraz z czasem, dla której była adekwatna. A czasy się zmieniają. Zmieniać się muszą i poglądy. Także te naukowe”⁷. Marketing fraktalny będzie jedynie przedłużał dotychczasowe sposoby emisji typowych reklam różnymi metodami po to, aby maksymalnie wyeksploatować istniejący potencjał produkcyjny i zasoby finansowe klientów, nie zważając na to, że „Teoria staje się doktryną, doktryna dogmatem, dogmat nieadekwatną teorią, bo czasy już inne i substancja nie ta, dla której dana teoria była tworzona”⁸.

1. Charakterystyka przesłanek zmieniających działania marketingowe

Tradycyjnych metod marketingu fraktalnego obecnie nie można już dalej kultywować, ponieważ turbulentne przeobrażenia zachodzące w gospodarce będą zmuszały menadżerów do generowania innowacyjnych rozwiązań, już w erze nazwanej „nowoczesność”. Charakteryzują ją bowiem następujące zjawiska: odległość przestała odgrywać decydującą rolę w przesyłaniu informacji; wirtualna rozrywka oderwana od jakiegokolwiek miejsca i czasu; abstrakcyjne emocje związane są z osobami wymyślonymi przez pisarzy, scenarzystów i reżyserów; szczególną uwagę przywiązuje się bardziej do wypowiedzi znanego polityka, niż członka rodziny; decydenci przedstawiają swoje racje zebrany, które niekoniecznie są zgodne z ich życiem prywatnym; oderwane od czasu, warunków i przestrzeni fikcyjne zdarzenia są źródłem realnych konfliktów dzielących społeczeństwo; poezja zostaje wykorzystana celem usprawiedliwiania stanów depresyjnych młodych osób; akcje filmowe sprowadzane zostaną do bezmyślnej strzelaniny; liczne teorie naukowe poparte matematycznymi równaniami, kształtują wyobrażenia o świecie; „Dla religii ludzie zrobią wszystko – będą się kłócić, pisać, walczyć, umierać, zabijać, tylko nie będą zgodnie z nią żyć”⁹; stare prawdy nikogo w zasadzie już nie będą interesowały; abstrakcyjne konflikty przyjmują postać demonstracji, wieców i marszów; spotkania za pomocą Internetu umożliwiają poznanie partnerów, którzy nigdy nie ujawnią swojej tożsamości. Nietrudno będzie także nie zauważyć, że w szpitalach zgromadzono – cierpienie, w domach pogodnej starości – samotność, w kościołach – zamknięto wiarę; w więzieniach – przestępczość, a z betonowych miast wyeliminowano naturę. Zatem współczesny marketingowiec zmuszony jest do podejmowania decyzji w sytuacji, w której fakt traktowany jest na równo z faktem medialnym, prawda z abstrakcją, a trwanie przy swoich poglądach znacznej części społeczeństwa będzie odbywało się często wbrew logice. Musi on również zaakceptować to, że odbiorcy reklamy egzystują w betonowych aglomeracjach, spożywają gotowe posiłki, uczestniczą w nabożeństwach emitowanych przez radio lub telewizję oraz zaaprobować opinię domorosłych autorytetów, wypowiadających się w sprawach ekonomii, socjologii, polityki i wiary.

⁷ G. W. Kołodko, *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 315.

⁸ Tamże, s. 120.

⁹ Słowa angielskiego duchownego i pisarza C. C. Coltona (1780–1832), [w:] <http://www.aforyzmy.com.pl/autor/charles-caleb-colton>.

W nadchodzącej rzeczywistości ważnym elementem działań marketingowych prawdopodobnie pozostanie marka, jako że to ona pozwala dokonywać wyborów w oparciu o umowne atrybuty. „Wszystko staje się podobne, wystandaryzowane, poprawne, ładne i bezpieczne. Żeby być wybranym, żeby sprostać konkurencji, trzeba się czymś wyróżnić. (...) Czym? Sobą: swoją tożsamością, unikalnością, niepowtarzalnością, „marką”. Liczyć się będzie tylko to, co jest inne, naznaczone indywidualnością, imieniem i twarzą autora czy twórcy, co jest podpisane i wiarygodne¹⁰. Znaczenie marki w ostatnich latach wzrosło w taki sposób, że „Marka kraju to filtr, przez który podejmuje się około połowy decyzji konsumpcyjnych, inwestycyjnych i biznesowych. Tak oczywisty i powszechny, że często już niezauważalny. Kupuje się jakość i solidność Made in Germany; włoską stylistykę, pizzę i modę; nowoczesne technologie z USA i Japonii; duńskie meble, nabiał i klocki; francuskie wina, szampany, koniaki czy perfumy; angielską muzykę młodzieżową, ręcznie wykańczane samochody, porcelanę, tradycję i urok niezwyklej prowincji; norweskie ryby i ekologię; holenderskie sery, rolnictwo i kwiaciarstwo; hiszpańskie cytrusy, porcelanę i plaże; szkockie welny i whisky; luksemburskie usługi bankowe, czekoladę, leki i zegarki Swiss made; irlandzki software, celtycką muzykę oraz puby; austriacką stal i narty; kanadyjskie domy; portugalskie wina, sardynki i fado; belgijskie piwo i czekoladę itp. A także chilijskie wina, tureckie dywany, rosyjską wódkę meksykańską kuchnię, węgierską paprykę, salami i porcelanę, brazylijskich piłkarzy, czeskie szkło, peruwiańskie zioła, bułgarski olejek różany, islandzki tran, fińskie nożyczki itd.”¹¹.

Nowe warunki, w których klienci konsumują różnorodne dobra, są efektem zarówno ewolucyjnych przekształceń struktur społecznych, zachodzących pod wpływem odkryć naukowych, jak również wynikają rewolucyjnych form współczesnych procesów edukacyjnych kształtujących świadomość i mentalność obywateli.

2. Implementacja badań z różnych sfer nauki do post-marketingu

Dzisiejsi menadżerowie spodziewają się, że nadal nabywcy będą zachowywali się jak poprzednie pokolenia, lecz do refleksji mogą ich zmusić słowa – *Zauważamy, że przedsiębiorstwa prowadzą kosztowne badania, które umożliwiają wywieranie presji na klientów. Zauważamy, że mimo wzrostu liczby konsumowanych dóbr, wzrasta liczba osób dotkniętych depresją, nerwicami i licznymi patologiami. Zauważamy, że emitowane reklamy mocno utrudniają odbiór programów telewizyjnych i radiowych, a wielkie billboardy sprawiają, że czujemy się osaczani wszechobecną reklamą. Zauważamy, że dominujące prawo popytu i podaży mimo diametralnie zmieniających się warunków funkcjonowania przedsiębiorstwa ciągle jest kanonem wiedzy ekonomicznej. Zauważamy brak dobrych relacji między praktyką a teorią. Zauważamy, że w koncepcjach marketingowych nie ma innowacyjnych rozwiązań. Zauważamy, że teoria Kenesa jest ciągle aktualna i usprawiedliwia dodrukowanie pieniędzy i ich rozdawanie celem nakręcania koniunktury. Zauważamy, że coraz*

¹⁰ M.A. Boruc (red.), *Tożsamość rynkowa*, Instytut Marki Polskiej, Warszawa (2001), s. 34.

¹¹ Tamże.

częściej pojawiają się postawy nonkonformistyczne, które negują dotychczasowe formy produkcji jednorazowych opakowań; Zauważamy także, że historyk znajduje zatrudnienie w banku, a absolwent wydziału finansów jest bezrobotny; geolog zaś przyjmuje pracę w dziale marketingowym firmy.

Coraz częściej można zauważyć, że współczesny klient nie interesuje się już reklamą, co powoduje, że wpada w marketingowy niebyt. Przejawem tego zjawiska jest przysposabianie dóbr do własnych wyobrażeń i sposobu ich użytkowania wykraczający daleko poza schematy typowej konsumpcji. Ten fakt powoduje, że konsument zaczyna się wyróżniać w życiu społecznym i zawodowym przez: stosowanie różnych diet, sposobów urządzania wnętrz i ubierania się oraz metod użytkowania przedmiotów pochodzących z różnych okresów. Dlatego te coraz bardziej widoczne zjawiska można uważać za symptomy nadchodzącej ery post-marketingu, w której firmy będą zmuszone do ograniczenia tradycyjnych reklam i form sprzedaży na rzecz nowatorskich koncepcji pozyskiwania klientów. Jest także wielce prawdopodobne, że największym zainteresowaniem na rynku pracy cieszyć się będą absolwenci wydziałów zarządzania, potrafiący generować nowe pomysły w oparciu o zebrane informacje, mniejszym zaś osoby niekoniecznie związane z marketingiem, co znajduje potwierdzenie słowach Henry’ego Forda – „Jeśli jest coś, czego nie potrafimy zrobić wydajniej, taniej i lepiej niż nasi konkurenci, to nie ma sensu, żebyśmy to robili; powinniśmy zatrudnić do wykonania tej pracy kogoś, kto robi to lepiej”¹². Tak więc „post-marketing” będzie ściśle związany z emergencją, która mimo że jest pojęciem filozoficznym, to ze względu na swój uniwersalny charakter może być również wykorzystana celem opracowania warunków na wyłanianie się nowych koncepcji umożliwiających tworzenie relacji z interesariuszami firmy.

Wychodząc naprzeciw nadchodzącej epoce „post-marketingu”, można zaproponować dość nowatorską metodę badań. Polega ona na tym, że ograniczone zostaną badania potrzeb, czyli analizowanie tego, co w społeczeństwie, ogólnie rzecz ujmując, zostało już zrealizowane, na rzecz rozpoznawania oczekiwań: nabywców odnośnie do produktów znajdujących się na rynku; pacjentów wobec lekarzy odpowiedzialnych za różne formy terapii; petentów – wobec urzędników załatwiających formalności; studentów – wobec nauczycieli akademickich; konsumentów – wobec producentów, wiernych – wobec duszpasterzy. Należy podkreślić, że zamiana słowa „potrzeba” na słowo „oczekiwanie” niesie z sobą duży ładunek emocjonalny, zmuszający do głębokiego zastanawiania się i wypowiedziania często ukrytych i niezrealizowanych pragnień nazwanych czasem chciejstwem. Przykładowo: dzieci, mając zaspokojone potrzeby bezpieczeństwa, chcą, aby rodzice poświęcali im więcej czasu; kupują żywność, od producenta oczekując, że będzie ona znajdowała się w estetycznych i przyjaznych środowisku opakowaniach. Wyartykułowane oczekiwania to gotowe odpowiedzi, jak dalej postępować w życiu prywatnym i zawodowym oraz jak zadowolić nabywców. Taka forma badań zmusza do opuszczenia sfery „komfortu badawczego”, to znaczy wyjścia poza stereotypową formę ankiet i wywiadów, skupiających się jedynie na pozyskiwaniu zdawkowych i schematycznych odpowiedzi.

¹² <http://www.iai-shop.com/outsourcing/istota.phtml>, [data dostępu: 26.11.2019].

Nowej formie badań marketingowych nadano nazwę emergentne¹³, ponieważ skupiają się one na zadawaniu pytań zmuszających respondentów do samo-wyłaniania się w ich umysłach nowych koncepcji, będących wynikiem głębokich przemyśleń wynikających z analizowania, syntezy i abstrahowania zjawisk zachodzących w ich otoczeniu. Zastosowanie badań emergentnych w praktyce może umożliwić opracowanie strategii marketingowych, nieobciążonych już brzemieniem przeszłości, lecz skierowanych ku przyszłości. Nowa forma badań powinna także uwolnić menadżerów od podejmowania decyzji na podstawie opinii niezaangażowanych i w dodatku losowo wybranych osób. Badania emergentne powinny zatem służyć przede wszystkim inspirowaniu menadżerów do poszukiwania innowacyjnych produktów oraz sposobów wizualizacji, aranżacji i prezentacji reklam. Należy nadać im rangę warsztatów i prowadzić w zespołach w formie „burzy mózgów”. Przykłady przemodelowania tradycyjnych badań w ich emergentną postać zaprezentowano w tab.1.

Tab. 1. Implementacja różnych form badań do badań emergentnych.

Egzemplifikacja 1. Typowe pytania w ankiecie przyjmują następującą postać:

- Czy sprzęt był eksploatowany w warunkach opisanych w instrukcji?
- Czy osoby obsługujące sprzęt były w tym zakresie przeszkolone?
- Czy podczas obsługi sprzętu zapewniono warunki BHP?

Analiza tego typu odpowiedzi pokazuje, że na pierwszym miejscu postawiony jest produkt i to on jest obiektem zainteresowań. Obsługa sprzętu jest na drugim planie i powinna się do przekazanej im instrukcji dostosować. Badania pozwalają stwierdzić nieprawidłowości w eksploatacji sprzętu i nie uwzględniają charakteru i emocji pracowników oraz warunków w jakich oni pracują.

Implementacja 1. W badaniach emergentnych przedmiotem zainteresowania są procesy i trendy zachodzące w społeczeństwie. Człowiek postrzegany jest tu jako podmiot, który generuje informacje przydatne do lepszego dostosowania produktów do miejsca ich użytkowania i konsumpcji. Oto nowy zestaw pytań:

- Jak powinien być eksploatowany sprzęt w Twoim przedsiębiorstwie ?
- Jak powinny zostać przeszkolone osoby obsługujące sprzęt w tym przedsiębiorstwie?
- Jakie treści z BHP powinny być przekazane odpowiedzialnym za eksploatację sprzętu?

Prowadząc tego typu badania zaznacza, że intencją badań jest dostosowanie się producenta do specyficznych wymagań każdego przedsiębiorstwa.

Egzemplifikacja 2. Pytania dotyczące skojarzeń stosowane w marketingu:

- Jakie skojarzenia masz z produktem Y ?
- Co spowodowało, że zdecydowałeś się kupić samochód marki X ?
- Jaki film kojarzy się Tobie z okresem dzieciństwa?
- Jaka marka odzieży kojarzy się Tobie z prestiżem?,

¹³ Pojęcie „badania emergentne” stanowią skrót myślowy i w zasadzie nazwa rozdziału powinna brzmieć badania nad przyczynami pojawiania się zjawisk emergentnych.

- Jaka marka kawy kojarzy się Tobie z rodziną?

Respondent mając do dyspozycji kilka podpowiedzi, wybierał najczęściej jedną, jako że to ona prawdopodobnie odzwierciedlała jego potrzeby.

Implementacja 2. Nowa forma badań pokazuje, że należy zastanowić się na tym – jaką reklamę należy wyemitować, aby zmotywować ludzi do zakupu. Oto sposób przemodelowania pytań.

- Jakie masz oczekiwania wobec nowego samochodu X?
- Jakie masz oczekiwania wobec kawy Y?,
- Co powoduje, że wybierasz tą właśnie markę kawy?,
- Co wpłynęło na Twój wybór kierunku kształcenia?

Znając uwarunkowania, w których klient dokonuje zakupu, łatwo można będzie dostosować produkt i reklamę do jego oczekiwań..

Egzemplifikacja 3. Sposób wykorzystywania narracji w badaniach marketingowych tak-towany jest jako refleksja nad własnymi zachowaniami i poszukiwaniem dla nich aprobaty”. Przykładowymi pytaniami są:

- Opisz, co zachwyciło Ciebie w zachowaniach bohatera w powieści X.
- Opisz, co jakie wrażenie wywarło na Tobie przeczytana książka X.

Implementacja 3.

- Opisz, jakie masz oczekiwania wobec dalszych losów bohaterów.
- Opisz, jakie masz oczekiwania w stosunku do następnych publikacji
- Opisz swoje oczekiwania wobec redakcji.
- Zaproponuj własną koncepcję: akcji, czasu, miejsca i sposobu rozwiązywania problemów.

Odpowiedzi dają wskazówki, jakich doznań oczekują czytelnicy w przyszłości? co pozwoli na dostosowanie się pisarza do ich oczekiwań.

Egzemplifikacja 4. Poznanie potrzeb pracowników przejawia się zadawaniem następujących pytań:

- Pracujesz na stanowisku prezesa banku, jakich informacji potrzebujesz, aby dobrze wykonywać swoje obowiązki?
- Pracujesz w marketingu, jakich informacji potrzebujesz, żeby pozyskać więcej klientów?
- Jesteś rektorem, w jaki sposób zmienisz pozyskać więcej studentów?

Implementacja 4.

- Pracujesz na stanowisku prezesa banku, jakich umiejętności i zachowań oczekujesz od współpracowników?
- Pracujesz w marketingu, jakich zachowań oczekujesz od interesariuszy firmy?
- Jesteś rektorem, jakich postaw oczekujesz od: studentów, profesorów, doktorów?

Egzemplifikacja 5. Badania marketingowe stosowane są najczęściej celem rozpoznania preferencji klientów związanych z dokonywaniem zakupów. Oto typowa ankieta:

- Jaka reklama wpłynęła na zakup przez Ciebie dobra X?
- Z jakiego powodu wybrałeś produkt X?

- Czy polecilibyś produkt X swoim znajomym?
- Czy produkt X spełnia Twoje oczekiwania?
- Czy po raz drugi spędziłbyś wakacje w miejscowości Y?
- W jakim zawodzie chciałbyś pracować?

Implementacja 5.

- *Jakie masz oczekiwania w stosunku do reklamy produktu X ?*
- *Jaka reklama mogłaby zmienić Twoje dotychczasowe przyzwyczajenia?*
- *Co musiałoby się wydarzyć, abyś wziął kredyt i kupił produkt X?*
- *Jakie zmiany musiałyby zajść w firmie, aby w pełni wykorzystano Twoją wiedzę, zdobytą podczas studiów?*

Egzemplifikacja 6. Typowe pytania, pojawiające się w badaniach socjologicznych, mają następującą postać:

- Jakie wartości, związane z wykonywaniem pracy zawodowej, uważasz za najważniejsze?
- Jakie zauważasz wartości w miejscu pracy?
- Jaki jest Twój stosunek do osób należących do mniejszości?
- Jakimi wartościami powinny kierować się przełożeni w stosunku do podwładnych?

Implementacja 6.

- *Jakie masz oczekiwania wobec menedżera, aby podjąć się pracy nad innowacjami?*
- *Jakie masz oczekiwania wobec współpracowników, aby realizować wspólnie projekty?*
- *Jakie masz oczekiwania wobec osób należących do różnego rodzaju mniejszości?*
- *Jakie mogą mieć oczekiwania przełożeni w stosunku do podwładnych?*

Źródło: opracowanie własne.

3. Fokusy w badaniach emergentnych

Badania fokusowe to różnego rodzaju dyskusje, debaty i rozmowy prowadzone w grupach, ukierunkowane na rozwiązanie określonego problemu. Najczęściej prowadzone są za pomocą: metody „burzy mózgów”, adaptacji cudzych pomysłów do realizacji własnych celów oraz różnych form skojarzeń i analogii. To one są podstawą do tworzenia zjawisk emergentnych sprzyjających powstawaniu innowacji we wszystkich dziedzinach nauki. Modelowe badania fokusowe prowadzone w ramach zajęć dydaktycznych, dotyczące poszukiwania nowych form oddziaływania na klientów, odbyły się 2019 roku. Grupy fokusowe liczyły od 3 do 5 osób, w sumie brało w nich udział ok. 150 studentów. Uczestników poproszono o implementację różnorodnych pojęć ze sfery kultury i sztuki do marketingu. Najciekawsze pomysły zostały przedstawione w tab. 2.

Wykonywanie podobnych fokusów może być źródłem dodatkowych pomysłów na generowanie bardziej skutecznych sposobów obsługi klientów i form reklamy.

Tab. 2. Nowe pomysły na podnoszenie skuteczności działań marketingowych.

Przykład 1.
Performance artystyczny¹⁴. Spektakle teatralne mające znamiona performansu realizowane są w formie „instalacji”, których twórcą jest artysta współpracujący z widzami, a dziełem sztuki są czynności wykonywane przez niego w określonym kontekście czasu, przestrzeni i własnych zdolności. Performance sztuki dąży do zaskoczenia i poruszenia publiczności, przez aranżację widowiska z aktywnym udziałem widzów w dowolnym miejscu.
<i>Implementacja performansu do marketingu.</i>
<i>Celem performansu marketingowego będzie przekształcanie procesu nabywania dóbr w rodzaj widowiska, z aktywnym udziałem zainteresowanych stron w dowolnym miejscu i „czasie”. Sprzedawca powinien być tu jednocześnie twórcą spektaklu, w którym produkt zostanie uatrakcyjniony przez określony kontekst artystyczno-społeczny. Wzorem niestandardowych form sprzedaży i konsumpcji mogą być wiejskie jarmarki, gdzie akt nabywania dóbr został wzbogacony o możliwości targowania się oraz udział w lokalnych imprezach.</i> <i>Typowy performans marketingowy w skali mikro można zilustrować, przedstawiając trzy konkurujące z sobą punkty sprzedaży przy cmentarzu w jednym z miast Polski. Oferowały one klientom znicze, lampiony i wkłady do świec, stawiane później na grobach najbliższych. Na każdym stoisku był ten sam asortyment w identycznych cenach, jednak sprzedawcy jednego z nich osiągnęli znacznie większe dochody od pozostałych. Powodem tego stanu rzeczy były rozsiewane przez sprzedawcę plotki – zarówno o mieszkańcach poszczególnych dzielnic, jak i prywatnym życiu osób zajmujących odpowiedzialne stanowiska w strukturach samorządowych i kościelnych. W ten sposób sprzedający dostarczali starszym i osamotnionym osobom niesprawdzonych wiadomości, co uatrakcyjniano akt sprzedaży produktów i zwiększało ich zyski z kupowania akcesoriów cmentarnych</i>
Przykład 2.
Happening to zorganizowane wydarzenie o charakterze artystycznym, ograniczone czasowo, mające swoją dramaturgię, tworzącą logiczną narrację lub zestaw znaków: haseł, obrazów, gestów, przedmiotów, postaci w przestrzeni. Happening od sztuk teatralnych odróżnia przede wszystkim jego spontaniczny charakter. Jeżeli nawet ma rozpisany scenariusz, zazwyczaj jest on bardzo luźny. W happeningu ważne jest uczestnictwo amatorów, którzy wpływają na jego przebieg. Dużą uwagę zwraca się tu na codzienność, zamazywanie granic pomiędzy życiem a sztuką oraz zrywanie reguł stereotypowych zachowań.
<i>Implementacja happeningu do marketingu</i>
<i>Przebywanie wśród podobnych przedmiotów i konsumpcja identycznych produktów spotęgowana rutynowymi zakupami obecnie nie daje już pełnej satysfakcji konsumentom. Chcąc bronić się przed wyobcowaniem, będą prawdopodobnie poszukiwali dodatkowych bodźców</i>

¹⁴ „performer” – polskie tłumaczenie performer {rzecz.}to: wykonawca, artysta, sztukmistrz, odtwórca, perform {czas.} to: przeprowadzić, wykonać, wykonywać, zrobić, wystąpić, dokonać, spełniać, przeprowadzać, pełnić, odbyć, sprawować, czynić, przedstawiać, wypaść, spisać się, odprawić, dobrze sobie radzić.

uatrakcyjnających codzienne zakupy. Za sprawą niestandardowych metod kształtowania przestrzeni publicznej, sprzedaż może stać się zarazem aktem nabywania dóbr, jak i formą uczestnictwa w zdarzeniach odległych od rzeczywistości. Ważne jest tu docenianie potencjału interakcyjnego, który zmieni tradycyjną formę powtarzanych transakcji, w zależności od kontekstu sprzedaży. Pojęcie „happening marketingowy” powinno odnosić się do czegoś, co spowoduje zamazywanie się granic pomiędzy sprzedażą a tradycją i sztuką.

Należałoby się również zastanowić, czy celowe byłoby wnoszenie „obelisków” najlepiej sprzedającym się towarom, czyli na stałej ekspozycji zmodyfikowanego przez artystów produktu. Odwołanie się do sztuki może sprawić, że w proces sprzedaży zostaną włączone problemy społeczne, takie jak: rasizm, homofobia, przemoc, seksizm, bezdomność czy AIDS. Należy tu przede wszystkim skupić uwagę na uatrakcyjnieniu procesu nabywania dóbr w zglobalizowanym świecie, nie zaś na szokowaniu formą sprzedaży, której celem jest wywieranie wpływu na klienta.

Przykład 3.

Performatywne wypowiedzi to zdania, za pomocą których kreuje się rzeczywistość, np. „Ogłaszam was mężem i żoną”, „Koronuję Ciebie na króla”. W wyniku starannie dobranych „słów-zaklęć”, osoba staje się królem, mężem, żoną już w momencie ich wypowiedzenia. Zostając „namaszczone”, wchodzi w rolę, której w zasadzie nigdy dotąd nie pełniła, dlatego tylko, że wypowiedziała odpowiednią formułę, w danym miejscu, przed człowiekiem pełniącym określoną funkcję¹⁵. Społeczeństwo nieustannie mianuje osoby na różnorodne postacie. Analiza performatywnych wypowiedzi wyróżnia nową kategorię komunikacji interpersonalnej, która w sposób bezpośredni związana jest z czynami, stwarzającymi realne skutki. Tego rodzaju działania posiadają „moc”, która swoje źródło ma w treści samej wypowiedzi, powiązanej z kontekstem jej artykułowania. Wypowiedzi performatywne spełnią swój cel wówczas, gdy osoby będące podmiotem działania zrozumieją i zaakceptują ich sens oraz jeśli dostosują się do ich treści.

Implementacja performatywnych wypowiedzi do marketingu

Sposoby mianowania na lojalnego klienta prowadzą do rozpoznania sposobów inspirowania go do aktywnego udziału w procesie dystrybucji dóbr. W tym celu zaprezentowano działania performatywne, które mogą być skierowane do klienta w postaci ozdobnych dyplomów podpisywanych przez pisarzy, celebrytów, naukowców, polityków. Oto przykłady dedykacji:

- mianuję klienta Y na przyjaciela osób potrzebujących, ponieważ część zysku z jego zakupów została przeznaczona na cele charytatywne;
- w podziękowaniu z zrobione zakupy naszych produktów, z których 5% zostanie przeznaczona na pomoc seniorom, mianujemy Pana/Panią honorowym klientem Galerii z możliwości korzystania z rabatów na towary Q;
- niemiejszym czynię Cię klientem roku.

Źródło: opracowanie własne.

¹⁵ Przykładowo postępowanie do tej pory naganne staje się obowiązkiem, tak jest z aktem małżeńskim – to co z punktu widzenia religii przed ślubem jest niedozwolone staje się obowiązkiem po ślubie.

4.	Wizerunek firmy X spełnia moje oczekiwania						
Pytanie – jakie elementy wizerunku firmy należy zmienić, aby spełniał on Twoje oczekiwania Odpowiedź uzasadnij:							
5.	Produkt X spełnia oczekiwania mojej rodziny						
Pytanie – co należałoby zmienić, aby produkt X spełniał oczekiwania Twojej rodziny? Odpowiedź uzasadnij:							
6.	Produkt X spełnia oczekiwania moich znajomych						
Pytanie – co należałoby zmienić, aby produkt X spełniał oczekiwania Twoich znajomych? Odpowiedź uzasadnij:							
7.	Proces nabywania produktu X spełnia moje oczekiwania						
Pytanie – co należałoby zmienić, aby udoskonalić proces nabywania produktu X? Odpowiedź uzasadnij:							
8.	Przeznaczam opakowania produktu X do recyklingu						
Pytanie – jak Twoim zdaniem powinna przebiegać utylizacja opakowań produktu X, aby spełniała Twoje oczekiwania? Odpowiedź uzasadnij:							
9.	Dokonuję zakupu produktu X w jednym miejscu						
Pytanie – co musiałoby się wydarzyć, abyś kupował produkt X w jednym miejscu? Odpowiedź uzasadnij:							
10.	Używam produktu X według dołączonej instrukcji						
Przykładowo, jeżeli respondent otrzymał 250 punktów, co równa się 50%, to można uznać, że przy tych kryteriach jest on tylko w „połowie lojalny” i należy dokonać wszelkich starań, które spowodowałyby, że odpowiedzi będą zbliżały się do modelu, to jest 500 punktów lub 100%							

Źródło: opracowanie własne.

Po przeprowadzeniu badań w danej grupie będzie można odpowiednio przeliczyć punkty w zależności od liczby respondentów, co pozwoli określić jaki dystans dzieli ich od przyjętego modelu. Tego typu informacje będą inspiracją do wprowadzania zmian w dziedzinach, które uzyskały najmniejszą liczbę punktów. Wyrażone w postaci danych liczbowych wyniki badań dotyczących abstrakcyjnego pojęcia „lojalny klient” mogą być opisywane za pomocą statystyki. Ponadto pytania umieszczone w ankietach będą pobudzały respondentów do udzielania przemyślanych i spontanicznych odpowiedzi, które to z kolei będą źródłem dalszych innowacji w różnych dziedzinach funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Zakończenie

Działania marketingowe nie mogą wynikać jedynie z rutyny menadżerów, podpatrywania najlepszych, czy też opierać się na tradycyjnych badaniach wykonywanych za pomocą ankiet i wywiadów. Post-marketing będzie wymagał przeorientowania dotychczasowych działań, generowania zjawisk emergentnych i nadawania im kierunku – innowacyjność. Różnicę w podejściu do obu typów marketingu, fraktalnego i post-marketingu, można porównać do monologu i dialogu. Pierwszy zajmuje się promocją produktów według koncepcji opracowanych przez specjalistów, są to najczęściej typowe promocje i reklamy w mediach. Drugi poszukuje koncepcji rozwoju przez dyskusję, debaty i polemikę, której celem jest znalezienie sposobów na wyłanianie się zjawisk emergentnych, czyli nowatorskich pomysłów na rozwój przedsiębiorstwa, co zostało zilustrowane w tab. 4.

Tab. 4. Różnice między tradycyjnym marketingiem, a post-marketingiem.

Marketing fraktalny¹⁶	Post-marketing
Badanie w przedsiębiorstwie dotyczą potrzeb klientów, są zorientowane na przeszłość, której nie można już zmienić.	Badania w przedsiębiorstwie dotyczą sposobów opracowania strategii marketingowej, zgodnie z oczekiwaniami klientów.
Abstrakcyjne pojęcia są niemierzalne.	Abstrakcyjne pojęcia można mierzyć i wyrażać za pomocą liczb bezwzględnych i względnych.
Niedocenywanie kapitału intelektualnego, społecznego, relacyjnego, doświadczeń, znajdującego się poza przedsiębiorstwem.	Pełne wykorzystanie kapitału intelektualnego, społecznego, relacyjnego, doświadczeń, znajdującego się w otoczeniu przedsiębiorstwa.
Wykorzystanie marketingu mix celem sprzedaży wytwarzanych wyrobów.	Tworzenie warunków do powstania zjawisk emergentnych umożliwiających kreowanie innowacji w każdej sferze działalności firmy.

Źródło: opracowanie własne.

Post-marketing, skupiając się na wprowadzaniu nowych relacji z klientem, będzie bazował na nowych nieznanach do tej pory zjawiskach, takich jak:

- de-ewolucja marketingowa¹⁷, co oznacza, że warunki zewnętrzne nie będą miały decydującego wpływu na dokonywanie zakupów, lecz klient będzie sam uczestniczył w kształtowaniu różnych form promocji zwiększających sprzedaż produktów.

¹⁶ Pod pojęciem „tradycyjne sposoby zarządzania” autor rozumie wszystkie dotychczasowe systemy kierowania, które nie uwzględniają zaangażowania się w procesy rozwiązywania problemów przedsiębiorstwa pracowników i osób trzecich.

¹⁷ De-ewolucja i de-rewolucja to pojęcie wprowadzone przez autora niniejszego referatu.

- de-rewolucja marketingowa¹⁸, czyli szybkie usuwanie z otoczenia i świadomości przeciętnego obywatela starych form sprzedaży ukształtowanych w minionych latach i zastępowania ich nowymi, opartymi na nowatorskich relacjach z klientami.

Zarówno zjawiskom de-ewolucji jak i de-rewolucji marketingowej będą sprzyjały procesy: przetwarzania, magazynowania, selekcjonowania, przesyłania, manipulowania, modelowania, uaktualniania, filtrowania, interpretowania, wymieniania, kupowania, sprzedawania i utrwalania na różnych nośnikach danych – informacji pozyskiwanej w wyniku niestandardowych sposobów prowadzenia badań dyskusji i debat z interesariuszami firmy.

Cel niniejszego artykułu – zaprezentowanie przesłanek pojawiania się post-marketingu w zglobalizowanym społeczeństwie, dzięki licznym rozważaniom i przykładom został osiągnięty. Problem badawczy w dużym stopniu został rozwiązany, ponieważ wyartykułowana została nowa forma badań - „badania emergentne” Zaś metody obserwacji, analogii oraz wywiadów przyczyniły się do rozpoznania przesłanek pojawiania się post-marketingu. Zaprezentowane niestandardowe formy badań i sprzedaży mogą mieć praktyczne zastosowanie w wielu przedsiębiorstwach. Z uwagi na to, że temat jest nowy, ilość literatury jest mocno ograniczona.

Bibliografia

1. Bendig W., *Innowacje w kryzysie. Paradoks rozwoju*, [w:] P. Zadura –Lichota (red), *Świat innowacyjnego społeczeństwa, Trendy na najbliższe lata*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013.
2. Boruc M.A. (red.), *Tożsamość rynkowa*, Instytut Marki Polskiej, Warszawa 2001.
3. Dworak J., *Zarządzania emergencją w szkołach wyższych*, [w:] L. Karczewski, H. Kretek, *Humanistyczne i społeczne aspekty biznesu i zarządzania*, Politechnika Opolska, Opole 2019.
4. Kołodko G. W., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
5. Ries A., Ries L., *22 niezmiennie prawa zarządzania marką*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000.
6. www.aforyzmy.com.pl/autor/charles-caleb-colton.
7. www.iai-shop.com/outsourcing/istota.phtml.

¹⁸ De-rewolucja to pojęcie wprowadzone przez autora niniejszego referatu.

Maria Łukawska

Szkoła Podstawowa nr 4 w Tarnobrzegu

Katarzyna Prażmowska-Bartoszek

Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

HIERARCHIA WARTOŚCI WEDŁUG DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Streszczenie (abstrakt): W niniejszym opracowaniu podjęto próbę zaprezentowania hierarchii wartości według dzieci w młodszym wieku szkolnym opracowanej na podstawie wyników badań przeprowadzonych wśród uczniów klas I-III. Powołując się na literaturę przedmiotu, przytoczono przykładowe definicje wartości oraz ich klasyfikacje opracowane przez badaczy różnych dziedzin. W głównej części artykułu zaprezentowano wyniki badań, ukazujące hierarchie wartości proponowane przez uczniów, dokonano również porównania otrzymanych rezultatów z podziałem na płeć oraz z uwzględnieniem różnic środowiskowych (uczniowie wiejskiej oraz miejskiej placówki). Podsumowanie badań stanowią wnioski istotne dla praktyki pedagogicznej oraz procesu wychowawczego.

Słowa kluczowe: wartości, hierarchia, uczniowie klas młodszych

HIERARCHY OF VALUES ACCORDING TO SCHOOL AGED CHILDREN

Abstract: In the given study authors attempt to present the hierarchy of values according to children younger school age developed on the basis of the results of research carried out among pupils from 1st to 3rd classes. Citing the literature quoted examples of definitions of values and their classifications developed by researchers in various fields. In the main part of the article we present the results of research showing the hierarchy of values proposed by students. The authors also made a comparison of the results obtained by gender and taking into account environmental differences (students from the countryside and from the city). A summary of the conclusions of the study are important for the practice of teaching and educational process.

Keywords: values, hierarchy, primary school

Wprowadzenie

We współczesnym świecie wartości odgrywają ogromną rolę. Towarzyszą człowiekowi przez całe życie – od chwili narodzenia, aż do śmierci każdy musi zmagać się z codziennymi wyborami, koniecznością oceniania oraz wartościowania rzeczywistości. W języku polskim pojęcie *wartość* w znaczeniu „bycia cenionym” zamieszczono w „Słowniku języ-

ka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego, który notuje dwa jego użycia w ostatnim dwudziestopięcioleciu XVIII wieku¹.

W myśli filozoficznej problem wartości w sensie aksjologicznym obecny był już w czasach starożytnych. O wartościach mówili tacy filozofowie jak Sokrates czy Platon, którzy uznawali je za obiektywne, czyli niezależne od ludzkich pragnień i ocen oraz utrzymywali, że wartości istnieją same w sobie. Z kolei według Arystotelesa najwyższą z cnót jest *sophia*, tj. mądrość, a dobre jest to, co zgodne z naturą.

W średniowiecznej myśli chrześcijańskiej za najwyższe dobro uznano Boga, a najistotniejszą rolę odgrywała miłość. Max Scheler, twórca teorii wartości, twierdził, że poznaje się je za pomocą uczuć, czyli aktów poznawczych. W rozprawie „Formalizm w etyce i materialna etyka wartości” M. Scheler podjął zagadnienie istoty wartości oraz szczególnego charakteru wartości moralnych. Jego dysertacja doktorska z 1899 roku również poświęcona była problematyce moralności. Opierając się na teorii M. Schelera, inny znany filozof, Franz Brentano, twierdził, że uczucia mają charakter intencjonalny, uważał, że są to akty poznawcze, które nas o czymś informują, np. o tym, co dobre, a co złe. W XIX wieku problematykę wartości podejmowali również niemieccy filozofowie, Nikolaj Hartmann i Ditrich von Hildebrand, a w latach dwudziestych XX wieku przedstawiciel fenomenologii – Roman Ingarden.

Pojęcie wartości stanowi fundamentalną kategorię aksjologii. Filozoficzna definicja wartości zawarta w „Encyklopedii Popularnej PWN” zakłada, że wartość oznacza „wszystko to, co cenne i godne pożądania, co stanowi cel żądań ludzkich”². Wartości, które są społecznie uznane, stanowią podstawę ocen, norm i wzorów kulturowych”. Powołując się na Mieczysława Łobockiego, można stwierdzić, że wartość oznacza „to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”³. Termin podobnie zdefiniowany został przez Stanisława Kowalczyka, który uważa, że „wartością jest to, co jest przedmiotem pożądania, co jest upragnione przez człowieka, co jest celem jego zabiegów”⁴. Leon Dyczewski uważa, że wartości można utożsamiać z aspiracjami, rozumiejąc je jako „jakieś ważne dobra (...) bardziej od innych warte tego, by je w życiu osiągnąć”⁵.

Choć prezentowane przez myślicieli i filozofów sposoby wartościowania rzeczywistości i hierarchie wartości różnią się od siebie w mniejszym lub większym stopniu, zakładając obiektywizm lub subiektywizm w ich pojmowaniu, w potocznym rozumieniu samo pojęcie *wartość* kojarzy nam się najczęściej z przedmiotami materialnymi, rzadziej z kulturą czy dążeniami. Zauważyć można stopniowe rozszerzanie definicji pojęcia wartości, któ-

¹ J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 13.

² R.J. Burek, *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa 1998, s. 129.

³ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości* [w:] B. Śliwerski (red.), *Kontestacje pedagogiczne*, Kraków 1993, s. 125.

⁴ S. Kowalczyk, *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin 2011, s. 142.

⁵ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 204.

re przestają być jedynie ideami o charakterze absolutnym, takimi jak dobro, piękno, miłość czy prawda, a nabierają również codziennego znaczenia, ponieważ wartością może być wszystko to, do czego człowiek dąży, co według konkretnej jednostki żyjącej w danym momencie historycznym uchodzi za ważne i cenne. Ponadto, wyróżnia się zróżnicowane kategorie wartości, np.: ekonomiczne, estetyczne, moralne, prawne, poznawcze czy religijne, a ich wielość dodatkowo uświadamia, że istnienie ludzkie to nieustanne bazowanie na wyborach, rozróżnianie tego, co dobre, od tego, co złe w każdym momencie życia. Od chwili urodzenia aż do śmierci jesteśmy skazani na ciągłe selekcjonowanie wartości, eliminowanie zjawisk niekorzystnie wpływających na naszą egzystencję i wykluczanie z życia przeżyć o charakterze pejoratywnym.

Również uczniowie w młodszym wieku szkolnym mierzą się z trudnościami wyboru, nabierają doświadczenia w wartościowaniu rzeczywistości. Dostrzegamy to w czasie zajęć i przerw międzylekcyjnych, w kontaktach z nauczycielami oraz kolegami i koleżankami z klasy, a także w chwilach samodzielnych refleksji. Dzieci pomimo swojego młodego wieku mają własne zdanie na temat wartości oraz wiedzą, co jest dla nich najważniejsze i do czego dążą, choć nie należy zakładać, że poglądy te nie ulegną zmianie w ich dalszym życiu. W niniejszej publikacji przedstawiono hierarchię wartości uznawanych za najistotniejsze przez uczniów klas młodszych wzbogaconą samodzielnie wykonanymi rysunkami.

Teren badań

Badania przeprowadzono w dwóch podkarpackich szkołach podstawowych, z których jedna znajduje się w mieście Tarnobrzeg, zaś druga we wsi Wrzawy. Szkoły, w których uczą się badane osoby, zapewniają dzieciom dobre warunki pod względem lokalowym i dydaktyczno-wychowawczym oraz realizują zagadnienia dotyczące wartości i wartościowania rzeczywistości na wielu płaszczyznach procesu edukacyjnego i wychowawczego.

Ogółem próbą badawczą objęto 111 uczniów. W miejskiej szkole podstawowej przebadano 60 uczniów z trzech klas młodszych, były to dwie klasy drugie [IIA – 19 (32%) i IIB – 18 (30%)] oraz jedna trzecia – 23 (38%) uczniów. Wśród wszystkich badanych było 29 (48%) dziewcząt i 31 (52%) chłopców. W wiejskiej szkole podstawowej badaniem objęto 51 uczniów z trzech klas [klasa I – 13 (26%), klasa II 20 (39%) i klasa III – 18 (35%)], w tym 25 (49%) dziewcząt i 26 (51%) chłopców. Strukturę badanych grup z uwzględnieniem płci uczniów oraz położenia placówki w mieście bądź na wsi przedstawia poniższa tabela:

Tabela 1. Struktura badanych grup.

Klasa	Płeć				Ogółem
	Dziewczęta		Chłopcy		
	N	%	N	%	N (%)
Szkoła w mieście					
II A	8	42	11	58	19 (32)
II B	7	39	11	61	18 (30)
III	14	61	9	39	23 (38)
Razem	29	48	31	52	60 (100)
Szkoła na wsi					
I	6	46	7	54	13
II	8	40	12	60	20
III	11	61	7	39	18
Razem	25	49	26	51	51 (100)
Razem Szkoła A i B	54	49	57	51	111 (100)

Przebieg badań i prezentacja zastosowanego narzędzia badawczego

Badania przeprowadzono na terenie szkół podczas lekcji. Uczniów poinformowano o celu i przebiegu pomiaru. Podkreślono, że badania mają charakter anonimowy. Uczniowie chętnie przystąpili do badań, w większości klas samodzielnie czytali polecenia i wykonywali zadania, jedynie uczniowie pierwszej klasy wymagali pomocy nauczyciela, a ci, którzy nie potrafili jeszcze pisać, łączyli podane w ramce wartości za pomocą strzałek.

W celu dokonania analizy i opracowania hierarchii wartości uczniów klas młodszych wykorzystano autorską ankietę sporządzoną na potrzeby niniejszych badań i dostosowaną do możliwości wiekowych dzieci. Celem zachęcenia uczniów do podjęcia zadania w ankiecie zamieszczono ilustrację, którą dzieci chętnie pokolorowały.

W przeprowadzonym badaniu poproszono uczniów, aby uszeregowali dziesięć podanych w ramce wartości od najważniejszych do najmniej ważnych w ich życiu, wśród których znajdowały się: miłość, przyjaźń, rodzina, pieniądze, wiara, nauka, spokój, zdrowie, prawda, mądrość.

W pomiarach wykorzystano również rysunki dzieci, na których uczniowie zilustrowali trzy dowolne wartości, wykorzystując trzystopniową skalę priorytetu.

Wyniki badań

We wszystkich badanych grupach, niezależnie od płci uczniów oraz położenia placówki, najwyraźniej uwidoczniły się dwie skrajne wartości, a mianowicie: rodzina i pieniądze,

które umiejscowiono po przeciwległych biegunach proponowanej skali. Dzieci z obydwu szkół za najistotniejszą w życiu wartość uznały rodzinę, a za najmniej istotną pieniądze.

W szkole miejskiej na pierwszym stopniu wartości umiejscowiło ją 36 (60%) badanych, na drugim 10 (17%), a na trzecim 11 (18%). Zarówno 18 (58%) chłopców, jak i 18 (62%) dziewczynek wartość rodziny uznało za najbardziej cenną w życiu. Wśród badanych uczniów szkoły miejskiej nie było osoby, która wartość rodziny umieściłaby na ósmym, dziewiątym czy dziesiątym stopniu skali. Świadczy to o tym, że dzieci uznają doniosłą rolę rodziny i stawiają ją na pierwszym planie ponad wszystkimi innymi ideami. Cieszy się ona największym autorytetem. Widzimy zatem, że rodzina w życiu dziecka odgrywa niezmierzenie ważną rolę.

Podobnie w przypadku uczniów szkoły wiejskiej – według 23 osób, czyli 45% badanych, rodzina jest w życiu najważniejsza; 11 uczniów, czyli kolejne 22% badanych, umiejscowiło ją na drugiej pozycji, zaś 5 osób (10%) uznało rodzinę za trzecią wartość wśród swoich priorytetów. Rodzina jest najważniejszą wartością według 14 (56%) uczennic oraz 9 (35%) uczniów, co wskazuje na jej donioślejszą rolę w życiu dziewcząt. Podobnie jak w przypadku uczennic szkoły miejskiej żadna dziewczyna nie umieściła rodziny na ósmym, dziewiątym czy dziesiątym miejscu proponowanej skali, a wśród chłopców jeden z nich uznał rodzinę za ósmy w kolejności priorytet, a jeden z badanych usytuował ją dopiero na dziewiątym stopniu skali.

Uczniowie obydwu szkół za wartość najmniej ważną uznali pieniądze. W szkole miejskiej było to 63% badanych, w tym niemal 80% dziewcząt i 48% chłopców, zaś w szkole wiejskiej 49% uczniów (60% dziewcząt i 38% chłopców). Wśród chłopców uczęszczających do placówki w mieście znalazły się również takie jednostki, które umiejscowiły pieniądze na następujących stopniach skali: pierwszym (6%), drugim (3%), trzecim (10%), czwartym (3%) i piątym (6%). Wśród badanych nie było osób, które umieściłyby wartość pieniędzy na szóstym stopniu skali. Dostrzegamy zatem, że chłopcy bardziej niż dziewczynki doceniają wartość pieniądza. W większości jednak po przeprowadzonych badaniach dzieci wyrażały swoje zdanie i mówiły, że „pieniądze umieściły na końcu, bo dla nich się nie liczą, nie są ważne”. W trakcie wypełniania arkusza pytały, czy rodzina lub miłość napisać dużą czy małą literą, ale w konsekwencji komentowały to tak, że „skoro dla mnie jest ona ważna, muszę napisać wielką literą”.

Wśród uczniów szkoły wiejskiej żadna osoba nie umieściła pieniędzy na pierwszym ani drugim miejscu skali, najczęściej zajmowały one pozycję ostatnią (49%) lub czwartą (14%). Co ciekawe jednak, dzieci często przedstawiały pieniądze na rysunkach. Dwóch chłopców z klasy pierwszej narysowało monety i banknoty na trzecim miejscu, co można zinterpretować w dwojaki sposób: po pierwsze może to świadczyć o tym, że pieniądze są najmniej ważne w życiu dzieci, dlatego rysowały je na ostatniej pozycji lub – po drugie – że pieniądze mają znaczenie priorytetowe, dlatego tak często je rysowano. Spośród wszystkich badanych w klasie drugiej aż 10 osób wśród najważniejszych rzeczy w życiu sporządziło rysunek pieniędzy. Jedna z badanych umieściła je na pierwszym miejscu, pięcioro na drugim i czworo na trzecim. W swoich rysunkach symbol pieniędzy zamieściło

też siedmioro uczniów z klasy trzeciej (jeden z nich na drugim, a sześcioro na trzecim miejscu).

Fakt ten może wskazywać na pewną rozbieżność pomiędzy wartościami deklarowanymi przez uczniów a rzeczywistością, bądź może wynikać z tego, że pieniądze stosunkowo łatwo narysować, dużo łatwiej niż uczucia czy pojęcia abstrakcyjne.

Z uzyskanych danych wnioskujemy, że dla uczniów miejskiej placówki istotne są również: miłość (47%), przyjaźń (30%) i zdrowie (43%). Dzieci umiejscowiły te wartości na pierwszych trzech stopniach skali. Zdarzało się, że w odpowiedziach zapisano dodatkowo uzupełnienia np. „miłość do rodziny” bądź „rodzina i zwierzątko”. Dzieci komentowały też: „szkoda, że nie można dopisać słowa *czułość*”. Niekiedy na stopniach skali uczniowie umieszczali dodatkowe wartości, np.: zabawki (szósty stopień skali), telefon (dziewiąty stopień skali), jestem posłuszny (dziesiąty stopień skali) i pod skalą – słucham na lekcjach. Za mało ważne 38 (63%) osób uznało mądrość i spokój, lokalizując je poniżej szóstego stopnia skali. Między czwartym a siódmym stopniem skupiły się wyniki odnoszące się do takich wartości jak: prawda (68%) i wiara (63%).

Tak jak w przypadku rówieśników z miejskiej szkoły, dzieci uczące się w wiejskiej placówce na pierwszych trzech stopniach skali umieszczały: miłość (13 razy na pierwszym miejscu, 12 na drugim i 7 na trzecim), przyjaźń (raz na pierwszym miejscu, 9 na drugim i 8 razy na trzecim) oraz zdrowie (czterokrotnie pierwsze, dziewięciokrotnie drugie i siedmiokrotnie trzecie). Na ostatnich miejscach tworzonej przez uczniów hierarchii, jako najmniej cenione wartości, pojawiają się: spokój, prawda oraz mądrość, lokalizowane poniżej szóstego stopnia skali. Nauka oraz wiara to wartości oceniane jako pośrednie, umieszczane zazwyczaj na czwartym bądź piątym miejscu. Pieniądze i prawda to dwa elementy, które nigdy nie pojawiły się na pierwszym miejscu; ponadto żaden uczeń nie umieścił wartości pieniędzy i mądrości na drugim stopniu skali, zdrowia na dziewiątym oraz przyjaźni i rodziny na ostatnim, dziesiątym miejscu.

W drugim badaniu zadaniem dzieci było narysowanie trzech najistotniejszych rzeczy w życiu, z uwzględnieniem stopnia ważności (I, II i III miejsce). Odwołując się do rysunków dzieci uczących się w miejskiej placówce, można dostrzec różnice pomiędzy wytworami uczniów klas drugich i trzecich. Chłopcy z klasy trzeciej w swoich rysunkach najczęściej na pierwszym miejscu umieszczali naukę, na drugim sport. Na jednym z rysunków na pierwszym miejscu umieszczono krzyż i podpisano „modlitwa”. Dziewczynki z klasy trzeciej na pierwszym miejscu najczęściej umieszczały rodzinę, potem szkołę lub naukę, na końcu zaś zabawę i zainteresowania. Jedna z badanych osób na drugiej pozycji narysowała krzyż symbolizujący wiarę. W rysunkach uczniów klas trzecich można dostrzec inną tematykę u chłopców i inną u dziewcząt.

Rysunki drugoklasistów są bardziej ujednolicone. Nie dostrzega się w nich różnic, które można wyodrębnić z podziałem na płeć uczniów. Najczęściej pojawiającą się tematyką na pierwszej pozycji wartości jest rodzina i miłość. Narysowały ją 24 (65%) badane osoby. Mając na uwadze rodzinę, portretowano poszczególnych jej członków i najczęściej podpisano imionami. Miłość natomiast przedstawiano za pomocą symbolu serca. Na pierwszej pozycji drugoklasiści stawiali również naukę, którą zobrazowało 8 (22%) bada-

nych, najczęściej za pomocą książki lub napisu „nauka”. Była też jedna osoba, która na pierwszym miejscu umieściła pieniądze. Niektórzy drugoklasiści za najważniejsze rzeczy w swoim życiu uznali zabawki, zabawy czy telewizję.

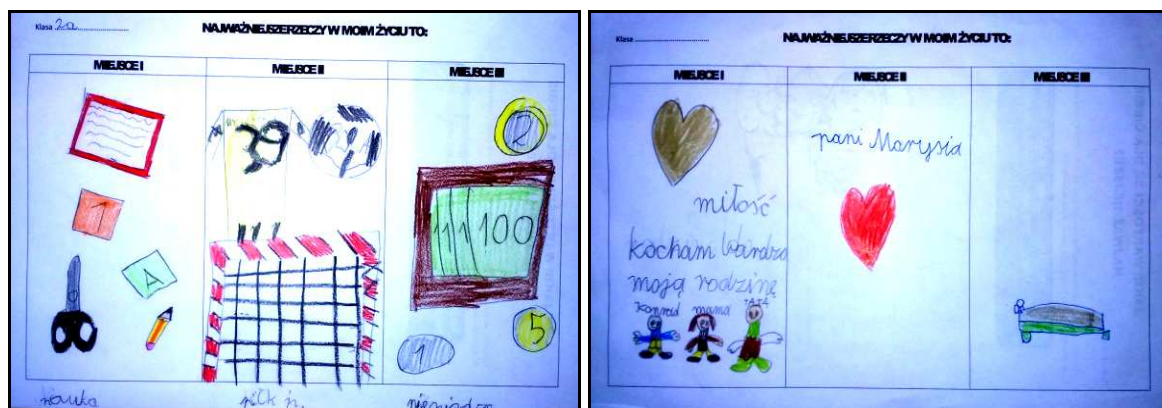
Wśród najważniejszych rzeczy na drugim miejscu aż 17 (47%) osób umieściło rodzinę i miłość, 4 (11%) osoby narysowały pieniądze, 5 (14%) zabawy i zabawki, 2 (6%) zdrowie, jedna niesienie pomocy innym. Na jednym z rysunków na drugim miejscu umieszczono serce i podpisano „pani Marysia” (wychowawca klasy). Widzimy zatem, jak doniosłą rolę w życiu dziecka może odgrywać nauczyciel. Trzecią pozycję zajęły takie wartości jak: pieniądze (36%), rodzina i miłość (19%), zdrowie (6%). Pozostałe to nauka i zabawa. Jedna z dziewczynek umieściła w swojej pracy na pierwszym miejscu mamę, na drugim tatę, a na trzecim siostrę, odzwierciedlając tym samym więzi uczuciowe, łączące ją z członkami swojej najbliższej rodziny.

Reasumując, najczęściej pojawiającą się tematyką w pracach plastycznych dzieci była rodzina i miłość, nauka i zabawa oraz zdrowie. Ponadto uczniowie klasy trzeciej nawiązywali do swoich zainteresowań, przeważnie sportowych i muzycznych. Rysunki dzieci potwierdzają wyniki ankiety, w której zadaniem było uporządkowanie podanych wartości.

Poniżej zamieszczono niektóre rysunki uczniów miejskiej placówki:

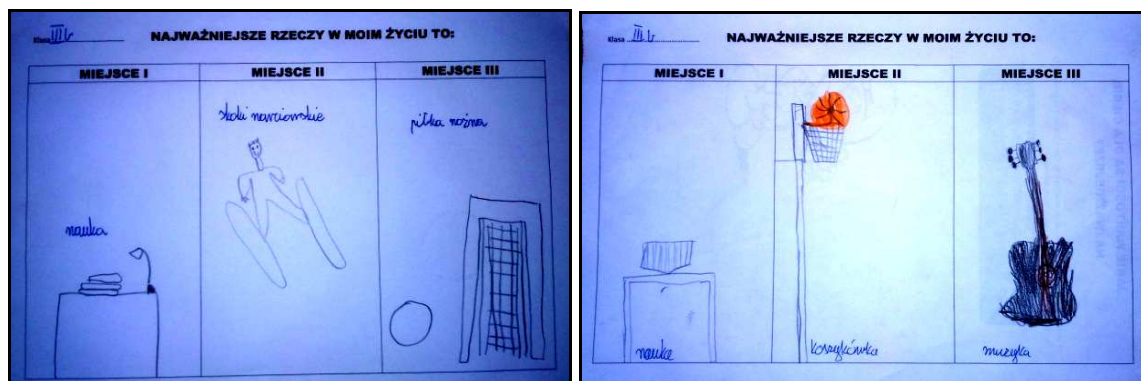
Fot. 1. Rysunki uczennic klasy drugiej szkoły miejskiej.

Fot. 2. Rysunki uczniów klasy drugiej szkoły miejskiej.

Fot. 3. Rysunki uczennic klasy trzeciej szkoły miejskiej.

Fot. 4. Rysunki uczniów klasy trzeciej szkoły miejskiej.

Wśród dzieci uczęszczających do wiejskiej placówki można zauważyć powtarzanie się tych samych wartości w pracach uczniów wszystkich badanych klas, ale również pojawiać się zupełnie nowych idei, związanych z zainteresowaniami bądź szczególnymi upodobaniami uczniów. Chłopcy z klasy pierwszej potwierdzili, że najważniejszą wartością jest rodzina, rysując na pierwszej pozycji jej członków lub dom rodzinny (71% chłop-

ców). Ponadto w tym miejscu znalazły się jednokrotnie narzędzia oraz flaga Polski. Na miejscu drugim dwukrotnie pojawił się dom rodzinny oraz symbole narodowe, a także jednokrotnie: ubrania i zdrowie. Ostatnie, trzecie miejsce w pracach chłopców jest bardzo zróżnicowane, ponieważ zawiera rysunki: traktora, pieniędzy (dwukrotnie), wody leżącej z kranu, szkoły, kurnika oraz kościoła.

Fot. 5. Rysunki uczniów klasy pierwszej szkoły wiejskiej.

Pierwszoklasistki za najważniejsze rzeczy w życiu uznały rodzinę (83%), rysując dom rodzinny oraz członków rodziny, a w szczególności mamy opiekujące się młodszym rodzeństwem (dwukrotnie). Tylko jedna osoba uznała szkołę za swój priorytet (17%). Na drugim miejscu pojawiły się: budynek z krzyżem oraz osoba klęcząca przed krzyżem, symbolizujące wiarę (33%), książki oraz wysokie budynki wielookienne przypominające szkołę, a także ubrania. Na trzecim miejscu trzykrotnie (50%) pierwszoklasistki narysowały zwierzęta: koty oraz psa.

Fot. 6. Rysunki uczennic klasy pierwszej szkoły wiejskiej.

Dojrzałe i bogatsze treściowo rysunki wykonali drugoklasiści. Połowa badanych chłopców za najważniejszą rzecz w życiu uznała miłość, rysując symboliczne serce; według trzech uczniów największym priorytetem jest rodzina, przy czym jeden z nich dołą-

czył do pracy podpis „moja Rodzina się ze mną modli”. Dla trzech pozostałych chłopców najistotniejsze są: zdrowie, mądrość lub pieniądze. Na drugim miejscu pojawiły się: rodzina (czterokrotnie), pieniądze (dwukrotnie), miłość (dwukrotnie), wiara, zdrowie, nauka, a także przyjaźń. Trzecie miejsce to powtórzenie pojawiających się wcześniej wartości, dodatkowo jedna osoba narysowała wysportowanego człowieka i podpisała ten rysunek słowem „siła”.

Fot. 7. Rysunki uczniów klasy drugiej szkoły wiejskiej.

Według 5 (63%) drugoklasistek na pierwsze miejsce wśród rysowanych priorytetów zasługuje rodzina, a według trzech pozostałych (37%) – miłość. Na drugim miejscu trzykrotnie została umieszczona miłość, przez te osoby, które wyżej cenią jedynie rodzinę. Na trzech rysunkach uczennice zobrazowały pieniądze, które w jednym przypadku okazały się ważniejsze od miłości, w drugim ważniejsze od rodziny, a w trzecim ważniejsze od nauki. W dwóch rysunkach przedstawiono zwierzęta – kota oraz psa i umieszczono je na drugiej pozycji. Trzecie miejsce to powtórzenie wymienianych wartości, dodatkowo, jako jedna z najważniejszych rzeczy w życiu, pojawiły się prezenty.

Fot. 8. Rysunki uczennic klasy drugiej szkoły wiejskiej.

Wśród uczniów klasy trzeciej 86% chłopców za życiowy priorytet uznało rodzinę, zaś jeden (14%) namalował złączone dłonie i podpisał rysunek słowem „pokój”. Na drugim miejscu trzykrotnie znalazła się wiara, symbolizowana rysunkiem kościoła, dwukrotnie miłość oraz zdrowie. Na trzecim miejscu czterech (57%) chłopców narysowało pieniądze, dwóch (29%) książkę symbolizującą naukę, a jeden (14%) serce z podpisem „miłość”.

Fot. 9. Rysunki uczniów klasy trzeciej szkoły wiejskiej.

Podobnie jak chłopcy z klasy trzeciej, również dziewczynki uznały, że to rodzina stanowi w ich życiu najważniejszą wartość, co potwierdziło w swoich rysunkach 82% badanych. Tylko dwie badane za najistotniejszą uznały miłość i naukę. Na drugim miejscu czterokrotnie pojawiła się miłość, dwukrotnie nauka oraz zdrowie, a także pieniądze, przyjaźń i dom rodzinny. Trzecie miejsce to powtórzenie pojawiających się już wartości, takich jak: miłość, rodzina, pieniądze, a także zdrowie, symbolizowane przez narysowany... antybiotyk!

Fot. 10. Rysunki uczniów klasy trzeciej szkoły wiejskiej.

Podsumowanie i wnioski

Zagadnienia związane z wartościowaniem i waloryzowaniem rzeczywistości okazały się stosunkowo trudne dla uczniów klas młodszych miejskiej i wiejskiej szkoły podstawowej, jednak badani poradzili sobie z nimi na miarę swoich możliwości i umiejętności, dostarczając cennych wskazówek wychowawczych i dydaktycznych. Z niniejszych pomiarów jednoznacznie wynika, że niezwykle istotną rolę według dzieci odgrywa rodzina, co zostało potwierdzone w obu częściach badania, zarówno na skali jak i w rysunkach uczniów. Na tym etapie dzieci nie doceniają jeszcze wartości takich, jak: prawda, mądrość czy wiara, choć należy zauważyć, że symbole wiary częściej uwidaczniały się w rysunkach dzieci wiejskich. Uczniowie ze szkoły wiejskiej przedstawiali też w swoich rysunkach różne narzędzia i sprzęty gospodarskie (typu: traktor) oraz zwierzęta, z którymi obcują na co dzień. Należy zauważyć, że ważniejsze są dla dzieci uczucia i relacje międzyludzkie, czyli to wszystko, z czym mają do czynienia od najmłodszych lat, co jest dla nich konkretne, zrozumiałe i przejrzyste.

W trakcie badania uczniowie długo zastanawiali się nad rysunkami, które mieli wykonać, co podkreśla dużą trudność proponowanego zadania.

W badaniu uwidoczniła się również pewna nieścisłość dotycząca miejsca i roli pieniędzy, ponieważ dzieci deklarują, że jest to dla nich jedna z najmniej cenionych wartości, równocześnie często umieszczając monety oraz banknoty na rysunkach, na których należało przedstawić trzy najważniejsze rzeczy w ich życiu. Jak wspomniano wcześniej, może to wynikać z możliwości łatwego przedstawienia tej wartości w rysunku lub niekoniecznie dobrego zrozumienia polecenia. Być może dzieci uznały, że pieniądze są dla nich najmniej ważne, więc zamieściły je na ostatnim miejscu w swoim rysunku. Podczas rysowania w drugiej klasie szkoły miejskiej uczeń wyraził opinię, że pieniądze są dla niego bardzo ważne, bo nie miałby ładnych zabawek i atrakcyjnych rozrywek.

Przedstawione analizy i interpretacje pokazują, jak ważne jest nauczanie o wartościach już na pierwszym etapie edukacji oraz stopniowe wprowadzanie podopiecznych w skomplikowany i niejednorodny świat, w którym dobro i zło współistnieją ze sobą oraz przyjmują różne formy, aby nasi uczniowie potrafili w dorosłym życiu dokonać właściwych wyborów i doceniać to, co naprawdę stanowi o sensie życia.

Bibliografia:

1. Burek R. J., *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa, Świat Książki, 1998.
2. Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin, Towarzystwo Naukowe KUL, 1995.
3. Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin Wyd. KUL, 2011.
4. Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Kontestacje pedagogiczne*, Kraków Wyd. Impuls, 1993.
5. Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.

Wiesław Sztumski

Em. Prof. UŚ

PSUCIE MECHANIZMÓW HOMEOSTAZY W SYSTEMACH PRZYRODY I SPOŁECZEŃSTWA

Streszczenie (abstrakt): Autor zwraca uwagę na mało nagłaśniane zjawisko demontażu mechanizmów równowagowych. Chociaż towarzyszyło ono postępowi cywilizacyjnemu od początku istnienia ludzkości i nasilało się w epoce antropocenu, to szczególnie widoczne i groźne stało się od połowy dwudziestego wieku. Coraz więcej ludzi za pomocą coraz doskonalszych narzędzi i technologii majstruje przy homeostazie systemów przyrody i społeczeństwa i psuje ją proporcjonalnie do swych możliwości i lawinowo wzrastających potrzeb konsumpcyjnych. Czynią to niepotrzebnie na tak wielką skalę, niemądrze i nieodpowiedzialnie. Nie liczą się z tym, że przyszłym pokoleniom coraz bardziej zmniejszają szansę na przeżycie. W poszczególnych częściach artykułu mowa jest o homeostazie i jej znaczeniu dla egzystencji i rozwoju systemów przyrodniczych i społecznych oraz o demontażu mechanizmów homeostazy w geobiosferze, socjosferze i gospodarce. W konkluzji autor ukazuje dylemat, przed którym stanęła dziś ludzkość: czy iść drogą wytyczoną przez wyrachowany rozum opanowany ideologią konsumpcjonizmu i nieposkromionego wzrostu gospodarczego, i dalej osłabiać homeostazę, co grozi zagładą, czy starać się pohamować go dla dobra przyszłych pokoleń i w celu wydłużenia czasu istnienia ludzkości. Decyzję musi podjąć teraźniejsze i najbliższe pokolenie, bo za ćwierć wieku może być już za późno.

Słowa kluczowe: homeostaza, rozwój zrównoważony, stabilizacja, postęp techniki, przetrwanie

SPOILING OF HOMEOSTASIS MECHANISMS IN NATURAL AND SOCIAL SYSTEMS

Abstract: The author draws attention to the low-profile phenomenon of disassembly of equilibrium mechanisms. Although it has accompanied the progress of civilization since the beginning of humanity and intensified in the Anthropocene era, it has become particularly visible and dangerous since the mid-twentieth century. More and more people tinker with homeostasis of nature and social systems with the help of increasingly better tools and technologies and spoil it in proportion to its possibilities and rapidly growing consumer needs. They do it unnecessarily on such a large scale, foolishly and irresponsibly. They do not care that future generations are increasingly reducing their chances of survival. In individual parts of the article, homeostasis is discussed and its importance for the existence and development of natural and social systems, and the dismantling of homeostasis mechanisms in the geobiosphere, socio-sphere and economy. In conclusion, the author shows the dilemma faced today by humanity: whether to follow the path delineated by the calculating reason controlled by the ideology of consumerism and uncontrollable economic growth, and further weaken homeostasis, which threatens with extermination, or try to stop it for the benefit of future generations and for prolonging life humanity. The decision must be made by the present and next generation, because in a dozen or so years it may be too late.

Keywords: homeostasis, sustainable development, stabilization, technical progress, survival

1. Homeostaza, równowaga i adaptacja

Systemy przyrody i społeczeństwa zostały wyposażone przez naturę – cokolwiek to słowo znaczy – w odpowiednie samoregulujące i stabilizujące mechanizmy homeostazy. Przywracają one równowagę, gdy zakłóci ją w sposób przypadkowy lub celowy jakiś bodziec pochodzący z ich wnętrza lub z otoczenia. Mówiąc o systemach, mam na myśli zarówno nieożywione jak i ożywione składniki geobiosfery (rzeczywistości przyrodniczej) oraz socjosfery (rzeczywistości społecznej). W pojęciu socjosfery mieszczą się jednostki ludzkie, grupy, społeczności, organizacje, instytucje itp.

Mechanizmy homeostatyczne powstawały najpierw w trakcie ewolucji systemów przyrodniczych, a potem – odkąd pojawił się gatunek ludzki na Ziemi – również w ewolucji systemów społecznych po to, by dzięki nim mogły one jak najdłużej funkcjonować poprawnie i przetrwać w ich środowisku. Homeostaza systemów jest tylko warunkiem koniecznym do ich przetrwania. Zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym i wewnętrznym danego systemu, które wytrącają system ze stanu równowagi trwałej, wymuszają doskonalenie się jego mechanizmów równowagowych w sposób naturalny. Z upływem czasu, w miarę ewolucji, rozwijają się one i doskonalą proporcjonalnie do coraz szybszych, rozleglejszych i intensywniejszych zmian zachodzących w środowisku, dzięki każdorazowo adekwatnemu odreagowaniu na te zmiany. Możliwość powrotu do stanu równowagi zależy od tego, jak wielki jest jego potencjał adaptacji danego systemu do zmian środowiska. Jednak jest on ograniczony, a jego wielkość zależy od kategorii (rodzaju), właściwości oraz stopnia elastyczności systemu. Najlepiej, najskuteczniej i najszybciej przystosowują się systemy charakteryzujące się wysokim stopniem elastyczności, a więc systemy słabo zdeterminowane. Im słabiej zdeterminowany jest dany system, tym więcej ma stopni swobody i większą szansę na adaptację. Toteż najskuteczniejsze mechanizmy równowagowe, które przymuszają system do odpowiedniego reaktywnego (samoobronnego) reagowania na bodźce zakłócające równowagę, powstają właśnie w takich systemach. Za ich sprawą systemy przechodzą gładko od stanu nierównowagi do stanu stabilności, co zapewnia im dalszą egzystencję. Mechanizmy równowagowe mogą jednak zawieść, gdy system znajdzie się w środowisku tak dalece zdegradowanym, że jego potencjał adaptacji jest za mały, by mógł odpowiednio odreagować na zmiany parametrów środowiska. Homeostaza pozwala systemowi na krótkotrwałe powroty do stanów równowagi trwałej (od jednego stanu środowiska do drugiego) oraz na przystosowywanie się do każdorazowo nowych warunków. Wskutek tego na pewien czas znika dysharmonia (sprzeczność) między nim a jego środowiskiem.

W trakcie ewolucji ramy elastyczności systemów i ich potencjały adaptacyjne rozszerzają się proporcjonalnie do ilościowych i jakościowych zmian zachodzących w środowisku. Jednak tylko w granicach tolerancji, których przekroczenie skutkuje destrukcją sys-

temu. Każdy system posiada pewną, właściwą jego rodzajowi, liczbę redundancji pożytecznych, czyli elementów rezerwowych, które wykorzystuje w razie potrzeby. Prawdopodobnie nie powiększa się ona w toku ewolucji., a jeśli tak, to minimalnie. Między innymi od tych redundancji zależą ramy tolerancji oraz potencjał adaptacyjny systemu. Przystosowanie się do zmian warunków środowiskowych zależy od wielkości zmian oraz od szybkości ich dokonywania się – im bardziej są intensywne i im szybsze jest ich tempo, tym trudniejsza jest adaptacja. Krótko mówiąc, systemy adaptują się najlepiej do niezbyt wielkich i tak powolnych zmian, żeby zdążyły odpowiednio zmienić się. Przetrwanie systemów ożywionych (istot żywych) zależy ponadto od mocy ich „instynktu samozachowawczego”, a w przypadku człowieka – od jego woli przetrwania. A prawdopodobieństwo dłuższego przetrwania systemów społecznych wzrasta wraz z osłabieniem ich zdeterminowania, czyli wraz ze zmniejszeniem się liczby więzi (oddziaływań wzajemnych) z otoczeniem, tzn. w miarę tego, jak otwierają się one na otoczenie. Im słabiej zdeterminowany (wolny) i bardziej otwarty (inkluzywny) jest system społeczny, tym większe ma szanse na przetrwanie. Tę hipotezę potwierdza historia, która pokazuje, że zamknięte społeczeństwa i organizacje społeczne trwały o wiele krócej niż otwarte. Stąd, w ewolucji społecznej, w której coraz większą rolę odgrywają ludzie¹, przebija się i przeważa tendencja do maksymalizacji stopnia wolności i inkluzji systemów społecznych, a nie do zniewalania i wzrostu odizolowania się. Przeto, aktywność większości polityków świadomych tej prawidłowości ukierunkowana jest na rozwijanie demokracji i coraz większe mieszanie się kultur, a nie na wzrost autorytaryzmu władców, mnożenie dyktatur, umacnianie tożsamości oraz eskalację wszelkiego rodzaju izolacjonizmu – nacjonalistycznego, rasowego, kulturowego, wyznaniowego itp. O ile warunkiem koniecznym do ewolucji biosfery jest bioróżnorodność, to do ewolucji socjosfery jest nim różnorodność kulturowa. Dlatego twierdzę, że multikulturalizm jest tak samo ważny dla ewolucji społecznej, jak bioróżnorodność dla ewolucji biologicznej. Kto nie wie o tym albo świadomie ignoruje tę prawidłowość ewolucji społecznej, ten działa na szkodę społeczeństwa i państwa, choćby nie wiadomo jak wielkim był populistą, który chce uszczęśliwiać ludzi na swój sposób i zgodnie ze swoim pojmowaniem szczęścia, często na przekór ich woli². Po prostu, wpędza swój kraj i naród w ślepy zaulek ewolucji społecznej, w fazę stagnacji i regresu.

2. Demontaż homeostazy

Ludzie od początku swego istnienia niszczyli równowagę w przyrodzie w wyniku psucia mechanizmów homeostazy. Teraz psują ją równocześnie w systemach przyrodniczych (w geobiosferze), i w społecznych (w socjoferze). Na pytanie, dlaczego tak robią, odpowiedź jest prosta: bo mogą. Żaden inny gatunek nie jest w stanie tak bardzo niszczyć swego otoczenia i siebie, jak ten, który zuchwale i bezpodstawnie nazwał siebie „*homo sapiens sapiens*”, chociaż – jak się okazuje – wcale nie jest taki mądry. Niszczy bowiem coraz bar-

¹ W. Sztumski, *Krupierzy dziejów*, „Sprawy Nauki”, Nr 3, 2011.

² W. Sztumski., *Szczęście i uszczęśliwianie*, „Sprawy Nauki”, Nr 8-9, 2017.

dziej ekosystem, który go żywi i chroni. Ludzie psują go na tyle, na ile pozwala im na to postęp techniczny – doskonalenie narzędzi i korzystanie z coraz potężniejszej energii.

Przyczyn niszczenia homeostazy w systemach przyrodniczych i społecznych upatruję w:

- Rozwoju technologii.
- Przedmiotowym traktowaniu przyrody, które polega na braku rewerencji dla niej. Źródłem tej pogardy dla Ziemi są religie monoteistyczne, które w wyniku implementacji ideologii „niebocentryzmu” zdesakralizowały Ziemię i świat przyrodniczy (sensoryczny). Świętym uczyniły świat wyobrażony i nadprzyrodzony, który uznały za prawdziwe przeznaczenie człowieka i za cel jego wiecznego bytowania³. W końcu, doszło do tego: „Człowiek w niebie – Ziemia w d...”⁴
- Niepohamowanej żądzy bogacenia się i wygodnictwa (pogoń za zyskiem komfortem).
- Rosnącej presji na coraz większy i szybszy rozwój gospodarczy.
- Ideologii konsumpcjonizmu.
- Filozofii prezentywizmu, dla której „*Tu-i-Teraz*” ważniejsze jest od tego, co „*Tam-i-Potem*”.

Psucie mechanizmów równowagowych w systemach przyrodniczych było początkowo niewielkie, niezauważalne i niemal nieszkodliwe. Głównie dlatego, że niewielu ludzi zamieszkiwało naszą planetę, w związku z czym mało było tzw. psujów. Potem nasilało się proporcjonalnie do wzrostu populacji oraz postępu wiedzy i techniki. Największy demontaż rozpoczął się dopiero w epoce antropocenu. Szczególnie groźny stał się w ostatnich dziesięcioleciach w konsekwencji gwałtownego wzrostu populacji od 3,5 do 7,6 miliarda oraz prawdziwej „eksplozji wiedzy”, dzięki której korzysta się z ogromnych energii, nowych technologii (nanotechnologia, sztuczna inteligencja), rozlicznych artefaktów (tworzywa sztuczne) i manipulacji genetycznej. Wraz z wzrostem populacji i powszechnej edukacji wzrosła liczba różnych „poprawiaczy” natury i narzędzi, jakimi dysponują. Ta eksplozja wiedzy i technologii jest główną przyczyną przyspieszania tempa życia i pracy, które coraz bardziej osłabia homeostazę organizmu ludzkiego i systemów społecznych⁵.

2.1. Rujnowanie homeostazy systemów przyrody

Ludzie coraz częściej, na większą skalę i w większym stopniu wtrącają się w funkcjonowanie homeostazy systemów przyrodniczych i celowo coraz bardziej nieodpowiedzialnie majsterkują przy niej. Budują np. tamy i sztuczne zbiorniki wodne, może potrzebne dla gospodarki i turystyki, ale szkodliwe dla środowiska, odwracają bieg rzek i betonują ich koryta, wycinają lasy (nawet puszcze Amazonii i Syberii), rozbudowują miasta przemysł i infrastrukturę społeczną, tworzą nowe rasy zwierząt, zmieniają genotypy, zmieniają kra-

³ W. Sztumski, *Monoteizm i terroryzm*, „Sprawy Nauki”, Nr 1, 2016.

⁴ „*Human being in Heaven -The planet Earth in the ass.*”- aforyzm R. Delavy’ego: <http://www.rene-delavy.com>; dostęp: 15.7.2019).

⁵ Wojciechowski J. A., *The Present Moment*, Ottawa 2012.

jobrazy, ekosystemy, faunę i florę. Wszystkie ich działania w mniejszym lub większym stopniu naruszają równowagę, harmonię i odwieczny porządek oraz ład w przyrodzie. Czynią to mimo dość dobrze rozwiniętej świadomości ekologicznej, gdyż kierują się nade wszystko względami ekonomicznymi, a nie ekologicznymi. Chcą koniecznie poprawiać przyrodę i kształtować ją na swój sposób (usztucznić ją), by realizować cele egoistyczne, minimalizować wysiłek cielesny i intelektualny, zwiększać komfort życiowy i pławić się w bogactwie. A przyroda broni się, jak może i w odwecie „mści się” na ludziach na różne sposoby. Odnosi się do ludzi, jak do niewdzięcznych intruzów, którym nie chce ulec i na swoje sposoby broni się zaciekle przed postępującą destrukcją homeostazy. Z tej racji coraz częściej zaskakuje nas różnymi nieprzewidywanymi zjawiskami katastroficznymi: erupcjami wulkanów, tsunami, powodzią, trzęsieniami ziemi, ocieplaniem, tornadami, mutacjami bakterii, pandemią itp. Te zjawiska powinny wzbudzić u ludzi refleksję i opamiętanie się, a w konsekwencji rewerencję dla przyrody. Niestety, jeśli wzbudzają, to tylko na chwilę, ponieważ siły napędowe postępu cywilizacyjnego, względy ekonomiczne oraz wiara w nieograniczoną i zbawczą potęgę wszechmocnej techniki wciąż porywają ludzi do dalszej walki z przyrodą i dominacji nad nią wbrew rozsądkowi i zgubnym skutkom. A kolejne odnoszenie triumfów skutkuje szybkim zapominaniem o przykrych „odwetach” ze strony przyrody.

Na szczęście, możliwości psucia przyrody przez ludzi w wyniku demontażu homeostazy nie są jeszcze tak wielkie, żeby mogli zepsuć ją do końca, chociaż niewiele już brakuje do tego. Dzieli nas krok od zagłady ludzkości głównie wskutek gwałtownego ocieplania klimatu i towarzyszących mu zjawisk pustynnienia gleby, braku wody i tlenu, wzrostu natężenia promieniowania szkodliwego dla zdrowia i rosnącego ryzyka użycia broni masowej zagłady, której coraz więcej produkuje się i gromadzi. Możliwe, że uda się nam doprowadzić do tego, jeśli nadal będziemy kierować się głupotą, a nie mądrością (rozsądkiem) i obchodzić się z przyrodą nieroztropnie, nieodpowiedzialnie i antyekologicznie. Pomimo odnoszenia tu i ówdzie zwycięstw w walce z przyrodą *per saldo* przegrywamy ją.

2.2. Rujnowanie homeostazy systemów społecznych

Większe triumfy niż w przypadku przyrody odnosimy na razie w działaniach przyczyniających się do dysfunkcji homeostazy systemów społecznych. Ale i tu zaczynają dawać znać o sobie zjawiska niekorzystne i groźne dla dalszej ewolucji społecznej, jak na przykład:

- Narastająca niepewność i nieprzewidywalność zjawisk zachodzących w społeczeństwie (Czynniki losowe i subiektywne bardziej decydują o życiu ludzi i przebiegu wydarzeń aniżeli czynniki obiektywne i te, które wynikają z prawidłowości społecznych),
- Stopniowa perturbacja porządku naturalnego wskutek zastępowania go porządkiem sztucznym, narzucanym przez kulturę. (Sztuczność przeważa nie tylko w przyrodzie i społeczeństwie, ale również w samym człowieku – w jego organizmie i psychice.)⁶

⁶ W. Sztumski, *Postęp medycyny – cieszyć się czy smucić?*, „Sprawy Nauki”, Nr 5, 2014.

- Wynaturzanie się czyli postępujące dziczenie ludzi. (Kultura, zamiast rozwijać i umacniać cechy gatunkowe ludzi i czynić ich bardziej uczłowieczonymi, konsekwentnie pozbawia ich tych cech i tym samym odczłowiecza. A im bardziej ludzie oddalają się od natury, tym bardziej wyzbywają się cech właściwych gatunkowi *homo sapiens*. Na współczesnym etapie rozwoju kultury i cywilizacji zachodniej ludzie nie tylko ulegają stopniowej dehumanizacji, ale na dodatek dziczeją pod wieloma względami, proporcjonalnie do tempa tego rozwoju⁷. Dowodzą tego wciąż liczniejsze (nie-mal masowe) przykłady zwyrodniałych, brutalnych i bestialskich czynów.)
- Deregulacja homeostazy układu „jednostka-społeczeństwo”. (Ingerencja człowieka w przyrodę, która narusza homeostazę i powoduje wzrost nierównowagi w układach przyrody, po pewnym czasie musi odbić się niekorzystnie na układach społecznych, w szczególności zakłócić równowagę relacji między jednostkami, między jednostkami i grupami oraz między grupami.)

W rzeczywistości przyrodniczej obowiązuje wiele obiektywnych reguł zakazu, selekcji lub doboru, które ludzie muszą uwzględniać. Ograniczają one majsterkowanie przy homeostazie systemów przyrodniczych. Natomiast w rzeczywistości społecznej funkcjonują subiektywne nakazy i reguły wyboru, ustalane arbitralnie przez ludzi za pomocą tzw. praw stanowionych, zasad moralnych i norm kulturowych. Te ograniczenia nie są tak skuteczne jak przyrodnicze, ponieważ postępuje powszechna relatywizacja i szybka dezaktualizacja norm etycznych⁸, nierespektowanie nakazów kulturowych i obyczajowych oraz obchodzenie przepisów prawnych (zjawisko falandyzacji prawa). Dlatego nie są one w stanie powstrzymać ludzi od bezmyślnego i szkodliwego niszczenia mechanizmów homeostazy, funkcjonujących w systemach społecznych. Te normy obyczajowe i przepisy prawne ustanawiane są dowolnie i implementowane przez działające w zмовie elity globalne, które niepodzielnie rządzą światem – rządy imperialnych państw oraz właścicieli światowych koncernów, sieci handlowych i banków itd. Ci możnowładcy świata tworzą najkorzystniejsze dla siebie modele ustrojów społecznych i gospodarczych, systemy zarządzania, kodeksy prawne itp. W efekcie ich działań narasta tendencja do przechodzenia systemów społecznych od stanów równowagi trwałej do chwiejnej, od form stacjonarnych do dyssypatywnych i od uporządkowanych do bezładnych. W związku z tym postępuje redukcja ich autopoezy, tj. zdolności do samotworzenia się i samoodtwarzania się albo samoodnowy. Powoduje to nie tylko zmniejszanie ich szansy na przetrwanie, istnienie i rozwój, ale może doprowadzić nawet do kolapsu. Bowiem warunkiem przetrwania systemu jest oprócz jego otwartości, elastyczności oraz zdolności do adaptacji również zdolność do samoregulacji dzięki mechanizmowi homeostazy.

O przetrwaniu systemów społecznych decydują następujące determinanty:

- Sposób funkcjonowania instytucji i organizacji, zachowania ludzi i relacje między nimi. (Dłużej istnieją te systemy, w których sposoby funkcjonowania elementów utrwa-

⁷ Sztumski W., *Globalne dziczenie*, „Sprawy Nauki”, Nr 10, 2015.

⁸ W. Sztumski, *What ethics in our time?*, „Disputationes ethicae” Nr 3, Etyka a prawo – Etyka działania, (red. T. Grabińska), Akademia Polonijna w Częstochowie, 2007.

lają się dzięki czynnikom stabilizującym, takim jak instytucjonalne mechanizmy sanacyjne kreowane przez instytucje i organizacje społeczne, rodzinę, państwo, kościół itp.).

- Mechanizmy stabilizujące, wywodzące się z tradycji etnicznych, kulturowych i religijnych, które ograniczają swobodne wybory zachowań i działań. (Są one przekazywane kolejnym pokoleniom za sprawą edukacji, socjalizacji, indoktrynacji i inkultuacji.)
- Ugrupowania i ideologie konserwatywne.
- Czynniki ekonomiczne, jak, np. sprawiedliwa redystrybucja dochodu narodowego, poprawna struktura płac, właściwe proporcje między podażą i popytem itp.

2.3. Naruszanie homeostazy w gospodarce

Gospodarka jest chyba najważniejszym obszarem życia społecznego, który ulega destabilizacji wskutek psucia mechanizmów równowagowych. Od pewnego czasu rywalizują ze sobą dwa modele gospodarki, które zbudowane zostały na presupozycji, jakoby „jedynie słuszna” i najlepsza była gospodarka rynkowa, co wcale nie musi być ponadczasową prawdą. Ale to przekonanie pojawiło się w wyniku kolapsu gospodarki planowej w dawnych krajach socjalistycznych i wówczas, gdy wskutek sprzężenia się nauki z biznesem ekonomia, przekształciwszy się w *ancillae politicae*, przestała być nauką obiektywną. Jedne modele zostały zbudowane na gruncie koncepcji ekonomii neoklasycznej. Drugie – na fundamencie ekonomii ewolucyjnej, zapoczątkowanej w dwudziestym wieku i rozwijanej potem w latach 80-tych ubiegłego wieku w nurcie ekonomii neoliberalnej. Przeniesiono mechanizmy ewolucji biologicznej na ekonomiczną. Zasadę doboru naturalnego w przyrodzie ożywionej zastąpiono zasadą naturalnego wypierania gorszej gospodarki przez lepszą w wyniku wdrażania innowacji oraz walki konkurencyjnej, którą uznaje się za siłę napędową rozwoju gospodarczego, podobnie jak darwinowską walkę o byt uznaje się za *spiritus movens* ewolucji biologicznej. Oprócz tego uwzględnia ona wpływ czynników egzogennych: demograficznych, kulturowych, psychologicznych i socjologicznych na funkcjonowanie gospodarki⁹. Modele neoklasyczne, o zasięgu globalnym, opierają się na hipotezie o istnieniu stanów równowagi w gospodarce. Natomiast ewolucyjne, neoliberalne, uwzględniają uwarunkowania lokalne oraz fakt, że między innymi w wyniku nieustannych innowacji stan równowagi gospodarczej nigdy nie zostaje osiągnięty, a procesy gospodarcze tylko dążą stale do takiego stanu. Dlatego analiza i prognoza gospodarki opiera się na badaniu stanów przejściowych i ruchu pomiędzy stanami równowagi oraz na wpływie czynników losowych zakłócających równowagę. Tak w przypadku jednego, jak drugiego modelu ekonomiści „(...) postrzegają rzeczywistość gospodarczą jako bliską równowagi lub znajdującą się ciągle w równowadze. Jeśli gospodarka w jakimś momencie odchyła się od równowagi, to jest to przypadek, a same mechanizmy rynkowe i postawy ludzi dążących do maksymalizacji użyteczności, doprowadzają prędzej czy później do równowagi w go-

⁹ E Mączyńska, *Utracona część ekonomii* (Z prof. Elżbietą Mączyńską, prezesem Polskiego Towarzystwa Rozmawia A. Leszkowska), „Sprawy Nauki” Nr 11, 2013.

spodarcze”¹⁰. Modele równowagowe nie przystają do współczesnej rzeczywistości ekonomicznej pełnej przypadków, zawirowań, rosnącego ryzyka i narastającej niepewności. Świadczą o tym coraz częstsze, niespodziewane i trudniejsze do uniknięcia lub likwidacji kryzysy oraz załamania gospodarcze o zasięgu lokalnym i światowym w zakresie finansów, bankowości, podaży i popytu, zatrudnienia, eksportu itp. Lepiej pasowałyby dyssypatywne modele gospodarki coraz bardziej oddalającej się nieodwracalnie od stanu równowagi trwałej, chaotyczne i uwzględniające procesy turbulentne. Deregulacja gospodarki, zaskakujące kryzysy ekonomiczne i wzrost niepewności sytuacji materialnej (bytowej) w znacznej mierze utrudniają ludziom życie i wpływają negatywnie na pozostałe sfery życia społecznego. Tym samym, w końcowym efekcie pomniejszają szansę na przetrwanie ludzkości.

Począwszy od drugiej połowy dwudziestego wieku, w efekcie komputeryzacji i digitalizacji, szalenie przyspiesza się tempo zmian w środowisku społecznym, w związku z czym procesy uporządkowane i powolne (laminarne) przekształcają się w szybkie i turbulentne. W takim razie czas niezbędny na adaptację do każdorazowo innych warunków środowiskowych musi skracać się coraz bardziej, co negatywnie odbija się na ich strukturze i funkcjonowaniu. Przede wszystkim dotyczy to systemów ożywionych, szczególnie ludzi. Najlepiej i bez efektów szkodliwych jest przystosowywać się bez zbędnego pośpiechu, bo – jak głosi dawna mądrość ludowa – „*Co nagle, to po diable*”.

Z różnych względów nie wszystkie systemy są w stanie tak szybko przystosować się. Nienadążenie grozi destrukcją. Prawdopodobnie liczba systemów niezdolnych do przystosowania się do gwałtownych zmian otoczenia wzrasta lawinowo wraz z akceleracją życia, wymuszaną przez postęp wiedzy i techniki. Jeśli to prawda, to coraz mniej systemów społecznych i ludzi będzie w stanie przetrwać lub przeżyć w przyszłości. W granicznym przypadku nastąpi zagłada ludzi i innych gatunków istot żywych, jak i życia na Ziemi. To jest najgorszy z możliwych „czarny scenariusz”. Ale możliwy jest też wariant optymistyczny. W miejsce wymarłych systemów lub gatunków, nienadających się do życia w coraz szybciej zmieniającym się świecie, będą powstawać nowe, które lepiej poradzą sobie z kłopotami adaptacyjnymi niż teraźniejsze. Taki scenariusz rysują zwolennicy dalszego rozwoju cywilizacji na gruncie wartości dziewiętnastowiecznego Oświecenia – rozumu (wyrachowanej racjonalności), postępu technologicznego oraz produktywności¹¹. Optymiści wierzą, że „co człowiek za pomocą techniki zepsuł, zdoła też naprawić za jej pomocą”. Niestety, życie pokazuje, że nie zawsze mu się to udaje. A będzie się udawać coraz mniej wskutek postępującego uniezależniania się techniki i sztucznej inteligencji od ludzi i wymykania się spod ich kontroli.

¹⁰ J.Woś *Rynek i państwo w modelach współczesnej gospodarki rynkowej*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, Rok LXIII, z. 4, 2001.

¹¹ S. Pinker, *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress*, Viking, N. York, 2018.

3. Wniosek

W dniu 25 września 2015 r. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjęło „Agendę 2030”, zawierającą 17 celów zrównoważonego rozwoju. Stwierdza się w niej, że nie można pozbyć się obawy, że za 15 lat świat będzie wyglądał jeszcze gorzej pod względem ekologicznym niż teraz, o ile nie powstrzyma się niszczących skutków nadmiernego (niezrównoważonego) wzrostu ekonomicznego, który wkrótce przekroczy niebezpieczne granice. Dziś dysponujemy wystarczająco dużą wiedzą i środkami finansowymi, aby dokonywać zmian mających na celu zachowanie naszej planety przez zapewnienie jej równowagi. Potrzebna jest tylko powszechna świadomość zagrożenia, poczucie odpowiedzialności za losy ludzkości i chęć podjęcia trudu takich działań przez teraźniejsze i najbliższe pokolenie. Sądzi się, że są one ostatnimi, jakie jeszcze mają szansę uratować ludzkość przed zagładą¹². Ludzkość stanęła w obliczu dylematu: jaką wybrać drogę przyszłego rozwoju i postępu? Czy nadal kroczyć drogą, wytyczoną przez pragmatyczną racjonalność oświeceniową, ideologię konsumpcjonizmu oraz głupotę, która wiedzie do zagłady? Czy drogą wytyczoną przez mądrość, zdrowy rozsądek i instynkt samozachowawczy, zmierzającą do przetrwania naszego gatunku? Wybór pierwszej oznacza dalszy demontaż homeostazy oraz postępującą nierównowagę, a w konsekwencji mnożenie i zaostrzanie sprzeczności. A wybór drugiej – umacnianie mechanizmów homeostazy i równowagi, *ergo* redukcję i łagodzenie sprzeczności. Ta druga jest trudniejsza, bo wymaga większego wysiłku, samozaparcia i wyrzeczeń, ale za to wzmacnia szansę na ekstensję trwania gatunku ludzkiego. Rozwiązanie tego dylematu jest pilnym zadaniem, ponieważ na wybór właściwej drogi pozostało już bardzo mało czasu i będzie go coraz mniej. „*Jesteśmy pierwszym pokoleniem, które w pełni rozumie zmiany klimatu i doświadcza ich, i ostatnim, które jeszcze jest w stanie coś z tym zrobić*”¹³.

Bibliografia

1. Mączyńska E., *Utracona część ekonomii* (Z prof. Elżbietą Mączyńską, prezesem Polskiego Towarzystwa rozmawia A. Leszkowska), „Sprawy Nauki” Nr 11, 2013.
2. Pinker S., *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress*, Viking, N. York, 2018.
3. Sztumski W., *Globalne dziczenie*, „Sprawy Nauki”, Nr 10, 2015.
4. Sztumski W., *Krupierzy dziejów*, „Sprawy Nauki”, Nr 3, 2011.
5. Sztumski W., *Szczęście i uszczęśliwianie*, „Sprawy Nauki”, Nr 8-9, 2017.
6. Sztumski W., *Monoteizm i terroryzm*, „Sprawy Nauki”, Nr 1, 2016.
7. Sztumski W., *Postęp medycyny – cieszyć się czy smucić?*, „Sprawy Nauki”, Nr 5, 2014.
8. Sztumski W., *What ethics in our time?*, „Disputationes ethicae” Nr 3, Etyka a prawo – Etyka działania, (red. T. Grabińska), Akademia Polonijna w Częstochowie, 2007.

¹² E. U. v. Weizsäcker, A. Wijkman, *Wir sind dran. Club of Rome: Der große Bericht*, Gütersloher Verlagshaus, 201.

¹³ Welt Panorama 29.11.2018: *Die letzte Generation, die in der Lage ist, etwas dagegen zu tun.*

9. Welt Panorama 29.11.2018: *Die letzte Generation, die in der Lage ist, etwas dagegen zu tun.*
10. Weizsäcker E. U. v., Wijkman A., *Wir sind dran. Club of Rome: Der große Bericht*, Gütersloher Verlagshaus, 2017.
11. Wojciechowski J. A. , *The Present Moment*, Ottawa 2012.
12. Woś J., *Rynek i państwo w modelach współczesnej gospodarki rynkowej*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, Rok LXIII , z. 4 , 2001.

ROZDZIAŁ III

ASPEKTY ŚRODOWISKOWE I PRZESTRZENNE ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

Milena Niewielska

MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO JAKO NARZĘDZIE REALIZACJI IDEI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU TERENÓW ZURBANIZOWANYCH Z TERENAMI ROLNYMI NA POZIOMIE GMINY SIEWIERZ

Streszczenie (abstrakt): W Polsce coraz bardziej widoczne są przemiany zachodzące na terenach wiejskich. Aktem regulującym zachodzących przemian są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uchwalane przez gminy. Polityka przestrzenna na poziomie lokalnym niesie ze sobą szereg skutków prawnych, ekonomicznych, środowiskowych i społecznych. W niniejszej pracy wskazano sposób równoważenia terenów zurbanizowanych z terenami rolnymi za pomocą aktu prawnego służącego do realizacji polityki przestrzennej gminy Siewierz – miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ochrona terenów rolnych ważna jest z uwagi na postępującą urbanizację oraz wzrost uprzemysłowienia i usług. Często tereny rolnicze są wypierane przez tzw. „drugie domy” oraz pojawienie się różniczan. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stają się wówczas narzędziem prawnym egzekwującym ochronę terenów rolnych przez postępującą urbanizacją.

Słowa kluczowe: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, obszar wiejski, obszar zurbanizowany

LOCAL PLAN OF SPATIAL MANAGEMENT AS A TOOL IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF URBANIZED AREAS WITH AGRICULTURAL AREAS AT LOCAL LEVEL OF THE SIEWIERZ COMMUNE

Abstract: In Poland, the changes taking place in rural areas are more and more visible. Local spatial development plans adopted by municipalities regulate the changes taking place. Spatial policy at the local level has a number of legal as well as economic, environmental and social effects. This paper indicates a way of balancing urbanized areas with agricultural areas by means of a legal act serving the implementation of the spatial policy of the Siewierz commune – the local spatial development plan. Protection of agricultural land is important due to the progressing urbanization and the increase of industrialization and services. Often, agricultural areas are supplanted by so-called "second homes" and the appearance of Różanów. Local spatial development plans then become a legal tool enforcing the protection of agricultural areas against progressing urbanization.

Keywords: local spatial development plan, rural area, urbanized area

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 5 Konstytucji RP

Wstęp

W myśl powyższego cytatu zawartego w artykule 5. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zrównoważony rozwój jest nadrzędnym priorytetem w budowaniu i kształtowaniu Państwa Polskiego na każdej płaszczyźnie działalności. Zrównoważona wizja budowania państw stała się domeną i priorytetem współczesnego świata. Niebywale ważnym aspektem godnym rozważań jest planowanie przestrzenne zwłaszcza na poziomie lokalnym gmin.

Plany miejscowe są podstawowymi aktami prawnymi, które służą realizacji polityki przestrzennej na obszarze gminy. Niosą one za sobą szereg skutków zarówno prawnych, ekonomicznych, środowiskowych, jak i społecznych. W Polsce coraz bardziej widoczne są przemiany zachodzące na terenach obszarów wiejskich. Duża część tych przemian związana jest z uchwalaniem przez gminy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego¹.

Rozwój zrównoważony został przywołany w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ustawa ta wskazuje na rozwój zrównoważony i ochronę środowiska jako jedne z istotnych aspektów planowania i zarządzania przestrzenią. Jednocześnie odwołuje się ustawy regulujące zasady ochrony środowiska i wykorzystania jego zasobów z uwzględnieniem rozwoju regulowanego poprzez miejscowy plan zrównoważonego zagospodarowania przestrzennego zgodnego z prawem ochrony środowiska. Ustawa definiuje podstawowe pojęcia, a także wskazuje zakres planów miejscowych w odniesieniu do ochrony środowiska. Prawo ochrony środowiska określa zrównoważony rozwój jako rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych. Celem jest zagwarantowanie możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń².

W dzisiejszym świecie obserwujemy coraz wyraźniejszy konflikt między indywidualnymi odczuciami jednostek, a interesami i zachowaniami grup społecznych, czy zorganizowanych światowych koncernów przemysłowych i megakorporacji. Sytuacja taka prowadzi do niepokojów, napięć i kryzysów, które burzą dotychczasowy ład światowy. Wyzwanie polega więc na tym, aby wypracować taki model rozwoju społecznego i wzrostu go-

¹ K. Juchniewicz, *Znaczenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w kształtowaniu struktury przestrzennej obszarów wiejskich*, „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich”, nr 3/2011, s. 205.

² D. Wróblewska, *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego*, Gdańsk 2016, s. 78-79.

spodarczego, który zapewni postęp ludzkości, nie niszcząc wspierających go systemów i da wszystkim możliwość lepszego życia³.

Niniejsze opracowanie skupia się na przedstawieniu oraz stwierdzeniu możliwych problemów w planowaniu przestrzennym, które ma być narzędziem w równoważeniu strefy urbanizacyjnej z ochroną dóbr rolnych na poziomie lokalnym gminy Siewierz. Niebywale ważną rzeczą jest, aby chronić polskie rolnictwo przed procesem zurbanizowania, ugorzenia i odłogowania ziemi.

Zrównoważone planowanie przestrzenne w ochronie gruntów rolnych

Rolnictwo, jako wyspecjalizowana działalność człowieka, oparte jest na wiedzy o funkcjonowaniu procesów przyrodniczych oraz wykorzystaniu w procesie gospodarowania, przede wszystkim na potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, nie wpisuje się w sposób bezpośredni w klasyczne reguły ekonomiczne. Rolnictwo jest głównym obszarem działalności człowieka, wpływającym zarówno na jego bezpieczeństwo, dobrobyt, jak i środowisko, w którym żyje i funkcjonuje człowiek. Jest podstawowym czynnikiem warunkującym zmiany o charakterze globalnym⁴.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju stanowi podstawę systemu planistycznego, za pomocą którego państwo kształtuje, koordynuje i monitoruje politykę przestrzenną, a także sferę społeczno-gospodarczą⁵. Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym polegać ma na odpowiednim i świadomym kształtowaniu relacji pomiędzy rozwojem przestrzeni zurbanizowanej, a dbałością o środowisko, w tym także ochronę gruntów rolnych wsi oraz zaspokojenie różnego rodzaju potrzeb ludzkich, które decydują o stopniu i jakości życia⁶.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy określa politykę przestrzenną gminy i lokalne zasady gospodarowania przestrzeni. Uwzględnia ono zasady określone w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, ustalenia strategii rozwoju i planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz strategii rozwoju gminy. Studium to nie jest aktem prawa miejscowego, jednak zgodnie z art. 9 ust. 4 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, jego ustalenia są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu planów miejscowych. Studium uwzględnia szeroki zakres uwarunkowań, mających wpływ na zagospodarowanie przestrzenne gminy, a złasz-

³ A. Skowroński, *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego*, „Problemy ekorozwoju”, nr 2/2006, s. 52.

⁴ *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym*, (red.) J. ST. Zegar, Warszawa 2017, s. 51.

⁵ S. Środa-Murawska, J. Biegańska, E. Grzelak-Kostulska, J. Chodkowska-Miszczyk, *Środowisko przyrodnicze a planowanie przestrzenne*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”, nr 43 (3/2015), s. 306.

⁶ L. Mierzejewska, *Kształtowanie regionalnej i lokalnej sieci osadniczej w Polsce w świetle idei zrównoważonego rozwoju*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, nr 4/2017, s. 205.

cza terenów, na których ma nastąpić zmiana przeznaczenia gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne⁷.

Zasada zrównoważonego rozwoju zobowiązuje do rozsądnego gospodarowania zasobami środowiska, do których należy przestrzeń rolnicza, a społeczna gospodarka rynkowa musi dawać szansę powodzenia w grze rynkowej rodzinnym gospodarstwom rolnym nawet kosztem ograniczenia wolności gospodarczej innych podmiotów gospodarujących na roli. Wyrównywanie szans rodzinnych gospodarstw rolnych w stosunku do dużych podmiotów gospodarczych w rolnictwie prowadzących działalność rolniczą obejmuje pojęcie interes publiczny, do którego odwołuje się ustawodawca w art. 22 Konstytucji RP⁸.

Związek między rozwojem zrównoważonym, a planowaniem przestrzennym został wspomniany w raporcie „Nasza Wspólna Przyszłość”, gdzie zwraca się uwagę na „skoncentrowany – zdecentralizowany” model osadnictwa jako najbardziej korzystny z punktu widzenia redukcji presji wywieranej przez rozrastające się aglomeracje miejskie na środowisko przyrodnicze. W modelu tym proponuje się tworzenie gęstszej sieci mniejszych miast, powiązanych funkcjonalnie w bardziej efektywny sposób z sąsiadującymi z nimi terenami rolniczymi, co prowadzić powinno do wzrostu samowystarczalności miast i ich ściślejszej współpracy z najbliższym regionem⁹.

Ochrona gruntów rolnych i leśnych przejawia się przede wszystkim ilościowym ograniczeniem ich przeznaczenia na cele nierolnicze lub nieleśne. O przeznaczeniu tym przesądzają zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, bowiem jednym z zadań planowania przestrzennego jest ustalenie przeznaczenia terenu na określone cele oraz zasad jego zagospodarowania. Ustalenie tych zasad należy do zadań gminy, gdyż jako gospodarz terenu jest odpowiedzialna za zaspokajanie zbiorowych potrzeb społeczności lokalnej i rozwój gospodarczy terenu. Decydując o przeznaczeniu poszczególnych terenów w procedurze planistycznej, organy gminy są związane normami nakazującymi uwzględnienie ochrony gruntów rolnych i leśnych. Decydując o przeznaczeniu poszczególnych terenów, gmina wykonuje uregulowane w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym dwa dokumenty planistyczne, którymi są: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a także miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Opracowania te zawierają wskazania odnoszące się do ustalenia oraz ochrony obszarów rolnych i leśnych, pomimo że ustawodawca dla każdego z tych dokumentów przewidział odrębną funkcję do spełnienia¹⁰.

Powszechnym problemem jest wysoka presja mieszkańców na zmianę przeznaczenia terenów, głównie rolniczych na cele budowlane, a także brak merytorycznego nadzoru nad

⁷ A. Kwartnik-Pruc, A. Przewięźlikowska, *Porównanie funkcjonowania planowania przestrzennego w Polsce i w Niemczech*, nr 3/2007, s. 153.

⁸ T. Kurowska, *Planowanie przestrzenne a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*, [w:] *Studia Iuridica Argaria*, Tom XIV, (red.) S. Prutis, T. Kurowska, Białystok 2016, s. 54.

⁹ L. Mierzejewska, *Rozwój zrównoważony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w Polsce*, „Biuletyn KPZK PAN, z. 257/258”, 2015, s. 106.

¹⁰ *Prawne gwarancje realizacji zadań ochrony środowiska w procedurze planowania przestrzennego w gminie*, (red.) I. Perucka, Wrocław 2013, s. 208.

planowaniem przestrzennym gmin, co skutkuje nawarstwianiem się problemów, które mają odbicie w gwałtownym wzroście ilości terenów wskazywanych do zabudowy kosztem użytków rolnych. Wzrost ten nie wynika z analizy potrzeb, lecz jest odpowiedzią na społeczną presję posiadania terenów budowlanych, których wartość kilkakrotnie przewyższa ceny użytków rolnych. W rezultacie koszty ponoszone przez samorządy związane z rozlewaniem się zabudowy, szczególnie w sąsiedztwie miast, są coraz wyższe, często nie do udźwignięcia dla budżetów małych, rolniczych gmin¹¹.

Przepisy ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych wskazują, że ochrona gruntów rolnych podlega szeregowi czynników, które muszą zostać spełnione, aby chronić zasoby naturalne roli. Tabela przedstawiona poniżej wskazuje, jakie czynniki sprzyjają ochronie gruntów rolnych.

Tabela 1. Czynniki sprzyjające ochronie gruntów rolnych.

Czynniki sprzyjające ochronie gruntów rolnych	ograniczanie przeznaczania gruntów rolnych na cele nierolnicze lub nieleśne;
	zapobieganie procesom degradacji i dewastacji gruntów rolnych;
	zapobieganie szkodom w produkcji rolniczej, powstającym wskutek działalności nierolniczej i ruchów masowych ziemi;
	rekultywacja i zagospodarowanie gruntów na cele rolnicze;
	ograniczanie zmian naturalnego ukształtowania powierzchni ziemi;
	zachowanie torfowisk i oczek wodnych jako naturalnych zbiorników wodnych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Kozińska, A. Michalski, *Ochrona gruntów rolnych i leśnych w ramach systemu ocen oddziaływania na środowisko*, „Człowiek i środowisko”, nr 40 (2)/2018, s. 110.

Wskazane zasady ochrony gruntów rolnych i leśnych bezpośrednio wpływają na proces planowania i zagospodarowania przestrzennego, a co za tym idzie na równowagę rozbudowy miast i uwzględnianie potrzeb oraz ochronę gruntów rolnych na wsi¹².

Równoważenie obszarów zurbanizowanych z obszarami rolnymi Miasta i Gminy Siewierz

Ponad połowę powierzchni gminy - 51,7% stanowią użytki rolne, wśród których przeważają grunty orne. Na użytki rolne, na które składają się grunty orne, sady, łąki i pastwiska, przypada powierzchnia 5885 ha. Lasy zajmują powierzchnię 3584 ha – co stanowi 31,5% obszaru gminy. W związku z czym gmina Siewierz posiada rozległe walory przyrodnicze oraz rozległe tereny rolne¹³.

¹¹ Z. Sawicka, P. Fogel, *Zmiany funkcjonalne a przekształcenia ziemi rolnej na cele pozarolnicze na obszarach rozdrobnionych agrarnie*, „Wieś i Rolnictwo 1” nr 170/2016, s. 173.

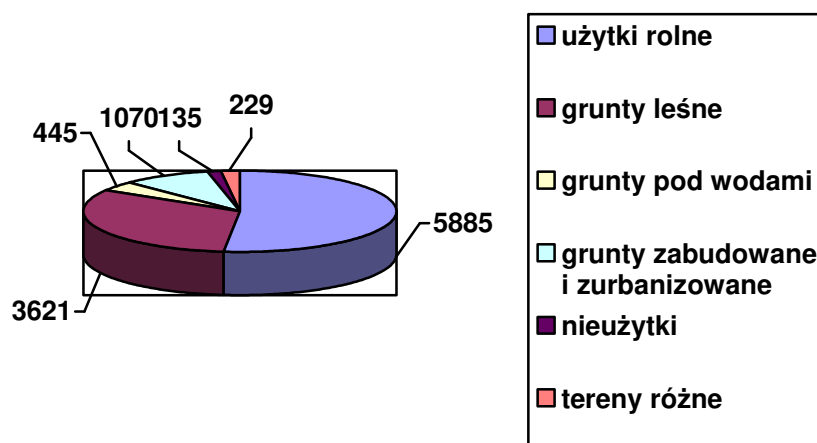
¹² P. Kozińska, A. Michalski, *Ochrona gruntów rolnych i leśnych w ramach systemu ocen oddziaływania na środowisko*, „Człowiek i środowisko”, nr 40 (2)/2018, s. 110.

¹³ *Strategia rozwoju miasta i gminy Siewierz do 2020 roku*, Siewierz 2016, s. 16.

Struktura użytkowania terenów gminy oddaje charakter układu funkcjonalno-przestrzennego. Udział terenów zainwestowanych w ogólnej powierzchni Siewierza jest niski i wynosi zaledwie 8%. W mieście jest on nieco wyższy i wynosi 9,2%. W sołectwach najwyższy udział terenów zainwestowanych występuje w Wojkowicach Kościelnych – 22%, a w pozostałych wskaźniki są znacznie niższe. Wynika to również z przebiegu granic między sołectwami¹⁴.

Istniejące kompleksy rolne i leśne wchodzą w skład rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej gminy i miasta Siewierz jako obszary wyłączone z urbanizacji i stanowiące równoważenie obszarów, które będą urbanizowane. Tereny lasów wyłączone są z możliwości zabudowy, a na terenach rolnych dopuszcza się jedynie zabudowę związaną z rolnictwem. Zgodnie z ustaleniami zmiany Studium tereny rolne i leśne stanowią obszary „OE” o funkcji rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, ale w większym stopniu bioklimatycznej oddziałującej na klimat i funkcjonowanie ekosystemów w układzie ponadlokalnym¹⁵.

Wykres 1. Zagospodarowanie terenu w ha Gminy Siewierz.

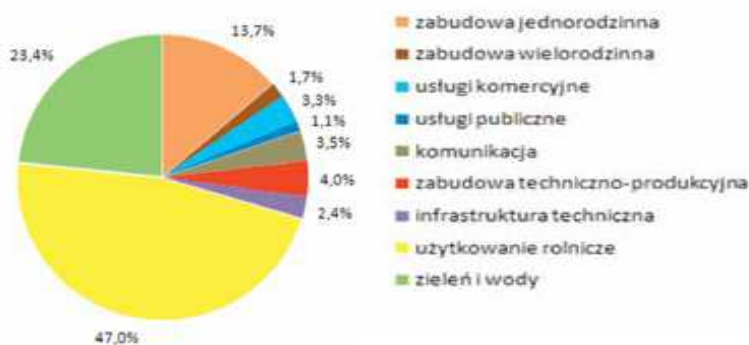
Źródło: opracowanie własne, na podstawie analizy danych zawartych w Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Siewierz do 2020 roku.

Na podstawie powyższego wykresu widać, że w gminie Siewierz użytki rolne stanowią większą część powierzchni użytkowej. W strukturze przeznaczenia terenów w obowiązujących planach miejscowych w końcu 2010 roku widać, że użytki rolnicze zajmowały znaczną część w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

¹⁴ Burmistrz Miasta i Gminy Siewierz, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Siewierz*, (red.) M. Łukowski, W. Tomczyk, M. Kopias, K. Kmieć, Katowice 2008, s. 15.

¹⁵ Burmistrz Miasta i Gminy Siewierz, *Uwarunkowania i ustalenia zmiany studium*, (red.) W. Chmielewski, Siewierz 2011, s. 52.

Wykres 2. Struktura przeznaczenia terenów w obowiązujących planach miejscowych w końcu 2010 roku.

Źródło: P. Śleszyński, *Stan prac planistycznych w kraju*, [w:] *Planowanie przestrzenne w gminach*, red. P. Śleszyński, T. Komornicki, J. Solon, M. Więckowski, Wydawnictwo Akademickie SEDNO, Warszawa 2012, s. 32.

Gminę Siewierz cechuje duża różnorodność gleb pod względem rolniczym (np. kompleks pszenno – dobry, a żytnio-ziemniaczany – najslabszy). Największy areal zajmuje klasa IV – ok. 3.300 ha. Gospodarstwa małoobszarowe do 5 ha stanowią 93% ogółu gospodarstw. Średnia wielkość gospodarstwa na terenie gminy wynosi ~ 2,6 ha. W zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa jest ok. 209 ha gruntów stanowiących powierzchnie niezabudowane. W indywidualnych gospodarstwach rolnych znajduje się 4.994,88 ha użytków rolnych, w tym 3.195 ha gruntów ornych. Grunty orne w 55% wykorzystywane są pod zasiewy, pozostałe wykazano jako odłogi i ugory. Znaczącą pozycję pod względem powierzchni w 52 indywidualnych gospodarstwach zajmują łąki, które stanowią ok. 1.650 ha, sady i pastwiska stanowiące minimalną część użytków. Do głównych ziemiopłodów należy zboże i ziemniaki¹⁶.

Zabudowa siedliskowa – ochrona terenów rolniczych przed postępującą urbanizacją

Racjonalne zarządzanie gruntami rolnymi jest bardzo ważne w okresie, gdy wyznacznikami rozwoju ekonomicznego krajów staje się dynamiczna urbanizacja, rozwój sieci dróg i autostrad, ruchu lotniczego, przesyłu nośników energii oraz telekomunikacji. Intensywna produkcja rolnicza na ograniczonym areale ziemi staje się także realnym zagrożeniem dla środowiska naturalnego i jakości krajobrazu wsi¹⁷.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest narzędziem pomocnym w bilansowaniu budownictwa wielkomiejskiego z zasiedlaniem terenów rolniczych. W wyjątkowych przypadkach dopuszcza się możliwość realizacji – poza wyznaczonymi terenami

¹⁶ *Plan rozwoju lokalnego Miasta i Gminy Siewierz na lata 2004-2006 i 2007-2013*, opracował zespół pod przewodnictwem Zastępcy Burmistrza Miasta i Gminy Iwony Kubik, Siewierz 2004, s. 51-52.

¹⁷ R. Marks-Bielska, A. Bieniek, *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty obrotu ziemią rolniczą w Polsce*, [w:] *Studia Obszarów Wiejskich*, tom 50, (red.) K. Czapiewski, Warszawa 2018, s. 228.

zabudowy mieszkaniowej – zabudowy siedliskowej, bezpośrednio związanej z produkcją rolną, jednak poza kompleksami rolnymi¹⁸.

Celem nadrzędnym polityki osiedleńczej Gminy Siewierz jest niedopuszczanie do niepotrzebnego rozpraszania zabudowy¹⁹. Usytuowanie gruntów w stosunku do ośrodka gospodarowania stanowi ważny element w procesie oceny wiejskich układów gruntowych. Działki należące do danego gospodarstwa powinny być zlokalizowane możliwie najbliżej siedliska, z którego jest prowadzona uprawa. Ułatwia to ich zagospodarowanie i przyczynia się do obniżenia kosztów związanych z transportem rolnym. Częstym zjawiskiem jest występowanie działek należących do osób zamieszkających poza granicami danego obiektu. Ich właścicieli określa się mianem różniczan zewnętrznych i wewnętrznych. Różniczanie wewnętrzni względem danej wsi posiadają grunty w tej wsi i mieszkają poza jej granicami. Różniczanie zewnętrzni posiadają grunty poza rozpatrywaną miejscowością, która jest ich miejscem zamieszkania. Jak wynika z dotychczasowych badań, występowanie gruntów różniczan jest zjawiskiem niekorzystnym, gdyż przyczynia się do zwiększenia odległości pomiędzy siedliskiem a gruntami należącymi do danego gospodarstwa. Przebudowa niekorzystnej struktury przestrzennej wsi powinna zatem być poprzedzona pełną oceną istniejącego stanu gruntów uwzględniającą również grunty należące do różniczan²⁰.

Obecnie obszar wiejski gminy Siewierz jest zamieszkiwany przez większą część mieszkańców. Tendencja ta ma charakter stały, jednakże ze względu na realizowane w ostatnim czasie inwestycje deweloperskie liczba mieszkańców terenów miejskich może znacząco wzrosnąć²¹. Obserwuje się na terenie gminy Siewierz również znaczne zmiany demograficzne, które w sposób znaczący wpływają na dysponowanie i wykorzystanie terenów rolnych. Wysoka śmiertelność (136 zgonów – stan na 2017 rok)²² oraz saldo migracyjne, które było najwyższe w latach 2000-2010, przyczyniają się do powstania zjawiska, polegającego na występowaniu napływu mieszkańców miast na wieś, a to z kolei powoduje degradację gospodarstw prowadzonych przez rolników i tworzenie tzw. działek i gospodarstw „rekreacyjnych”²³.

Tereny rolne, stanowią wartość przyrodniczą i krajobrazową Siewierza, wymagającą więc szczególnej ochrony, w tym również przed presją do zabudowy, a zwłaszcza zabudowy rozproszonej. Na terenie gminy ustala się obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej, w skład których wejdą pola orne, łąki i pastwiska, a także sporadycznie sady. Obejmują one, wyznaczone na podstawie kryterium jakości gleb, kompleksy rolne, w skład których wchodzi takie wsie, jak: Żeliszewice, Brudzewice, Gołuchowie, Wojkowice Kościelne. Na terenach kompleksów rolnych należy dążyć do zachowania i intensyfikacji produkcji rolnej

¹⁸ *Lokalny program rewitalizacji dla Gminy Siewierz*, Siewierz 2007, s. 42.

¹⁹ *Ibidem*, s. 24.

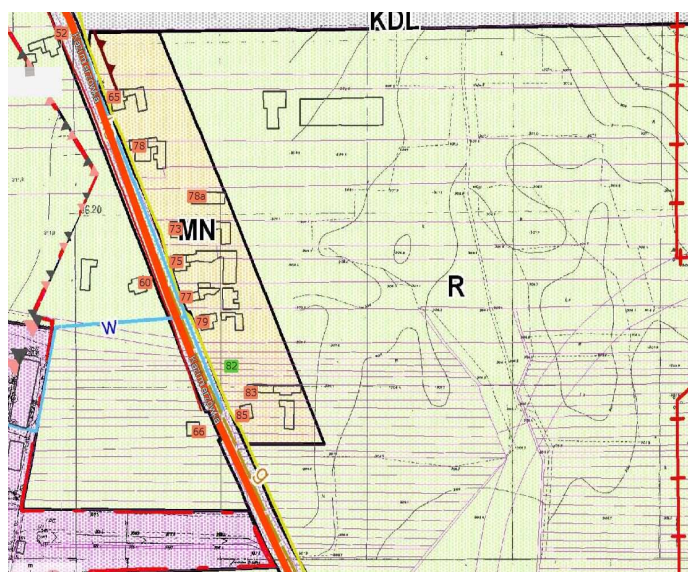
²⁰ J. Gniadek, *Ocena przestrzennego ukształtowania działek różniczan na przykładzie Mściwojowa*, „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich”, nr 3/II/2013, s. 134.

²¹ *Lokalny program rewitalizacji dla Miasta i Gminy Siewierz na lata 2017-2023*, s. 17.

²² Urząd Statystyczny w Katowicach, *Statystyczne vademecum samorządowca*, Katowice 2018, s. 1.

²³ ARC Rynek i Opinia Sp. z o.o., *Wyzwania rozwojowe gmin Województwa Śląskiego w kontekście zachodzących procesów demograficznych*, Katowice 2011, s. 111.

oraz wprowadzić zakaz zabudowy mieszkalnej. Zabudowa siedliskowa może być wznoszona wyłącznie dla obsługi nowych gospodarstw rolnych, ale z koniecznością podłączenia ich do kanalizacji lub z koniecznością budowy indywidualnych biologicznych oczyszczalni ścieków. Następnym warunkiem wzniesienia siedliska jest brak władania terenami znajdującymi się w strefie zabudowy mieszkalnej lub na terenach rolnych, znajdujących się poza kompleksami rolnymi. Powyższe ograniczenia w zabudowie terenów rolniczej przestrzeni produkcyjnej na terenie Siewierza nie dotyczą ograniczenia stosowania przepisów ustawy o ochronie gruntów rolnych. Wręcz przeciwnie, stanowią one podstawę do odmowy przeznaczenia gruntów rolnych na cele nierolnicze²⁴.

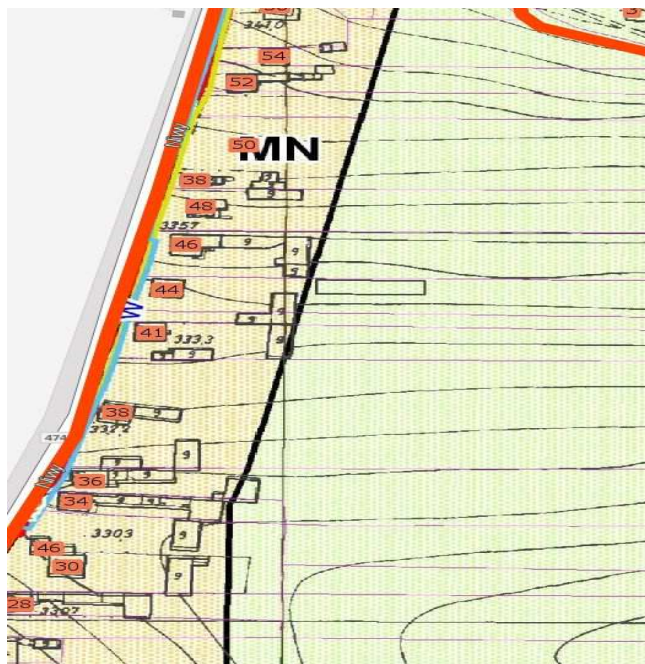
Ryc. 1. Fragment miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu górniczego kopalni dolomitu ze złoża „Nowa Wioska” w Gminie Siewierz, zatwierdzonego Uchwałą Rady Miejskiej w Siewierzu z dnia 30 września 2004 roku.

Źródło: <http://portal.gison.pl/siewierz/> [dostęp: 03.09.2019 r.].

Na powyższej rycinie przedstawiono fragment miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Brudzowice położonej w gminie Siewierz. Powyższy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego został zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Siewierzu z dnia 30 września 2004 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu górniczego kopalni dolomitu ze złoża “Nowa Wioska” w Gminie Siewierz. Miejscowy Plan, opatrzony symbolem „R”, określa przeznaczenie, podstawowe uprawy polowe, łąki i pastwiska, nieużytki, ochronę i podnoszenie walorów przyrodniczych miejsca i terenów sąsiadujących, ochronę wód powierzchniowych. Przeznaczenie dopuszczalne – drogi wewnętrzne związane z konieczną obsługą te-

²⁴ *Op. cit.*, s. 54.

renu oraz lokalizacja przewodów i urządzeń infrastruktury technicznej, o ile wyczerpane zostaną możliwości ich trasowania w powiązaniu z obsługą komunikacyjną. Widać zatem, że miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego nie dopuszcza w tym przypadku zabudowy jednorodzinnej lub usługowej, co oznacza, że chroni tereny rolnicze, łąki bądź pastwiska przed wypieraniem ich przez aglomeracje miejską. Innymi słowy, miejscowy plan to narzędzie, którym gminy na poziomie lokalnym egzekwują i równoważą rozwój urbanizacyjny z terenami cennymi ze względu na swoje walory przyrodnicze.

Ryc. 2. Fragment miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Dziewki – gmina Siewierz, przedstawiający zabudowę siedliskową.

Źródło: <http://portal.gison.pl/siewierz/> [dostęp: 05.09.2019 r.].

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest narzędziem wspomagającym rozwój obszarów wiejskich. Poważnym problemem dla obszarów wiejskich staje się obserwowane w ostatnich czasach zjawisko tzw. „drugich domów”. Jest ono traktowane jako jedna z narastających barier dla rozwoju rolnictwa za sprawą ubytku gruntów rolnych oraz środowiska przyrodniczego i krajobrazu. Wdrożenie odpowiedniej polityki pozwoli na kontrolę zjawiska, a w efekcie kształtowanie go w sposób przynoszący korzyści obszarom wiejskim i ich mieszkańcom²⁵.

²⁵ A. Czarnecki, *Procesy urbanizacji na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy, perspektywy rozwoju*, (red.) M. Stanny, M. Drygas, Warszawa 2010, s. 76-77.

Powyższy fragment miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego przedstawia zabudowę siedliskową, gdzie miejscowy plan o symbolu „MN” dopuszcza w linii zabudowy budowę budynków jednorodzinnych, poza linią widnieje symbol planu „R”, który stanowi teren rolny.

Wyjście poza koncepcję zrównoważonego rozwoju, jako kontekstu rozumienia konfliktów infrastrukturalnych na obszarach wiejskich, pozwala w ramach podejścia społecznego na odniesienie się do nowych typów obszarów wiejskich, gdzie społeczne uwarunkowania konfliktów wynikają w znacznej mierze z procesów, które oddziałują na przeobrażenia tych obszarów. Podłoże konfliktów infrastrukturalnych stanowić mogą przede wszystkim: pojawienie się nowych użytkowników, którzy niekoniecznie związani są z rolnictwem oraz pojawienie się troski o środowisko naturalne i kulturowe. Oba te procesy, również w kontekście wielofunkcyjności obszarów wiejskich oraz zakładanego zrównoważonego rozwoju, stymulują ujawnianie się konfliktów w lokalnych społecznościach wiejskich. Po pierwsze, napływ nowych mieszkańców, szczególnie widoczny w strefach podmiejskich, powoduje zróżnicowanie struktury społecznej, co bezpośrednio prowadzi do wyłonienia się dodatkowej grupy społecznej, reprezentującej często odmienne interesy względem zastanych wartości. Po drugie, grupa ta oczekuje zaspokojenia swoich potrzeb, np. przez rozwój infrastruktury, która dla rdzennych mieszkańców wsi była dotychczas zbędna. Po trzecie, spośród nowych mieszkańców mogą wyłaniać się lokalni liderzy, którzy posiadają odpowiednią wiedzę i umiejętności, którzy przyczyniają się do uświadomienia wartości i zagrożeń, i wokół których skupia się grupa protestujących²⁶.

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono ogólne rozważania nad stanem terenów rolnych i perspektyw ich dalszego rozwoju na poziomie lokalnym gminy Siewierz. Problem ten rozpatrywano przez pryzmat ogólnych uwarunkowań cywilizacyjnych, rozwijającej się aglomeracji na tle wsi. Stwierdzono, że miejscowy plan zagospodarowania, który tworzony jest przez gminę, wskazuje obszary, które są ważne z uwagi na ochronę gruntów rolnych, jednocześnie przy tym egzekwując możliwą zabudowę w obrębie tych obszarów, jak i zapobiegając zabudowie na obszarach oznaczonych symbolem „R” (czyli rola). Przykład polskiego rolnictwa wskazuje, że praktyczna realizacja koncepcji rozwoju zrównoważonego powinna być właściwie poprzedzona wieloaspektową analizą dotyczącą równoważenia obszarów wiejskich z miejskimi i zapobiegania tworzeniu zjawiska „drugich domów”. Należy też podkreślić, że uwzględnienie problemów migracyjnych mieszkańców miast do wsi daje podstawy do spojrzenia kompleksowego i obiektywizuje ocenę w zakresie ochrony terenów rolnych. Jest to także swoista próba praktycznej oceny terenów rolniczych w aspekcie podanej na wstępie ogólnej definicji rozwoju zrównoważonego.

²⁶ K. Dmochowska-Dudek, *Konflikty społeczno-przestrzenne związane z rozwojem infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich w ujęciu funkcjonalnym i społecznym*, [w:] *Studia obszarów wiejskich tom XXXV*, (red.) M. Wójcik, Warszawa 2014, s. 117.

Bibliografia

1. ARC Rynek i Opinia Sp. z o.o., *Wyzwania rozwojowe gmin Województwa Śląskiego w kontekście zachodzących procesów demograficznych*, Katowice 2011.
2. Burmistrz Miasta i Gminy Siewierz, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Siewierz*, (red.) M. Łukowski, W. Tomczyk, M. Kopias, K. Kmieć, Katowice 2008.
3. Burmistrz Miasta i Gminy Siewierz, *Uwarunkowania i ustalenia zmiany studium*, (red.) W. Chmielewski, Siewierz 2011.
4. Czarnecki A., *Procesy urbanizacji na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy, perspektywy rozwoju*, (red.) M. Stanny, M. Drygas, Warszawa 2010.
5. Dmochowska-Dudek K., *Konflikty społeczno-przestrzenne związane z rozwojem infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich w ujęciu funkcjonalnym i społecznym*, [w:] *Studia obszarów wiejskich*, tom XXXV, (red.) M. Wójcik, Warszawa 2014.
6. Juchniewicz K., *Znaczenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w kształtowaniu struktury przestrzennej obszarów wiejskich*, „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich”, nr 3/2011.
7. K. Rogatka, S. Środa-Murawska, J. Biegańska, E. Grzelak-Kostulska, J. Chodkowska-Miszczyk, *Środowisko przyrodnicze a planowanie przestrzenne*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”, nr 43 (3/2015).
8. Kozińska P., Michalski A., *Ochrona gruntów rolnych i leśnych w ramach systemu ocen oddziaływania na środowisko*, „Człowiek i środowisko”, nr 40 (2)/2018.
9. Kurowska T., *Planowanie przestrzenne a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*, [w:] *Studia Iuridica Argaria*, Tom XIV, (red.) S. Prutis, T. Kurowska, Białystok 2016.
10. Kwartnik-Pruc A., Przewięźlikowska A., *Porównanie funkcjonowania planowania przestrzennego w Polsce i w Niemczech*, nr 3/2007.
11. *Lokalny program rewitalizacji dla Miasta i Gminy Siewierz na lata 2017-2023*.
12. Marks-Bielska R., Bieniek A., *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty obrotu ziemią rolniczą w Polsce*, [w:] *Studia Obszarów Wiejskich* tom 50, (red.) K. Czapiewski, Warszawa 2018.
13. Mierzejewska L., *Kształtowanie regionalnej i lokalnej sieci osadniczej w Polsce w świetle idei zrównoważonego rozwoju*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, nr 4/2017.
14. Mierzejewska L., *Rozwój zrównoważony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w Polsce*, „Biuletyn KPZK PAN, z. 257/258”, 2015.
15. *Plan rozwoju lokalnego Miasta i Gminy Siewierz na lata 2004-2006 i 2007-2013*, opracował zespół pod przewodnictwem Zastępcy Burmistrza Miasta i Gminy Iwony Kubik, Siewierz 2004.
16. *Prawne gwarancje realizacji zadań ochrony środowiska w procedurze planowania przestrzennego w gminie*, (red.) I. Perucka, Wrocław 2013.
17. Sawicka Z., Fogel P., *Zmiany funkcjonalne a przekształcenia ziemi rolnej na cele pozarolnicze na obszarach rozdrobnionych agrarnie*, „Wieś i Rolnictwo” nr 170/2016.
18. Skowroński A., *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego*, „Problemy ekorozwoju”, nr 2/2006.
19. *Strategia rozwoju miasta i gminy Siewierz do 2020 roku*, Siewierz 2016.
20. Urząd Statystyczny w Katowicach, *Statystyczne vademecum samorządowca*, Katowice 2018.
21. Wróblewska D., *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego*, Gdańsk 2016.
22. *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym*, (red.) J. ST. Zegar, Warszawa 2017.

ROZDZIAŁ IV

ASPEKT B+R W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Magda Anna Wilk-Jakubowska

Spółeczna Akademia Nauk w Kielcach

WYBRANE ASPEKTY PROJEKTOWANIA SIECI DOSTĘPOWYCH DO INTERNETU W ZARZĄDZANIU KRYZYSOWYM

Streszczenie (abstrakt): W artykule przedstawiono wybrane aspekty projektowania sieci dostępowych do Internetu (z okablowaniem i bez okablowania), które należy wziąć pod uwagę w przypadku budowy sieci teletransmisyjnych na potrzeby wystąpienia zjawisk kryzysowych. W artykule zamieszczono obok przeglądu technologii *FTTD* (ang. *Fiber To The Desk*)¹ zagadnienia na temat budowy łączy zapasowych z wykorzystaniem sieci radiowych (w szczególności sieci satelitarnych).

Słowa kluczowe: *FTTD*, sieci przewodowe, sieci radiowe

SELECTED ASPECTS OF DESIGNING ACCESS NETWORKS TO THE INTERNET IN CRISIS MANAGEMENT

Abstract: This article presents selected aspects of designing access networks to the Internet (with or without wires), which should be taken into account in the case of building telematics networks (networks and Internet technologies) for the purpose of crisis events. The article presents the review of *FTTD* (ang. *Fiber To The Desk*) technology, as well as the issues related to the building of backup links with the use of radio networks (especially satellite networks).

Keywords: *FTTD*, wired networks, radio networks

Wstęp

Niewątpliwie na zrównoważony rozwój w nauce obok procesów ekonomicznych, społecznych czy kulturowych oddziałują nowoczesne technologie. Komunikacja jest niezbędna do prawidłowego funkcjonowania społeczeństw. W przypadku sytuacji kryzysowych odgrywa ona kluczową rolę. W procesie wymiany informacji nie sposób nie podkreślić szczególniego znaczenia dostępu do Internetu, który umożliwia realizację wielu usług teleinforma-

¹ *FTDD*, czyli „światłowód do biurka” to technologia korzystająca wyłącznie z okablowania światłowodowego w niemal całej sieci (wyjątek stanowią punkty końcowe, w których można stosować krosowanie kabli UTP). Dopuszcza się m.in. stosowanie przełączników dedykowanych medium miedzianemu oraz konwersję mediów w urządzeniach „rackowych”, czyli przeznaczonych do umieszczenia w szafie teleinformatycznej. Również od strony użytkownika dozwolone jest stosowanie konwerterów wolnostojących umiejscowionych przed podłączeniem medium do karty sieciowej hosta.

tycznych. Zarówno najważniejsze agencje rządowe, instytucje świata nauki, jak i globalne koncerny (gazowe, górnicze czy paliwowe) często posiadają łącza zapasowe, które umożliwiają nieprzerwaną komunikację w przypadku uszkodzenia infrastruktury sieci podstawowej. Łącza takie służyć mogą do transportowania ruchu IP (ang. *Internet Protocol*) pomiędzy węzłami określonej sieci. Istnienie łączy awaryjnych jest coraz częściej uznawane jako warunek konieczny uczestniczenia danego podmiotu w przetargach finansowanych ze środków publicznych. Ma to szczególne znaczenie w przypadku operatorów telekomunikacyjnych.

W artykule zostaną omówione wybrane kwestie projektowania sieci dostępowej do Internetu (zarówno z okablowaniem, jak i bez okablowania), które należy wziąć pod uwagę w przypadku budowy sieci teletransmisyjnych na potrzeby zapewnienia łączności w sytuacjach kryzysowych. W tym celu, oprócz zamieszczenia przeglądu technologii *FTTD*, przedstawiono wybrane zagadnienia dotyczące budowy łączy zapasowych z wykorzystaniem sieci radiowych (w szczególności sieci satelitarnych).

Projektowanie światłowodowej infrastruktury sieci dostępowej

Często instytucje naukowe czy agencje rządowe posiadają kilka budynków zlokalizowanych w tym samym mieście lub kraju. Budowane sieci powinny zapewnić użytkownikom możliwość korzystania ze wspólnych zasobów, np. baz danych czy serwerów plików. Możliwe jest w tym celu zbudowanie sieci dedykowanej, jak również sieci dostępowej do Internetu (w sensie usługi nadrzędnej), która umożliwi realizację wielu usług podrzędnych, jak np. wideokonferencje, komunikatory, poczta e-mail itp. Posiadanie szybkiej, niezawodnej i bezpiecznej sieci o otwartej architekturze pozwala na jej późniejsze modyfikacje². Gwałtowny rozwój techniki światłowodowej spowodował, iż może ona zostać wykorzystana praktycznie na każdym odcinku struktury sieciowej *FTTD*. Już około 10 lat temu koszt zastosowania techniki światłowodowej był porównywalny z kosztami budowy sieci w oparciu o tradycyjne przewody miedziane. Biorąc pod uwagę fakt, że kable światłowodowe są relatywnie odporne na zakłócenia elektromagnetyczne i niekorzystny wpływ środowiska (np. opadów deszczu), transmisja jest trudna do przechwycenia, zaś liczba urządzeń regenerujących jest ograniczona w stosunku do rozwiązań opartych na popularnej skrętce³, korzystanie z techniki światłowodowej stanowi bardzo dobrą alternatywę dla sieci radiowych.

² Pod pojęciem bezpieczeństwa sieci rozumie się zminimalizowanie ryzyka jej uszkodzenia. Odbywa się to poprzez: (1) zapewnienie zapasów eksploatacyjnych; (2) odpowiednią obudowę kabli (z uwzględnieniem warstw chroniących włókna); (3) stosowanie materiałów trudnopalnych itp. W praktyce sieci światłowodowe narażone są na: (1) warunki panujące na zewnątrz (np. wilgotność, temperatura); (2) uszkodzenie nitek światłowodu przy podłączeniu do panelu rozdzielczego; (3) możliwość uszkodzenia podczas wykonywanych robót ziemnych.

³ Skrętka stanowi rodzaj przewodu sygnałowego, składającego się z przynajmniej jednej pary kabli skręconych ze sobą, dzięki czemu następuje zredukowanie wpływu niepożądanych zakłóceń elektromagnetycznych oraz zakłóceń wzajemnych.

Technologia *FTTD* z założenia wykorzystuje tylko okablowanie światłowodowe w odróżnieniu od technologii *HFC* (ang. *Hybrid Fiber Coax*)⁴, w której światłowody wykorzystywane są na potrzeby budowy sieci szkieletowej. *FTTD* wymaga stosowania techniki światłowodowej w niemal całej rozpiętości łącza. Zastosowanie wyłącznie światłowodowych urządzeń przełączających oraz optycznych kart sieciowych pozwala zbudować sieć *All-Fiber*. Obecnie na rynku dostępnych jest wiele urządzeń przeznaczonych do budowy światłowodowych sieci (w tym sieci lokalnych). Egzemplifikację stanowią mogą przełączniki i karty sieciowe pracujące w technologiach: Ethernet 100Base-FX⁵, 1000Base-SX⁶, 1000-Base-LX⁷. Warto podkreślić, że stosowanie światłowodów jednomodowych pozwala znacznie zwiększyć zasięg transmisji. Ponieważ transmisja taka obciążona jest niewielkimi stratami energii, niskim tłumieniem oraz niemal nieograniczonym pasmem przenoszenia, wpływa to na powszechne stosowanie światłowodów jednomodowych w sieciach teletransmisyjnych. W tym przypadku można korzystać z włókien o: (1) nieprzesuniętej dyspersji – zoptymalizowanych do transmisji fali o długości 1310 nm; (2) przesuniętej dyspersji – zoptymalizowanych do transmisji (o dużej przepływności) fali o długości 1550 nm; a także włókien o (3) niezerowej dyspersji – zoptymalizowanych do transmisji (o dużej przepływności) w oknie 1550 nm z zastosowaniem technologii zwielokrotnienia falowego *DWDM* (ang. *Dense Wavelength Division Multiplexing*). Podczas budowy lokalnych sieci komputerowych na ogół korzysta się ze światłowodów wielomodowych o odpowiedniej konstrukcji włókien, które są mniej podatne na niecentryczne łączenie w stosunku do światłowodów jednomodowych⁸. Kable światłowodowe *POF* (ang. *Plastic Optical Fiber*) zawierają włókna wykonane z tworzyw sztucznych (polimerów) o znacznych wymiarach geometrycznych, co z kolei przekłada się na większą wytrzymałość mechaniczną oraz mniejszą precyzję instalowania w złączu. Istotnym mankamentem tego typu włókien jest stosunkowo duże tłumienie (ok. 0,15 dB/m). W związku z tym kable światłowodowe *POF* wykorzystywane są do transmisji danych jedynie na niewielkie odległości, w czujnikach optycznych oraz do przekazywania oświetlenia.

Ponieważ, jak wcześniej stwierdzono, zapewnienie możliwości przyszłej rozbudowy sieci – oprócz realizacji połączeń typu punkt-punkt – wiąże się z doбором odpowiedniego rodzaju włókien (jedno- lub wielomodowych, urządzeń konwertujących, multiplexerów), na etapie projektowania sieci należy wziąć pod uwagę potencjalne możliwości wykorzystania sieci w przyszłości. Wybrana topologia sieci powinna zapewniać

⁴ Terminem tym określa się sieć hybrydową, która wykorzystuje medium światłowodowe oraz różnego rodzaju kable koncentryczne.

⁵ Technologia ta oferuje przepływność na poziomie 100 Mb/s przy zasięgu transmisji do 2 km, a nawet ponad 70 km (zależnie od rodzaju zastosowanych światłowodów).

⁶ Technologia ta oferuje przepływność na poziomie 1000 Mb/s przy typowym zasięgu transmisji od 220 m do 550 m (zależnie od rodzaju zastosowanych światłowodów).

⁷ Technologia ta oferuje przepływność na poziomie 1000 Mb/s przy zasięgu transmisji do 5 km, a nawet ponad 20 km (zależnie od rodzaju zastosowanych światłowodów).

⁸ W sieciach lokalnych zaleca się stosowanie włókien wielomodowych o średnicy rdzenia 50 μm . Światłowody wielomodowe posiadają pasmo przenoszenia rzędu kilkuset MHz.

rekonfigurację logiczną za pomocą koncentratorów i innych urządzeń. Poza tym wielopłaszczyznowy projekt może umożliwić połączenie istniejącej już sieci z technologią światłowodową. Na ogół w projektach tego typu uwzględnia się okablowanie telefoniczne, połączenia sieci komputerowej oraz system zasilania komputerów poprzez zasilacze awaryjne (na wypadek wystąpienia przerw w dostawie energii elektrycznej). Zależnie od współczynnika niezawodności (dostępności) sieci zaleca się korzystanie z dodatkowych przewodów. O ile zakup wielowłóknowego kabla przekłada się na wzrost ceny proporcjonalnie do ilości włókien, o tyle wydaje się być dobrym rozwiązaniem na potrzeby szybkiej rekonfiguracji sieci po uszkodzeniu pierwotnego łącza. Ponieważ w topologii gwiazdy poziomy bieg kabli na ogół zakończony jest listwą krosowniczą (*patch panel*), która scala urządzenia połączone okablowaniem horyzontalnym z innymi urządzeniami sieciowymi, element ten spełnia rolę łącznicy scalającej okablowanie stacji roboczych w celu utworzenia sieci lokalnej. Hosty w sieci kablowej powinny być wyposażone w odpowiednie porty *PCI* (ang. *Peripheral Component Interconnect*)⁹, które umożliwiają podłączenie komputerów do sieci światłowodowej. Obsługa trybów *half* oraz *full duplex*¹⁰ umożliwia transmisje multimedialne, czego egemplifikację stanowią wideokonferencje. Spośród wielu zaimplementowanych funkcji najważniejsze to: (1) *Wake-On-Lan* – pozwala na zdalne włączenie, bądź uśpienie komputera poprzez sieć komputerową; (2) *Flow Control* – minimalizuje ryzyko utraty danych spowodowane zakłóceniami wewnątrzsieciowymi¹¹; (3) *VLAN Tagging* – umożliwia łączenie komputerów w sieci wirtualne *VLAN*, co pozwala na zwiększenie elastyczności, wydajności i bezpieczeństwa sieci; (4) kolejkovanie – redukuje spowolnienie transmisji danych o najwyższym priorytecie wskutek wystąpienia przeciążeń w sieci.

Łącza awaryjne z wykorzystaniem transmisji radiowej

W dobie XXI wieku obserwuje się gwałtowny rozwój szerokopasmowych systemów radiowych w charakterze naziemnych, jak i satelitarnych systemów dostępowych. Początkowo systemy satelitarne były nakierunkowane na transmisje radiowo-telewizyjne oraz usługi multimedialne sektora telekomunikacyjnego¹². Współczesne rozsiewcze systemy

⁹ PCI stanowi uniwersalną magistralę komunikacyjną, która wykorzystywana jest w komputerach PC do podłączania kart rozszerzeń do płyty głównej. Określeniem tym przyjęło się nazywać również złącza, w których umieszczane są karty rozszerzeń.

¹⁰ Poprzez termin dupleks (ang. *duplex*) w teleinformatyce określa się transmisję dwukierunkową, co oznacza, że nadawanie i odbieranie informacji może następować w obu kierunkach. W przypadku trybu półdupleks (ang. *half duplex*) przesyłanie i odbieranie informacji odbywa się w sposób naprzemienny, zaś w trybie pełnego dupleksu (ang. *full duplex*) dane są przesyłane jednocześnie.

¹¹ W razie występowania przeciążeń, przy korzystaniu z przełącznika sieciowego wyposażonego w funkcję kontroli przepływu danych, karta otrzymuje sygnały o nadmiernym obciążeniu sieci, w wyniku czego transmisja danych zostaje automatycznie spowolniona.

¹² J. Wilk, M. Marciniak, *Systemy geostacjonarne we współczesnej telekomunikacji*, [w:] *Zastosowania technologii informatycznych. Teoria i praktyka. Applications of Information Technologies. Theory and practice*, (red.) A. Jastrzebow, K. Worwa, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowego Instytutu Badawczego, Radom 2015.

radiowe wyposażone są nierzadko w kanały zwrotne, co pozwala – oprócz realizacji multimedialnych usług interaktywnych – zapewnić łączność w sytuacjach kryzysowych, w tym dostęp do szerokopasmowego Internetu. Zaletą radiowych systemów dostępowych jest ich rozgłoszeniowy (grupowy) charakter. O ile sieci naziemne budowane w oparciu o łącza przewodowe powszechnie wykorzystywane są do przesyłania jednoadresowego, o tyle transmisja rozgłoszeniowa w oparciu o łącza radiowe może być szczególnie użyteczna w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych. Atutem jest nie tylko zwiększenie zasięgu dostępności wielu usług, ale także obniżenie kosztów budowy cyfrowych sieci teletransmisyjnych. Rozgłoszeniowy charakter tych systemów umożliwia dostarczenie usług strumieniowych poprzez sieć Internet lub wewnątrz intranety bez potrzeby oczekiwania na składowanie danych oraz bez konieczności użycia pamięci masowych. Warto podkreślić, że zjawiska naturalne, takie jak: trzęsienia Ziemi, burze lodowe czy pożary, w przeciwieństwie do tradycyjnych łączy naziemnych, nie wpływają na ograniczenie łączności radiowej z wykorzystaniem systemów satelitarnych. Wielu operatorów po przerwaniu transmisji danych z łącza pierwotnego zapewnia przełączenie ruchu w sposób automatyczny na łącza awaryjne, co ma szczególne znaczenie dla krytycznego ruchu internetowego¹³. Najdobitniejszym przykładem może być fakt, że 11 marca 2011 roku w Japonii wskutek trzęsienia Ziemi infrastruktura techniczna obejmująca: (1) sieci światłowodowe oraz (2) stacje bazowe telefonii komórkowej, została poważnie uszkodzona. W konsekwencji całkowicie załamała się komunikacja z osobami spoza obszaru katastrofy. Wówczas dostrzeżono znaczenie niezawodnych sposobów komunikacji opartych na łączach zapasowych (w tym przypadku z wykorzystaniem sieci VSAT)¹⁴. Zasadniczym atutem technologii VSAT jest możliwość budowy sieci o dowolnej strukturze, która może stanowić sieć podstawową, jak również sieć zapasową uruchamianą w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych (uszkodzenia lub awarii sieci podstawowej). W związku z powyższym alternatywnym sposobem budowy sieci teletransmisyjnych na potrzeby zarządzania kryzysowego jest wykorzystanie technologii radiowych do budowy sieci podstawowej, zaś sieci kablowych (światłowodowych) – w charakterze łączy zapasowych (rezerwowych).

¹³ VSAT & damaged WAN, https://www.cisco.com/c/en/us/products/collateral/interfaces-modules/ip-vsate-satellite-wan-module/product_data_sheet0900aecd804bbf6f.html, [dostęp: 07.06.2019].

¹⁴ J. Ł. Wilk-Jakubowski, *Zapewnienie łączności globalnej podczas zarządzania kryzysowego w świetle EUROPEJSKIEGO PROJEKTU BADAWCZEGO ICT COST ACTION IC0802*, [w:] *POLSKA – EUROPA – ŚWIAT WOBEC PRZEMIAN ORAZ ZJAWISK KRYZYSOWYCH. SZANSE I ZAGROŻENIA*, (red.) A. Malarczyk, G. Wilk-Jakubowski, R. S. Brzoza, Wydawnictwo Stowarzyszenia Współpracy Polska-Wschód, Oddział Świętokrzyski, Kielce 2017., S. Kameda, T. Okuguchi, S. Eguchi, N. Suematsu, *Development of satellite-terrestrial multi-mode VSAT using software defined radio technology*, Asia-Pacific Microwave Conference, Sendai 2014, <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&number=7067744&isnumber=7067568>, N. Sue-matsu, H. Oguma, S. Eguchi, S. Kameda, M. Sasanuma, K. Kuroda, *Multi-mode SDR VSAT against big disasters*, European Microwave Conference (EuMC 2013), Nuremberg 2013, <https://ieeexplore.ieee.org/document/6686788>, S. Eguchi, S. Kameda, K. Kuroda, H. Oguma, M. Sasanuma, N. Suematsu, *Multi-mode portable VSAT for disaster resilient wireless networks*, Asia Pacific Microwave Conference (APMC 2014), Sendai 2014, <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&number=7067834&isnumber=706568>.

Wnioski

Projektowanie sieci dostępowych do Internetu jest niewątpliwie procesem złożonym. W przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych wymagane jest, aby sieć zapewniała nieprzerwaną komunikację, w tym dostęp do Internetu, nawet w przypadku całkowitego uszkodzenia podstawowej infrastruktury technicznej. W związku z powyższym projektując sieć na potrzeby zarządzania kryzysowego należy uwzględnić konieczność budowy łącz zapasowych, przy czym zalecane jest wykorzystanie kilku niezależnych technologii (kablowych i radiowych). Projektowanie sieci FTTH wymaga szerokiej wiedzy z zakresu techniki światłowodowej, zwłaszcza ze względu na wielość występujących urządzeń (aktywne urządzenia sieciowe, adaptery, gniazda, konwertery, mufy, patchcordsy itp.). O ile w przypadku kabli miedzianych graniczne możliwości szybkości transmisji zostały już dawno osiągnięte, o tyle w przypadku techniki światłowodowej wciąż trwają nieustanne prace nad zwiększeniem oferowanych prędkości. Dzięki temu możliwa staje się realizacja wideokonferencji czy szybka transmisja danych. Atutem wykorzystania technologii światłowodowych jest budowa sieci skalowalnych. Należy podkreślić, że przy budowie sieci optycznej wymagana jest większa kultura techniczna niż w przypadku budowy infrastruktury miedzianej. Z tego względu powszechnie wykorzystuje się gotowe komponenty (rozsyte kable zakończone złączami, przełącznice z kablami czy odpowiedniej długości patchcordsy).

Łąca radiowe można realizować m.in. z wykorzystaniem łączności satelitarnej. W przypadku projektowania takiego łącza należy wziąć pod uwagę wiele czynników, z których najważniejsze to: (1) położenie geograficzne; (2) częstotliwość pracy; (3) parametry techniczne systemu. W oparciu o bilans łącza, możliwe staje się oszacowanie zasięgu odbioru dla określonego natężenia pola elektrycznego. Na tej podstawie opracowuje się krzywe tłumienia, które opisują wpływ wybranych czynników naturalnych (np. opadów deszczu, zaników słonecznych) na odbiór fal radiowych¹⁵. W tym celu opadom atmosferycznym przypisuje się zmiany cech ilościowych. Pomocne w tym zakresie są liczne rekomendacje, które pozwalają dokonać oceny otrzymanych wyników w sensie statystycznym¹⁶. Na potrzeby zarządzania kryzysowego warto wziąć pod uwagę informacje na temat

¹⁵ O ile modele analityczne korzystają z praw fizyki, o tyle modele półempiryczne wspomagane są danymi pomiarowymi. Zob. więcej: J. Ł. Wilk-Jakubowski, *Propagacja fal radiowych w łączności satelitarnej. Radiowaves propagation in satellite communications systems*, Wydawnictwo Politechniki Świętokrzyskiej, Kielce 2018; J. Wilk-Jakubowski, *Sun transits in GEO satellite systems in the aspect of radio waves propagation*, „Informatyka, Automatyka, Pomiary w Gospodarce i Ochronie Środowiska” 2018, Nr 8.

¹⁶ ITU-R Rec. P. 372-10, *Radio noise*, Genewa 2009, ITU-R Rec. P. 618-10, *Propagation data and prediction methods required for the design of Earth-space telecommunication systems*, Genewa 2009, ITU-R Rec. P. 678-1, *Characterization of the natural variability of propagation phenomena*, Genewa 1992, ITU-R Rec. P. 676-9, *Attenuation by atmospheric gases*, Genewa 2012, ITU-R Rec. P. 834-6, *Effects of tropospheric refraction on radiowave propagation*, Genewa 2007, ITU-R Rec. P. 836-4, *Water vapour: surface density and total columnar content*, Genewa 2009, ITU-R Rec. P. 837-6, *Characteristics of precipitation for propagation modelling*, Genewa 2012, ITU-R Rec. P. 838-3, *Specific attenuation model for rain for*

wieloletnich warunków klimatyczno-atmosferycznych w danej lokalizacji. Punktem wyjścia mogą być m.in. informacje na temat intensywności opadów przekraczanych w danym procencie czasu, w skali roku, w możliwie najdłuższym okresie czasu z uwzględnieniem możliwych odchyłeń od wartości średnich wskutek naturalnej zmienności warunków klimatycznych. Obecność tłumienia spowodowanego wpływem hydrometeorów powoduje wzrost zastępczej temperatury szumowej anteny, przyczyniając się do sumarycznego wzrostu degradacji sygnału¹⁷. Energia fal (zależnie od częstotliwości i polaryzacji) jest także wytracana poprzez zjawisko pochłaniania w gazach stanowiących składniki atmosfery ziemskiej, a także rozpraszania w cząstkach powietrza¹⁸.

Bibliografia:

1. Abramson N., *VSAT data networks*, "Proceedings of the IEEE" 1990, 78(7).
2. Baghsiahi H., Wang K., Kandulski W., Pitwon R., Selviah D., *Optical waveguide end facet roughness and optical coupling loss*, "Journal of Lightwave Technology" 2013, 31(16).
3. Balicki A., Makać W., *Metody wnioskowania statystycznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.
4. Bobra M., *Predicting Solar Activity Using Machine-Learning Methods*, American Geophysical Union, Fall Meeting 2017, 12.
5. Eguchi S., Kameda S., Kuroda K., Oguma H., Sasanuma M., Suematsu N., *Multi-mode portable VSAT for disaster resilient wireless networks*, *Asia Pacific Microwave Conference (APMC 2014)*, Sendai 2014, <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7067834&isnumber=706568>
6. ITU-R Rec. P. 372-10, *Radio noise*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2009.
7. ITU-R Rec. P. 618-10, *Propagation data and prediction methods required for the design of Earth-space telecommunication systems*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2009.
8. ITU-R Rec. P. 678-1, *Characterization of the natural variability of propagation phenomena*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 1992.
9. ITU-R Rec. P. 676-9, *Attenuation by atmospheric gases*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2012.
10. ITU-R Rec. P. 834-6, *Effects of tropospheric refraction on radiowave propagation*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2007.
11. ITU-R Rec. P. 836-4, *Water vapour: surface density and total columnar content*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2009.
12. ITU-R Rec. P. 837-6, *Characteristics of precipitation for propagation modelling*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2012.

use in prediction methods, Genewa 2005, ITU-R Rec. P. 839-3, *Rain height model for prediction methods*, Genewa 2001, ITU-R Rec. P. 840-5, *Attenuation due to clouds and fog*, Genewa 2012.

¹⁷ W praktyce wzrost temperatury szumowej nieba wiąże się ze zwiększeniem temperatury szumowej systemu odbiorczego.

¹⁸ J. Ł. Wilk-Jakubowski, *Propagacja fal...*, s. 78, 95.

13. ITU-R Rec. P. 838-3, *Specific attenuation model for rain for use in prediction methods*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2005.
14. ITU-R Rec. P. 839-3, *Rain height model for prediction methods*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2001.
15. ITU-R Rec. P. 840-5, *Attenuation due to clouds and fog*, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny, Genewa 2012.
16. Kabaciński W., Żal M., *Sieci telekomunikacyjne*, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności WKŁ, Warszawa 2008.
17. Kameda S., Okuguchi T., Eguchi S., Suematsu N., *Development of satellite-terrestrial multi-mode VSAT using software defined radio technology*, *Asia-Pacific Microwave Conference, Sendai 2014*, <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7067744&isnumber=7067568>.
18. Modiano E., *Satellite Data Networks*, “Journal of Aerospace Computing, Information, and Communication” 2004.
19. Sasanuma M., Uchiyama H., Nagoya T., Furukawa M., Motohisa T., *Research and development of very small aperture terminals (VSAT) that can be installed by easy operation during disasters – Issues and the solutions for implementing simple and easy installation of VSAT earth station*, IEICE 2013.
20. Suematsu N., Oguma H., Eguchi S., Kameda S., Sasanuma M., Kuroda K., *Multi-mode SDR VSAT against big disasters*, *European Microwave Conference (EuMC 2013)*, Nuremberg 2013, <https://ieeexplore.ieee.org/document/6686788>.
21. VSAT & damaged WAN, https://www.cisco.com/c/en/us/products/collateral/interfaces-modules/ip-vsate-satellite-wan-module/product_data_sheet0900aecd804bbf6f.html.
22. Wilk J., Marciniak M., *Systemy geostacjonarne we współczesnej telekomunikacji*, [w:] *Zastosowania technologii informatycznych. Teoria i praktyka. Applications of Information Technologies. Theory and practice*, (red.) A. Jastriebow, K. Worwa, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowego Instytutu Badawczego, Radom 2015.
23. Wilk-Jakubowski J., *Sun transits in GEO satellite systems in the aspect of radio waves propagation*, „Informatyka, Automatyka, Pomiary w Gospodarce i Ochronie Środowiska” 2018, nr 8.
24. Wilk-Jakubowski J. Ł., *Propagacja fal radiowych w łączności satelitarnej. Radiowaves propagation in satellite communications systems*, Wydawnictwo Politechniki Świętokrzyskiej, Kielce 2018.
25. Wilk-Jakubowski J. Ł., *Zapewnienie łączności globalnej podczas zarządzania kryzysowego w świetle EUROPEJSKIEGO PROJEKTU BADAWCZEGO ICT COST ACTION IC0802*, [w:] *POLSKA – EUROPA – ŚWIAT WOBEC PRZEMIAN ORAZ ZJAWISK KRYZYSOWYCH. SZANSE I ZAGROŻENIA*, (red.) A. Malarczyk, G. Wilk-Jakubowski, R. S. Brzoza, Wydawnictwo Stowarzyszenia Współpracy Polska-Wschód. Oddział Świętokrzyski, Kielce 2017.
26. Woś A., *Meteorologia dla geografów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.

